No. १४९३

Title गदाधरी टीकायां काशिकाख्यायां अनुमितिः

Author गदाधरः

Extent ६१ Age x

Subject न्यायवैशेषिकं

गदाधरीटीकायां काप्तिकाव्यायां
अनुमितिः

१५५२

सं० ११४

संगतिः

श्लोकाः १९१४। गदाधरी टीका
दी

...यसंधिव्याणं तात्पर्यार्थविधायविवरणं कृ...मिति मे ... ४

ग०टी०
१ श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीकृष्णं मुकुन्दं नमस्कृत्यो नारायणानुजः गदाधरमतार्थानां काशिकां तनुते मुदा। गङ्गानाथेः कृष्णशर्मपण्डितेभ्यः कृतांजलिः या
चते भूयश्चानम्य दूष्यं बुध्यावचो मम ॥१॥ ७॥ अभिवंधेति मंगलं पुरादिसंवंधिपसादांभोजप्रणतं तद्विशेष्यकं यत्सोत्कर्षज्ञानं तदनुकूलांजलिक
रणादिनानाव्यापारानंतरकालीनोयः शिरोमणिप्रचारितवाक्यकर्मकविवरणरूपो व्यापारः तदनुकूलकृतिमान् गदाधर इतिवोधः विवरणं तत्स
मानार्थकशब्देन तदर्थकथनं तथाच तादृशवाक्यतात्पर्यार्थप्रतिपादकत्वं व्यापारेत्यम्यतें एकवाक्यतानभिज्ञस्य शिरोमणिवाक्यार्थज्ञानं न जायते इति सू
चनायाति दुर्वोधेति गीर्विशेषणं त्वस्य विवरणकर्तृत्वासंभावनावारणाय प्रसुधीत्वं विशेषणं अभिवंदनधर्मके इष्टसाधनताज्ञानादिकं समादरः तत्प्रयुक्त
त्वं पंचम्यर्थः तज्जन्यप्रवृत्तिविषयत्वात् तत्सवंदनेऽन्वयः विवृणोतीति प्रतिज्ञातः विवरणेऽव्यवहितोत्तरकालकर्तव्यत्वलाभः तेन वर्तमानार्थकत्वं
त्वरोन शंक्यं ननु दीधितिकृता चिंतामणिव्याख्याने प्रारंभे ओमित्यादिकं किमर्थमभिहितमित्यत आह प्रारिप्सितेति प्रारिप्सितः सतथाप्रारंभः आ
द्यकृतिः तु प्रयोजनोऽर्थः साध्यत्वं तथाचाद्यकृतिसाध्यत्वप्रकारकेच्छाविषयइत्यर्थः नन्वोमित्यस्याकारादिवर्णघटितत्वे तत् कथमापतितत आह संधीत्यादि तथा
च प्रणवभावापन्नत्वादेव तदक्षरत्वमिति भावः प्रणवभावत्वमेव कुत इत्यत उक्तं संधिवशेनेति अत्रोमित्यनंतरं चतुर्थ्यभावात् समानविभक्तिकत्वाभा
वेन परमात्मपदार्थेन कथमभेदान्वय इत्यत आह अव्ययतयालुप्तेति एवं च लुप्तचतुर्थ्यनुसंधानघटितसामग्रीवलादभेदान्वयोपपत्तिरितिभावः नच रामः
ना दृशाचतुर्थ्यनुसंधानस्य सामग्रीघटकत्वे गौरवमिति वाच्यं तत्तीयां तत्तानुसंधानकालेऽभेदान्वयवोधवारणाय तस्य कारणत्वोपगमात् नन्वोमिति १

४ ननु किमोंकारोऽयनीत्योमिति व्याकरणानिष्पन्नः अवतेष्टिलोपश्चेत्यनुशासनात् नेह पुनः तावतादेवतायाः अलाभात् नचरस्य कृत्वादिनातनुत्वाभः तस्यान्यसा
धारण्यात् नापि मंत्रत्वं तत्र निष्पन्नः तस्य तु सर्वमंत्रानत्वोहं शब्दनिष्पन्नत्वेनाभेदमात्रवोधकत्वात् आप्यंग... प्रत्ययद्वयसकतया ... तत्प्रक्रमेतस्या
संभाव्यत्वादित्याशंकावारणाय सामासिकं तमंगीकरोतिसमस्तेति ४

विशेष्यस्यैव विशेष्यत्वमिति यादिते वर्णअयत्वमिश्रकृते तदभावाद ६ लाध ... तिसर्वादितिमा

पार्वतीपतिः २

विशेषणवाचकपदस्य हर्दिपरमात्मबोधकतायाः सर्वसंमतत्वाच्छरीरत्वावच्छिन्नात्मबोधकत्वं न संभवत्येवेत्यत आह प्रत्येकेति तथा च प्रत्येकं घट
कौशादिवर्णस्य प्रत्येकशक्तिमात्रेणोपपत्तौ समुदायशक्तिर्न कल्प्यत इति भावः अत्र जगदीशेन ब्रह्मविष्णुशिवात्मकार्थ इत्युक्तं तत्र शक्त्यनभि
ज्ञस्याकारो ब्रह्मणि उकारो विष्णौ मकारः शिवे शक्त इत्यपि भ्रमः स्यादत उक्तं वासुदेवादेरिति अकारो वासुदेवः स्यात् उः शंभुः मकारो धातरि स्मृत इति को
शानुरोधादेवमभिधानं कोशे एकाक्षरत्वरसाद्धंजनात्मिकारः अकारस्योच्चारणार्थत्वाभावे तु स्वरान्तो भवतु तथाप्यस्यापि मंत्रत्वादादेश एव वा यं मंत्रा
दौ प्रणवादेशैः क्रियत इति हि पाणिनीया इति केचित् नन्वविग्रहाणां भेदेपि तद्दात्मनोऽभेदात् पदार्थभेदाभावेन द्वंद्वानुपपत्तिः न च तर्हि कर्मधारय एवास्तु
तथा सति प्रत्येकं नारायणादिशरीरे प्रत्येकं जगत्पालनादिप्रयोजकत्वालाभः अभिमतप्रयोजनालाभो वा स्यादित्यत आह पदार्थस्येति धर्मांतरेति लाघवा
त्रिमाविष्कर्तुं उचितमिति तथा च परमात्मपदार्थे भगवति अकारादिवाच्यशरीरिणाममभेदात्त्वं याभिधानमसंगतमिति भावः अवच्छेदकत्वस्येति चेत्तला
दिकं शरीरनिष्ठो जातिविशेषः न त्वात्मवृत्तिर्मानाभावात् एवं चेत्तन्नो जानातिर्न जातिस्यादवच्छेदकत्वं तत्संबंधावच्छिन्नाश्रयत्वं वाऽस्मान्नार्थः तच्छरीरोपलक्षि
तआत्मनि तत्सदप्रयोगस्तु गौणः त्वेति चेत्त्वशरीरवृत्तिचेष्टायाः सर्वविषयकज्ञानसमानाधिकरणेश्वरीयप्रयत्नसाधारणकारणकत्वाच्छेत्रः सर्वं चेती
ति प्रयोगः स्यादित्यत आह साधारणपदं चादय इति एतदनुशासनेनाद्रव्यार्थकानामेव चादीनां निपातसंज्ञाविधानादोमित्यस्य चादित्वेपि द्रव्यार्थकत्वान्न निपातत्व
मिति भावः अत्र च शरीरादिरूपं द्रव्यत्वरूपजातिमदर्थ इति नम्रमित्यं ... तिभाष्यकारप्रभृतिभिर्यो करणाचार्यैर्लिंगांद्यनन्वयस्यैव द्रव्यत्वरूपतया परिभाषणा

इदं तदादिकं सर्वनामपरामर्शयोग्यं द्रव्यमिति कुशाग्रधियः २

ग०टी० २ त् तस्याप्यन्नाश्रुतेः वस्तूपलक्षणायत्तसर्वनामप्रवृत्त्यपेक्षयेदमित्युच्यते सोऽर्थ इति घत्वेन विवक्षितः इत्यभिप्रायो लोके तादात्म्यसंबंधावच्छिन्नसर्वनामपदप्र
योज्यविषयतानिरूपितस्वप्रयोज्यविषयताकत्वं फलितार्थः सर्वनामेत्यत्र स्वरादीति स्वरादिनिपातमव्ययमिति सूत्रेण निपातानामिव स्वरादीनां श
दानामव्ययसंज्ञाविधानात् विग्रहीतस्य विग्रहघटकस्य यत्तु एकस्यैवात्मनः सृष्टिस्थितिलयकर्तृत्वे कार्यवैचित्र्यानुपपत्तिः तन्नियामककारणवै
चित्र्याभावादतस्त्र्योमित्युक्तं अनेन परमात्मनि शरीरत्रयावच्छिन्नाभेदबोधनात् शरीरत्रयरूपकारणवैचित्र्यवलादेव कार्यवैचित्र्योपपत्तिरिति भावः इ
ति तन्न तत्तत्कारणप्रवृत्त्यादेव तत्तत्कार्यवैचित्र्योपपत्तौ शरीरत्रयवैशिष्ट्यस्य तन्नियामकत्वानुपगमात् एवं चोक्तशरीरेत्रोमित्यस्य सार्थक्यासंभवात्त्वयं प्रकारा
न्तरेण तत्सार्थकयति ईश्वरस्येति ~~ननु वस्तुत ईश्वरशरीरोमित्यस्य सार्थक्यासंभवात्त्वयं प्रकारान्तरेण तत्सार्थकयति ईश्वरस्येति~~ ननु वस्तुत ईश्वरस्य न शरी
पदंन्त ग० रं किंचन मत्कार्यतावच्छेदकं जगत्कर्तृत्वं तस्यान्यतोलाभादुक्तागमप्रामाण्यापाबोधनेपि क्षत्यभावादोमित्यस्य नमस्कार्यतायामनुपयुक्तत्वमेवेत्यत आह
वस्तुतस्त्विति भगवतीति उत्पत्तिं च लयं चैव भूतानामागतिं गतिं वेत्ति विद्यामविद्यां च स वाच्यो भगवानिति अथवा ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य यशसः
श्रियः ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षण्णां भग इतीङ्गनेति निर्देशो वाचकः ब्रह्मणश्शरीरावच्छिन्नात्मनः त्रिविधः त्रिरूपः गुणातीतोऽपीति उपपादयतीतियावत्
समस्तव्यस्तमिति च पदविशेषणं योगिकं रूढमित्यावत् जगत्कर्तृत्वं सृष्टिस्थितिप्रलयकर्तृत्वं नित्यकृतिमत्त्वरूपमनुगतं योगार्थस्यानुगतः शरी ग०प० २
रभेदः अथैवं ॐमित्यस्य तदवच्छिन्ने रूढत्वेपरमात्मपदस्यापि जगत्कर्तृत्वावच्छिन्नार्थकतया द्वयोः शक्यतावच्छेदकविधेययोरैक्याद्बोधानुपपत्तिश्चेत् अ

यं तथा च प२ प्रयोगा१

न एवाग्रे परमात्मपदस्यानित्यत्तानवरर्थकत्वस्य वाच्यत्वात् स्वस्य त्वविशेष्यकः नन्वेवं एतत् चतुर्थ्याः पंचम्यपवादत्वे सर्वाहीत्यनुशासनविरोध इत्य
त आह क्रियेति ननु श्रीकृष्णं प्रणमतीत्यत्र क्रियान्वितत्वात् द्वितीयार्थसत्त्वात् चम्यापत्तिरतो वस्तुतस्त्विति ननु गुरुं प्रणमतीत्यादिप्रयोगानुरोधेन ज्ञा
द्यज्ञानविषयत्वं कर्मत्वं श्रीरामात्मानं नमतीत्यत्र प्रसंग इत्यत आह गुरुमिति यदधिष्ठानप्रयोग्यज्ञानान्वयिविषयत्वमेव कर्मत्वं तत्रैव च कर्मप्रत्ययः
तदा नारायणं नमस्कृत्येत्यादौ नारायणादेः कर्मत्वानुपपत्तिरत आह नारायणमिति प्रयत्नस्य स्वावधिकोत्कर्षवत्तया ज्ञानानुकूलव्यापारस्य लक्ष
णाया नमः पदसमभिव्याहृतकृधातूपस्थाप्यत्वांगीकारः तत्र नमः पदं तात्पर्यग्राहकमेव तथा च कृधातोः कारणार्थकत्वेपि तथाविधधात्वर्थान्वयिविषय
त्वरूपकर्मत्वं नारायणादेरक्षतमिति भावः स्वयंभुवे नमस्कृत्येत्यादौ न कृष्टत्वज्ञानं नमः पदार्थः व्यापारो धात्वर्थः अनुकूलत्वं संसर्गः धात्वनुपस्थाप्यज्ञा
नान्वयिविषयत्वं चतुर्थ्यर्थ इति न द्वितीयाप्रसंग इति बोध्यं कृतिबोधकपदासमभिव्याहारे नमः पदात्स्वयोग्यव्यापारबोधमुत्पादयति(?) नमस्करोतीत्यादि
ति४ ना प्रयोक्तुरेवैं उँ नमो ममेत्यप्रयोगादिति भावः स इति संयोगवदात्मप्रयत्नः प्रयत्नवदात्मसंयोगो वायव्यपि धृतिः विनिगमनाविरहात् तथापि प्रयत्नो धा
रक इति व्यवहारात् संयोग एव निर्भरः नन्वेवमपीच्छेरे(?) प्रयत्नप्रदर्शनं व्यर्थं अन्यथापि तस्य तादृशसंयोगाधा [redacted] त्वस्य वक्तुं शक्यत्वात् अतो दृष्टान्तमाह यथेति २२
शरीरे न पतनमिति योजना एवं च विहायसि विहंगमः स्वशरीरं विष्टभ्य तिष्ठतीत्यत्रैव विहंगमयत्नस्य शरीरविशेषविशिष्टात्मनि लक्षणा [redacted] चेन्नता
दृक्स्मिन्विविहंगमत्वशरीरवृत्तिरेव जातिः [redacted] त्र्यधिकरणत्वं वच्छेदकतासंबंधेन स्थितिः अवच्छेदक

व२ धृतिप्रयोजक

तेन भेदे षष्ठी तिर्थ हि श्रमणानुकूलकृति(?)

सर्वमूर्त्तं सर्वज्ञानगमादिविषं भक्तत्वं धर्ममित्याश्रयः॰ स्या

ग० टी० त्वमिति यावत् भूमस्थानुकूलकृतिमत्त्वमतद्विशेषणत्वं प्रतिबंधकस्याभावाभावातिरिक्तयत्नसामग्रीवैयधिकरण्यं मात्रसंभावित इति शरीर इत्युक्तं जन्यप्रय
त्नस्थलेऽवच्छेदकस्य धरत्वांगुत्पत्तेऽन्यथाऽवच्छेदकत्वेन निर्वहे तु नित्यप्रयत्नस्थले तु अवच्छेदकाभावेपि धार्यदर्शयति भूतादीनामिति जन्यप्रयत्नेना
२ पि अनवच्छेदकस्यापि गुरुत्वप्रपाता राणादेर्धार्यत्वात् पतनसामग्रीप्रदर्शनाय गुरुत्वदागाम्मिति ननु भूतानां न यत्नात्मकफलवत्त्वासंभवः नापि आधेयत
3 यासंयोगरूपक्रियान्वय इत्यत आह पतनेति अनुत्पादोऽसंजाताभावो न प्रागभावः तेन तेजोवाय्[redacted]दीनां पतनासत्त्वेन तत्प्रागभावासत्त्वेपि न क्षतिः भूतानां भू त
रादिलोकानां एतेन गगनस्य न व्यभिचार ईश्वररूप त्वया [redacted] तत्र तत्त्वाप्रतियोगिकसंयोगाभावेपि तद्वृत्ति संयोगानयाय इत्यपास्तं आधिपत्यलोकत्रयं विभ
र्त्तीत्यन्वयः भृधारणे इति धातुः आवेशः संयोगः प्रयत्नो वा अर्थद्वैते नित्यावानंदबोधौ यस्येति चतुस्यागुराशिभावस्य सकलवेदान्तसंमततया अखं
डो यो आनंदरूपो बोध इति कर्मधारयमंगीकरोति नित्यसुखज्ञानात्मकायेति नन्वेतद्विशेषणेनेश्वरोपासनायाः स्वर्गादिफलकत्वप्रतिपादनेपि नेश्वरो
त्कर्षप्रतिपादनमित्यत आह अथवेति उपासनाद्वारा पञ्चकत्वं पंचम्यर्थः ईश्वराभेदबोधकश्रुतीनां न्यायमते तदभेदोपासनाया मुक्तिजनकताबो
धकत्वात् स्वीयं पतत्सुखं अंगषट्कं सर्वज्ञतातृप्तिरनादिबोधः स्वतंत्रता नित्यमलुप्तशक्तिः अनंतशक्तिश्च विभो र्विधिज्ञाः षडाहुरंगानि महेश्वरस्येति श्रु
त्युक्तं आत्मपदस्य औपसंदानिकमुपयोगमसहमानः सर्वविषयकज्ञानवत्त्वस्य परमात्मेति समुदायार्थतां सुसादयति वस्तुतस्त्विति अपि श्लोक इति श्लो राम०
पदमा० २ कोपात्यर्थः विनायकस्तवादेरपि प्रत्यूहनिवर्त्तकतायाः मंगलग्रंथेषु सादनादिति भावः [redacted] तत्प्रतियोगिनमस्कारस्य मुख्यमेवाॅसमाप्य क्रियायाः असत्त्वेन नमं २

स्वस्वरूपसर्वज्ञत्वमित्यर्थः१ बोध्यः२

दीधितीत्यन्वर्थ-अर्थप्रकाशकत्वदर्थः ५
पाठवे २

गलस्यैव्यर्थ्यशंकां वारयितुं मंगलोत्तरं चिंतामणिविवरणग्रंथनिर्माणं प्रतिजानीते दीधितिकृत् अध्ययनेत्यादिना अध्ययनं च नार्थज्ञानवदुद्ग्र — उपाध्यायकृतत्वं तवंध.
हणमात्रं किंतु योग्यायोग्यविवेचनपूर्वकाभिप्रेतार्थज्ञानवदुद्ग्रहणं तेनान्येषां अध्ययनमात्रसत्वेऽपि च [redacted] ते न विना ग्रंथनिर्माणं संभवे [redacted] नेति स्पष्टवै — न
य्यर्थ्यं तेनाभिप्रेतयोग्यवाक्यार्थावगमः सूचितः भावना पुनः पुनर्मननसानुसंधानरूपा तदुपादानेन सिद्धांते दोषादोषनिवृत्तिसंपत्तिस्फुरणं सूचितं सा
रं सिद्धांतं निखिलेत्युपादानेन प्रभाकरतंत्रादीनामपि तात्पर्यकलनं व्यंजितं चिंतामणाविति अधिचिंतामणीति विभक्त्यर्थाव्ययीभावः चिंतामणिमधि
कृत्येत्यर्थः चिंतामणावभिप्रेतार्थज्ञापनेच्छोत्तरकालीनदीधितिनामकविवरणग्रंथनिर्माणानुकूलकृतिमानित्यर्थः श्रीमान् बुद्धिसंपद्युक्तः मिश्रसार्वभौमा
दिमतनिराकरणाममप्यन्त्रेति नम्रूनतेति दर्शयति परेति एतावता परेषामनौ[redacted]त्यं व्यंजितं स्वग्रंथतात्पर्यज्ञान मपामात्पपशंकाकलंकमूलस्फुरणवि — तद १
षयीकृतवद्भूतदोषपपतिमिति नसामान्यतः सर्वैरव गीयते सा हमननेतिपद्यपिमननग्रात्यस्माद्भवत्येवाभिधानमुचितं तथापि ग्रहणस्यविजानीयच
मत्काराधायकत्वलाभाय आसाद्येत्यभिधानं मधुरास्वादस्येव तद्योग्यत्वादस्य शब्दैनैव तात्पर्याभिधानं एतावता तत्स्यापरत्वसूचनं मोशब्याधानम्
क्ति सूचनायकवेरिति वुबोधयिषापूर्वकवाक्यदोषाः भ्रमप्रमादविप्रलिप्सादयः तेषां श्रोतच्चैमुख्यसाधकत्वात् तद्वेषु र्पदर्शयति अपेतदोषेति कृतिः
विवरणग्रंथनिर्माणं एवंसनम्यत्वमंजनं विदुषामिति तथा च एकवाक्यतानभिज्ञानामानंदानाधानं ग्रंथस्य गुणएवमन्यथा तुच्छतायत्तिरिति अ
न्यग्रंथेभ्यः स्वग्रंथस्योत्कर्षमुचयति नायमिति आद्येनाध्ययनाभ्युपगतद्वितीयेन च शक्तिहीनत्वं निर्माणाभ्युपगमप्रयोजकं सूच्यते नन्वत्वङ्कृथंप

अस्य व्याख्या · अथवाऽपि दोषा व्याप्यभिप्रसाद्यो मादयः प्रमाद्योष्य परीक्षादि द्वंध्याख्या सिध्वंतो नेवं निरूपत्वाय्य नासामर्थ्यरूपहेत्वभावात् स्वेत्यादि १

परह्रूपपराद्यर्थविदक्तम्याचनत्कथनं॰ निपुणाभिमतिनिपुणमतिविभाव्यरूपापिनुर्निग्रहयं जकं॰ गारापर्यपर्यायेतत्तदपीति अन्यथोन्यत्तप्रत्तापिमत्वयं कास्मात् २

दिपरेपिद्रूषयेपुस्तदाकथंमविष्यतीत्यार्शकानिपुणमहूर्थार्थविभावनायां दूपर्णानात्मेवयदिचपुरुषधर्मत्वाद्दोषंसंभावपसितदामत्तात्पर्यज्ञानो
नरदत्तदोषोनमांपीड यिष्यतीत्याहमाम्यानिति अंजलयादिकरणस्यनैपुणपसिद्ध्यर्थंतयो [redacted] अर्थैक्यादिति एकवाक्यताप्य
वहारलिंगस्यैकवाक्यलक्षणत्वात्यंचमी ननु साकांक्षत्वेन नोक्तदोषप्रसंगः इत्यत आह तदुत्याप्येति तदर्थसंगतार्थकत्वरूपलिंगअनुमानग्रंथ
इवप्रलक्षग्रंथेपिकारणत्वरूपसंगतिमत्त्वादिति व्यभिचारोऽतोद्योपितोपूर्वापरीत्युपात्तंतदनुरोधेनोभयनिवेशः अर्थैक्यं न पदार्थैक्यं घटमाद्य
यत्नद्दोषानुद्धारात् नापिवाक्यार्थैक्यंपतिप्रकरणंवाक्यार्थानांभेदात् किंतुतात्पर्यविषयैक्यमित्याशयेनसंगमयतिप्रकृतेचेति एतेनएकायाप्रतिपत्ति
दित्ययास्तं तथासतिप्रत्यक्षानुमानपरिच्छेदार्थयोस्सम्हालंबनप्रतिपत्तिमादायाप्युपपादनसंभवेनेदृशोपपादनप्रयासानोचितापत्तेः भूतलंघटव
त्कंबुग्रीवादिमानघटइत्यायवारणाच्च अप्रामाण्यपशंकादरायोप्रमाणानिचत्वारिनवेतिसंशयानुच्छेदात्तदनास्कंदितत्वानुधावनंकथंचित्ति प्रत्य दि
यस्त्रिनात् क्षाघेकतरानिरूपणेइदमेकमिदमेकमित्यादिक्रमेण [redacted] ग्रहस्तद्विशेष्यविशेष्यकत्वस्यचतुष्ट्वाभाववतिचतुष्ट्वप्रकारकत्वतदभावसमानाधिकर
णतमाऽप्रामाण्यशंकास्यादतश्चतुर्थनिरूपणाभावश्यकंतथाचत्रित्वादिज्ञाननिवर्तकत्वेनेत्यर्थः वस्तुतस्तुचत्वारिप्रमाणानीतिनिश्चयः प्रत्यक्षादिचतुष्टय
मितरभिन्नमित्याकारकणाव एवंचेतरत्वज्ञाननिवर्तकत्वेनेत्येवार्थः ननुएकवाक्यतापात्तद्घटकैकार्थप्रतिपत्तिपरतायावाज्ञानंसंगतिज्ञानात् यदर्थ राम॰
संगतार्थकंयद्भवतितत्तदेकार्थबोधकमितिव्याप्तेरितिवक्तव्यंतच्चनसंभवतिसद्धेतुनिरूप्यावसरसंगत्याऽसद्धेतुनिरूपणेतत्रव्यभिचारात् तन्निरू ४

परोक्षार्थप्रतिपादकत्वे सतितदर्थसंगतार्थकत्वस्य हेतुत्वे तु विशेष्यदलवैयर्थ्यं विशेषणमात्रस्य साध्याभेदः संगतेरलिंगत्वापातश्च न च हेतुकुक्षौ सं
गतित्वेन न संगतिप्रवेशः येनावसरस्यापि संग्रहः स्यात् किं तूपजीवकत्वेनैव पदार्थोपजी[illegible]कार्थकं पक्षान्तरं दर्थबोधकमिति वाच्यं तेनावसरमादाय व्यभि
चार इति वाच्यं तथापि प्रत्यक्षोपजीवकप्रत्यक्षध्वंसाद्यर्थके व्यभिचारात् प्रत्यक्षे कार्यत्वासत्वात् अतः संगतिमदर्थप्रतिपादकत्वस्य कार्यप्रतिपादक
त्वानुमापकत्वांशं विहाय स्वाकांक्षत्वमात्रानुमापकतां दर्शयति एतादृशेति संगतेस्तु साकांक्षत्वव्याप्यत्वमस्त्वतमेव संगतित्वस्य जिज्ञासाघटितत्तया संग
तेषु साकांक्षत्वसंभवनात् इह एकार्थप्रतिपत्तिपरत्वे लिंगान्तरमूलत्वं परेतु विभिन्नतात्पर्यके संगतिसत्वात् संगतेरीदृशैकवाक्यताव्याप्यत्वं न संभवतीति तथै
कवाक्यताप्रतिपत्तिः कथमिति न शंक्यं एकवाक्यतायत्रयोरेव संगतिव्यवहारात् संगतिलक्षणे एकवाक्यताया अनुप्रवेशाद्विभिन्नतात्पर्यके संगत्यभा २
मफसा ५ वात् तथा च तदेकवाक्यताप्रयोजनत्वं तदनंतरं तदभिधानप्रयोजकजिज्ञासाजनकविषयत्वनिरूपकार्थप्रतिपादकं पद्यं भवतीति तदेकवाक्यं भवतीति व्याप्तिस्त्वबाधा
र्येति प्रक्रियागौरवादेव साकांक्षत्वानुमितौ स्वीकाराः तत्र च तदनंतरं तदभिधानप्रयोजकजिज्ञासाजनकज्ञानविषयत्वनिरूपकार्थप्रतिपादकत्वमा
त्रं हेतुः एवं [illegible]क्षणे [illegible] तदनंतरं तदभिधाने सावश्यकं तेन कोयं घट इति जिज्ञासायां एकघटनिरूपणानंतरं जिज्ञासां विना घटांतराभिधानस्यासंगताभि
धानत्वमेव संगतित्वनिरूपकाभिधानप्रतियोगिनो ये विधेयः संगतित्वात् स्वयमपि प्रत्यक्षानंतरानुमानाभिधाने स्वाभिधानाच्च एवं च निरूप[illegible]स्याप्र
यत्वान्न तत्संबंधेन संगतिमत्वमेव संगततत्व्यवहारनियामकं तेन दंडकार्यं किमिति जिज्ञासायां गगनकालादिनिरूपणस्यासंगताभिधानत्वमे[illegible]निवृत्त

च संगति. २८

संगतित्वघटितमस्य हेतुत्वे तदाश्रयोपजीवकत्वघटितस्यापि हेतुत्वसंभवात्

संगत्यादेः संगतत्वे हेतुत्वघटकत्वेन

ग॰टी॰ ५

5

ते एवं चात एव वेत्यादिवक्ष्यमाणां कथंचित्संगमनीयमित्याहुः ननु हेतुघटकसंगतत्वलाभः तद्वाचकपदाभावादित्याशंक्य पंचम्या एव तल्लाभकतामाह
प्रसक्तेति वस्तुत इति यद्यपि पंचम्याः साकांक्षत्वग्राह्यबोधसंभवाद्दृष्टेति कृत्वा एकवाक्यतापत्तिपत्तय इति तदनुमितिप्रदर्शनमसंगतं तथापि पंचम्याः
साकांक्षत्वशाब्दबोधेपि संगतिमत्त्वस्य तदनुमापकत्वमपि संभवतीत्यभिप्रेत्यैः तदभिधानात् संगतित्वेनेति ननु संगतित्वेन संगतिमदर्थप्रतिपादकत्वं
न हेतुः अनुमानग्रंथे तदभावेन स्वरूपासिद्धेः किंतु संगतित्वोपलक्षितविशिष्टार्थप्रतिपादकत्वमेव तथा चोपजीवकत्वेनोपजीवकत्वमादायैव संग
आकांक्षा अप्रसिद्धितो
तित्वोपलक्षित तयोपजीवकांतरस्यानिराकांक्षाभिधानमादाय व्यभिचार इति चेन्न जिज्ञासाप्रयोज्यतदव्यवहितनिरूपणाविषयत्वे सति वस्तुगत्या तत्सं
गतिमान्योऽर्थस्तत्प्रतिपादकत्वस्यैव हेतुत्वात् तद्व्याप्यतायाइति यद्यप्युपजीवकतात्वादिना साकांक्षत्वमादाय तं नास्तिदंडोपजीवकस्य घटादिविशे
षस्यानाकांक्षिताभिधानसंभवात् दंडनिरूपणानंतरमनिरूपणसंभवाच्च तथापि दर्शितसंसर्गत्वे वस्तुत उपजीवकत्वघटितत्वादेव हेतुः य
द्वा यादृशोपजीवकत्वत्वस्य संगतित्वव्याप्यत्वं तादृशोपजीवकत्वत्वादिना साकांक्षत्वव्याप्यत्वमपि व्यापकं तथा च प्रत्यक्षग्रंथार्थोपजीवकत्वघटितहेतुना
पि अनुमानग्रंथे प्रत्यक्षग्रंथसाकांक्षत्वानुमितिनिर्वाहः यादृशोपजीवकत्वं च जिज्ञासाघटितमिति अर्थ इति तथा चोत्तरकालं साकांक्षत्वमनुमानमेव बो
धो नानुमितिरिति भावः एकग्रंथांतर्गतत्वेति ननु पत्र मणिप्रत्यक्षखंडाध्ययनानंतरं कस्यचिदनुमानजिज्ञासायामुत्पन्नायां मन्यदीयानुमानग्रंथादिनि राम॰
रूपणं क्रियते तद्वाक्यदीपानुमानग्रंथस्याप्येतदीयप्रत्यक्षग्रंथार्थसंगतार्थकतया तदीयप्रत्यक्षग्रंथेन सार्धमन्यानुमानग्रंथस्यैकवाक्यतासंपद्यतामिति ५

त्व कवाक्यस्य ग्रंथद्वयसाधारणात्ज्ञानस्यैकग्रंथांतर्गतत्वानुमापकत्वमसंभवदुक्तिकमिति एकवाक्यताज्ञानस्य एकग्रंथांतर्गतत्वज्ञानसंपादनद्वारा
विशिष्यग्रंथस्योपयोगित्वकथनमनुपपन्नमिति चेन्न मणिकारोक्तप्रमाणचतुष्टयाध्ययनेच्छावच्छिष्यमुद्दिश्यैव प्रमाणचतुष्टयस्यापि निरूपणीयत
याऽधीतप्रत्यक्षग्रंथस्य शिष्यस्य मणिकारीयानुमाननिरूपणे एव जिज्ञासोदयात् तथा च मणिकारेण तादृशशिष्यमुद्दिश्यैवानुमानग्रंथो निरूपितः
अन्येन तु तादृशत्वविशिष्यमुद्दिश्यैव स निरूपित इति शिष्यभेदेन भिन्नग्रंथयोर्न संगतिमत्वं तदभावे च प्रकृतग्रंथे नैकवाक्यत्वमिति नैकवाक्यत्वस्यैकग्रंथांत
र्गतत्वव्याप्यत्वभंग इति ननु संगतिमदर्थप्रतिपादकत्वस्य निःश्रेयसानुपयोगितया तत्साधारण्येपि न क्षतिः जिज्ञासाप्रयोज्यनिःश्रेयसफलकतद्व्यवहित
निरूपणविषयत्वे सति तदर्थसंगतिमत्वस्यार्थ उपादानादेव तादृशाख्यात्वे तत्प्रयोज्यनिःश्रेयसप्रयोजकत्वरूपसाध्यव्यभिचारोद्धारादित्यत आह एक
फलकत्वस्येति तस्यार्थसाधारण्यादिति भावः नन्वत्र प्रतिज्ञाकरणं व्यर्थं प्रमाणतत्वमत्र विविच्यत इति पूर्वप्रतिज्ञात एवानुमानग्रंथश्रवणनिर्वाहादत
आह अनुमाननिरूपणत्वेनेति तृतीयार्थो वैशिष्ट्यं एतच्च प्राब्दस्य स्वरूपकथनं नत्ववारणावपीत्यनेनान्वितं वत्तु गत्याऽनुमाननिरूपणत्ववान् तादृश
शब्दः तत्र व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञानजन्यज्ञानमित्याद्यनुमानखंडांतर्गतशब्दः तत्र सामान्यतः प्रमाणतत्वमत्र विविच्यत इति सामान्यप्रतिपादक
ज्ञानविषयत्वावगमादिति भावः प्रमाणतत्वमत्र निरूप्यत इति सामान्यरूपेण प्रमाणतत्वनिरूपणत्वेनोक्तानुमानग्रंथांतर्गतशब्दे ज्ञाते इति के
चित् विशिष्यानुमाननिरूपणत्वेन तच्छ्रवणे अनुमाननिरूपणश्रवणे उपयुक्तेति वुभुत्सितं प्रमाणतत्वं अनुमानप्रमाणतत्वरूपं प्रत्यक्षनिरू

ख्यातः ननु विशिष्यैतच्छ्रवणत्वेनेत्यर्थः एतच्चिंतामणिग्रंथांतर्गतत्वे न प्रमाणतत्वप्रति २ तथा च ४

ग॰टी॰ ६ पदाश्रवणेऽसद्भावतः। शाब्दस्यानुमानग्रंथार्थज्ञानं भूयादित्यनुमानग्रंथार्थज्ञाने उक्तटेकायाः सत्वेपि अनुमाननिरूपणत्वेन तच्छ्रवणरूपतदु
पायेच्छा न स्यात् प्रमाणग्रंथश्रवणत्वेन प्रमाणतत्त्वेन प्रतिपत्तिजननताग्रहेप्यनुमानग्रंथश्रवणत्वेनानुमानप्रमाणतत्त्वेन प्रतिपत्तिजनकता
याग्रहादित्यर्थः। प्रतिज्ञां विना तदभिधाने विशिष्यानुमाननिरूपणेऽनुमानाविषयत्वसंशयादिः स्यादतः प्रतिज्ञया प्रथमतः शाब्दबोधो जन्यत इत्याह
विशिष्येति। गम्यत इति। ग्रहस्वार्थिकः। तच्छ्रवणे तच्छ्रवणसाध्यिकायां एकवाक्यताप्रतिपत्तिता द्दृश्यावधानयोर्दंडचक्रन्यायेन प्रवृत्तत्वे वोपयोग इति बोध्यं
ग्रंथश्रवणकाले चक्षुरादिना विषयसंयोगसत्वाद्विरोधि चाक्षुषसामग्र्याः सत्वेन तच्छ्रवणमेव न स्यात् तस्य प्रतिबंधेन एकमपि वा न स्यादित्याशंकां श्रवणो
च्छायाः प्रबलतया श्रवणमेव जायत इत्युपयोगांतरं वेत्युत्प्रेक्ष्यति विरोधिन्या इति। ननु चक्षुर्मनःसंयोगकाले श्रवणमनःसंयोगाभावेन चाक्षुषकाले श्र
वणापत्तेः न काप्यस्य प्रतिबंधकत्वकल्पनं व्यर्थमित्यतश्चाक्षुषादीति। आदिपदेनानुमितिसामग्रीपरिग्रहः। प्रत्यक्षविलादीति प्रत्यक्षेति प्रतीकधारणो
प्रत्यक्षानंतरमित्यत्र घटक प्रत्यक्षपदस्य प्रतीकमिति भ्रमः स्यात् तथा च संगत्यप्रतिपादकतया फलाभावापत्तिरतः प्रत्यक्षविती त्युक्तं ननु प्रतिज्ञा
याः कथं संगतिप्रदर्शनरूपत्वमत आह धात्विति समभिव्याहृतधात्वर्थान्वितसंबंधविवक्षायां शानचादयः प्रत्यया इति पाणिनिसूत्रार्थः संगतिं प्रदर्शयन् प्र
तिजानीत इत्यादौ संगतिप्रदर्शनकर्त्री संगतिविषयकज्ञानानुकूलव्यापारः समानकालीनप्रतिज्ञानुकूलकृतिमानित्यन्वयबोधः संगतिपदोत्तरहिती
पायाः विषयित्वं दृशिधातोर्ज्ञानं णिचः प्रत्ययस्य च व्यापारोऽर्थः समानकालीनत्वं कर्ता च शानच्प्रत्ययार्थः समानविभक्तिकत्वस्थलेऽभेदान्वयानुरोधेन कर्त्रीप्य राम ६

विषयतानिरूपित आदि

र्थः प्रतिजानीत इत्यत्र धातोः प्रतिज्ञाव्याख्यातस्य कृतिरर्थः प्रदर्शनपदार्थस्य शाब्दप्रत्ययार्थेऽन्वयात् संगतिप्रदर्शनस्य द्वेधा भानं च तु तस्तु तादृशधात्वर्था
न्तरनिष्ठविषयतानिरूपितविधात्वर्थकृतेर्विवक्षायां शी[redacted]प्रत्ययार्थ इति धातुसंबंध इति सूत्रार्थः समानकालीनत्वं तु न प्रत्ययार्थोऽपि तु संसर्गः संगतिं प्रदर्शय
न् प्रतिजानीत इत्यस्य संगतिप्रदर्शनकर्तृप्रतिज्ञाकर्तृत्वस्यैव बोधः यथा चार्यमते धूमसमानं वह्निसिध्यर्थमुद्दृश्यतावच्छेदकसमान[redacted]कालीनत्ववि कालीन
षयेभासते इत्युपसंगीकृत्य धूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिः स्वीक्रियते तद्वत्स्वकृते समानकालीनत्वं संसर्गमर्यादालभ्यमेव विधेयकोटिप्रविष्टाया विधेयता
स्वीकारात्र प्रतिज्ञायाः साध्यत्वभंगः सप्तमीति वर्तमानेऽदर्शसादेः क्रियाधातुलभ्या ननु प्रतिज्ञाशरीरे संगतिप्रदर्शनभागो वर्तत इति नैव लभ्यं न च प्रत्ययोप
जीवकत्वादिति संमुदितस्य प्रतिज्ञारूपत्वे तस्यैव संगतिबोधकत्वात्तदपि लभ्यमेवेति वाच्यं नहि प्रत्ययोपजीवकत्वादित्यादेः दीधितिकृता संगतिबोधकत्वमुक्तं ति
संगति किंतु संगतिं प्रदर्श[redacted]यन्नित्यत्र संगतिप्रदर्शनसमानकालीनत्वमेवेत्यत आह संगतीति प्रदर्शनस्य प्रतिज्ञारूपत्व[redacted]एव संगतिप्रदर्शन[redacted]स
मानकालीनत्वं [redacted] संभवतीति तयोरभेदश्चावश्यकः अन्यथा संगतिप्रदर्शनस्य शाब्दात्मकत्वेन शब्दानामेकदैवोच्चारणासंभवात्तत्समानका
लीनत्वस्य प्रतिज्ञायां बाधात् संगतिं प्रदर्शयन्नित्यस्यायोग्यतापत्तिः बाधितसमानकालीन[redacted]त्वबोधकत्वादिति भावः प्रतिज्ञावाक्यार्थं प्रदर्शयन्नतदर्थप्र भावः
त्वं तिज्ञाप्रतिपादकं प्रतिजानीत इति धातोर्वर्जन इत्याह अवश्यं वहितेति मणिस्थानुमानं निरूप्यत इत्यस्य कोऽर्थ इत्याकांक्षायामाह लडिति वर्तमानसामीप्ये भवि
ष्यत्वं तत्त्वाव्यवहितोत्तरकालवृत्तित्वं आख्यातत्वेनोक्तिः कर्माख्यातत्वेन विषयत्वं मयेति शेषः वर्तित्वं तत्तीर्थः एवं च प्रयोगाधिकरणकालाव्यवहितोत्तरका

धू या

ग॰टी॰ लवृत्तिमद्वृत्तिकृतिविषयनिरूपणाविषयोऽनुमानमित्साकारकबोधानुकूलव्यापारः प्रतिज्ञाप्रतिजानीतइत्यत्रधात्वर्थइत्याशयः नचतृतीयायाः कृ
७ तिरर्थइतिकर्मण्याप्तस्यकिंकृत्यर्थकत्वेनेतिवाच्यं तृतीयार्थकृतोलडर्थवर्तमानसामीप्यान्वयोनस्यात् नचतथापिप्रमयेतितृतीयानुपपत्तिः कर्तरीत्य
नुशासनस्यकर्तृत्वान्विताधेयत्वेऽभिधेयेतृतीयेत्यर्थात् प्रत्यक्षोपजीवकत्वादिति समुदितमूलार्थस्तुतादृशोपजीवकत्वज्ञानंप्रकृत्यर्थःज्ञाप्यत्वंपंच
म्यर्थः प्रत्यक्षानंतरमित्यस्यप्रत्यक्षनिरूपणानंतरमित्यर्थः आनंतर्यंतद्ध्वंसाधिकरणक्षणावृत्तित्वव्याप्यतद्ध्वंसवानेववानिरूपणस्यापिजन्यतयाका
लिकसंबंधावच्छिन्नतदाश्रयंक्रियाविशेषणात्वाद्वितीयाअभेदसंबंधेनक्रियायामनंतरपदार्थान्वयः निरूपणंधात्वर्थः विषयताकर्माख्यातार्थःकृतिराख्या
तसामा[redacted]र्न्वर्थः अव्यवहितोत्तरकालवृत्तित्वंलडर्थःबहुवादिसंमतत्वात्तस्यानुमानस्येतिपूरणं प्रयुक्तत्वंनिरूपणारूपधात्वर्थान्वयिपंचम्यर्थः एतद्यो
८ पमानेप्राप्त्याचयिताववच्छेदकं उपमानात्तन्निरूपणात् प्राक्तदवधिकप्राक्त्वं तदधिकरणक्षणावृत्तिध्वंसप्रतियोगिक्षणावृत्तित्वं एतदपिक्रियाविशेष
त्व णं तथाचप्रत्यक्षोपजीवकत्वज्ञानज्ञाप्यप्रत्यक्षनिरूपणाध्वंसवदभिन्नतत्ध्वंसाधिकरणकालीनाभिन्नंवाऽनुमाननिष्ठबहुवादिसंमतत्वप्रयुक्तउपमाननि मु
रूपणाधिकरणक्षणावृत्तिध्वंसप्रतियोगिक्षणावृत्त्यभिन्ननिरूपणं मन्निष्ठप्रयोगाव्यवहितोत्तरकालकर्तव्यंतद्विषयताश्रयोऽनुमानमितिनिरूक्तार्थ रम॰
कवर्तमानसामीप्येवर्तमानवद्वेतिसूत्रानुशासनस्यर्थवशितः बहुवादिसंमतत्वंचचार्वाकान्यवादिसमवेतप्रामाण्यग्रहाभाववैशिष्ट्यप्रमितिकरणताप्रका ७
रकज्ञानविषयत्वं नव्यमतेतुनज्ञानजन्यजिज्ञासाधीनत्वंपंचम्यर्थस्तस्यधात्वर्थनिरूपणेऽन्वयइतिविशेषः[redacted]प्रत्यक्षानंतरम[redacted]मानंनिरूप्यतइतिग्रं

प्रत्यक्षेति वि॰ ३

यस्यानुमानरूपपक्षे प्रत्यक्षानंतरनिरूपणाविषयतारूपसाध्यबोधकत्वं प्रत्यक्षोपजीवकत्वादिति मार्गस्य हेतुबोधकत्वमिति भावः [redacted]
[redacted] नन्वप्रत्यक्षानुमानयोः पौर्वापर्यनियामकतायाः फलयोरूपजीव्योपजीवकभावस्यासंभवदुक्तिकत्वात्कृतं तत्र इत्यस्यासंगतिरित्यत आ
ह फलीभूतेति एतेन फलस्य स्वरूपस्य चेति दीधितावर्थो निराकृतः ईदृशार्थस्य स्वरूपयोरेवोपादाने लाघवेन स्वरूपयोरित्येव वक्तुमुचितत्वात् फलाभिधानक्रमनिय
मकाकांक्षाया अनुपशांतिप्रसंगाच्च नन्वफलयोरित्यसंगतं प्रत्यक्षोपजीवकत्वादित्यनेन स्वरूपयोरेव संगतिप्रदर्शनात् अनुमानं निरूप्यत इत्यनेन स्वरू
पप्रतिज्ञाया एव कृतत्वाच्चेति चेन्न अनुमानं निरूप्यत इत्यत्रानुमानपदस्य भावकरणव्युत्पत्तिभ्यामनुमितितत्करणोभयपरतया फलप्रतिज्ञाया अपि कृत
प्रायत्वात् प्रत्यक्षपदेऽपि फलतत्करणोभयपरत्वं तथा च प्रत्यक्षानुमानपदयोरेकवृंतगतफलद्वयन्यायेन [illegible]र्थत्वमिति प्रत्यक्षेति अनुमाननिष्ठाया उपजीव घ
य कताया हेतोर्बोधयोगेऽपि उपजीव्यत्वकथनं किमर्थमित्याशंकावारणाय पौर्वापर्ये इत्युक्तं तथा च प्रत्यक्षस्य पूर्वत्वे उपजीव्यत्वमनुमानस्यानंतरत्वे उपजीवकत्वं
तत्र मितिपद्यासंकेतनान्वयो लभ्यते अनुमानोपमानयोः पौर्वापर्ये किं नियामकमित्याकांक्षायां पूर्वतानियामकस्य वक्तुमादिसंमततत्स्याभिधानेनापरतानि
यामकस्यार्थतो लाभवत्प्रत्यक्षानुमानयोः पौर्वापर्ये किं नियामकमित्याकांक्षायां परतानियामकोपजीवकत्वाभिधानेनार्थतः पूर्वतानियामकस्याप्युपलब्ध र्व
ना त्वात्तत्कथनं [illegible]स्य दीधितिकृतामवश्यकत्वात् उपजी[illegible]व्यस्योपजीवकभाव इति स्फुटत्वे उपजीवकत्वमात्राभिधानमेवेति हेतुतावत् तस्याश्रयत्वनिरूपकत्वसंबंधा
भ्यां उभयसंबद्धत्वसूचनायोपजीव्यपदमित्यप्याहुः प्रत्यक्षादिपदं स्वरूपार्थकमेवेति वदतां मतमाह अन्ये त्विति ज्ञायमानलिंगस्यानुमानतानये व्याप्यस्य साधारण

म २
ते २

स्यच१

ग०टी० प्रत्यक्षोपजीवकत्वस्यलिंगे साक्षात्संबंधेनान्वयासंभवादाह परंपरेति एवंचप्रत्यक्षोपजीवकत्वस्यानुमानादन्नित्वेपिअनुमितित्वतिनत्तत्संश्रयानु त्वा
८ पारे२ मितिकरणत्वरूपसंबंधेनानुमितित्वनिरूपकप्रत्यक्षोपजीवकत्वसत्वान्नदोषइतिभावः लिंगज्ञानस्यानुमानतामतेत्वरूपत्वइति अत्रप्रमाणमात्रक्रमनियाम
नस्य कतयोपजीवकत्वाद्रूपप्रदर्शनैनकार्यैवैयर्थ्यमस्यस्यासः पौर्वापर्यमात्रपदार्थः किंत्वस्मादस्यइतिमतमाह अत्रेतिनतुप्रत्यक्षोपर्जकत्वादित्यादेनोपजीव जीव
8 कत्ववोधनेपिउपजीव्यत्वस्यवोधनाशक्यतयोपजीव्यत्वस्यप्रत्यक्षेत्वादिग्रंथप्रतिपाद्यकथनासंगतिरित्यतआह उपजीव्यत्वस्येति अत्रक्रमनियामक त्व
मः तयोरस्यसाक्षात्संप्रपत्तिःस्वरूपपदार्थांतरंतस्वंसादिःतद्व्यवहितेति एवमपि अनाकांक्षितानभिधानविषयमादायव्यभिचारवारणायनिरूपणोजितासाप
योऽस्यत्वं विशेषणमिति केचित् अथहेतुशरीरेसाध्यं निवेश्यव्यभिचारवारणमयुक्तं सिद्धसाधनप्रसंगात् नचोत्तरत्वागर्भहेतुतत्तद्गर्भसाध्यसाधनान्न
त दोषइतिवाच्यं तदव्यवहितत्वनिरूपणीयसाधकादेव किंचिद्विशिष्टात्तदव्यवहितोत्तरत्वनिरूपणीयत्वसिद्धिसंभवादुपजीवकत्वस्यैव वैयर्थ्यापत्तेरिति चेन्न हे
तौसाध्यनिवेशोऽयुक्त एवपरंतुव्यभिचारवारवारणायप्रमा[illegible]त्वमेवनिवेश्यं एवंप्रत्यक्षानुव्यवसायवारणायप्रत्यक्षान्यत्वं प्रत्यक्षविषयकस्मरणादिवारणा
यस्मृतिव्यावृत्तंप्रमात्वंचवोध्यं[illegible]अर्वांतरधर्मः केवलान्वयिसाध्यकानुमितित्वचा
क्षुषत्वादिः तथाचेतिप्रकृतसाधनस्यजातीयेप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नानुमित्युपजीवकत्वेपक्षेसाध्यसजातीयसाध्यव्यभिचारग्रहोनसंभवतिअप्रसिद्धत्वादितिभावः गम
स्वंप्रत्यक्षफलंपदसंकेतःपदशक्तिःसाध्यतेति पजेतेसादोविषिलिंङ्गकेवलकृतिसाध्यताबोधनेपितन्मात्रज्ञानंनप्रवृत्तिहेतुःतथात्वप्रतिपत्तौमूलने। स्म ८
ने२
द्वितीयेति प्रमा०बेसानिय पदुपजीवकं नतन्निरूपणातमं नरमिरूपणीयमिमितिवाप्यन्ततेऽन्यातिपतरएवेत्यर्थः प्रगद ओधारोतहन्यारोधोध्यः२

दादयः प्रवर्त्तेरन् तत्राध्वाऽऽजनेयादिकृतिसाध्यतासत्वात् अतो मदं तत्र्भावेन कृतिसाध्यताज्ञानमेव प्रवर्त्तकं मत्कृतिसाध्यताज्ञानं च यजेतेत्यादिना न सं
भवतीति यागो मत्कृतिसाध्य इत्यनुमानापेक्षा प्रवृत्तिः कृतिः यजेतेति वाक्ये तद्विषयबोधं जनयति । तीव्रयोश्च रितत्वमेव प्रवृत्तिपरत्वं लिङः कृतिसा
ध्यत्वेन शक्तिः किं त्वाप्ततत्वेन कृतावेव साध्यत्वं संसर्गः अथवा यागे प्रवृत्तिर्भवित्रीति तीव्रयोश्च रितत्वमेव प्रवृत्तिपरत्वं एवं च कृतिसाध्यत्वे विधिप्रत्ययस्य
शक्तिः अन्यत्रेति यागादेः प्रत्यक्षस्थले तत्र पदाभवेन शक्तिग्रहासंभवात् इदमिति यागादेः शाब्दबोधेपीदं [redacted] त्वमिति प्रत्यक्षोपजीवकत्वरूपो योहेतु
त्वहूत्वं यदभिमतं अनुमितिः स्वपदेन ग्राह्येत्यर्थः तुल्यतयेति तथा च यद्यन्निरूपितप्रमितिविभाजकधर्मावच्छेदेन द्वारकोपजीवकता तन्निरूप
निरूपितो णानंतरं निरूपणीयं इति सामान्यव्याप्तो पक्षान्तस्य निरूपणे विसाधनसजातीयसाक्षात्कार [redacted] पजीवकत्वे साध्यसजातीयप्रत्यक्षनिरूपणानं
तरं निरूप्यत्वव्यभिचारो दुर्वारः एवेत्यर्थः समयादीति दीपद स्वक्षुरुत्तमभितिस्मत्वंतर्गतपदप्राक्तत्वविषयकानुमितिजनकानुमानेत्यर्थः अनुमानेति
इंद्रियं प्रमाणं संवादि प्रवृत्तिप्रयोजकत्वादित्यनुमानेत्यर्थः तथा च [redacted] नुमानं इंद्रियनिरूपणानंतरं निरूप्यं प्रमाणविभाजकताव
च्छेदकधर्मावच्छिन्नं इंद्रियोपजीवकत्वादिति अत्र यत्प्रमाणविभाजकतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नं यत्प्रमाणोपजीवकत्ववत्तत्प्रमाण [redacted] निरूपणानं
तरं निरूप्यमिति सामान्यतो व्याप्तिः अत्र प्रत्यक्षप्रमाणत्वावच्छिन्नानुमानोपजीवकत्वाप्रसिद्धिः मनः श्रवणयोरजन्यत्वादित्यनेन दर्शयिष्यते तत्र यद्युप
जीवकत्वपदार्थत्वेनोपजीवकत्वस्य हेतुघटकतात्तदोक्तरीत्यानंतत्वप्रसिद्धिरनुमानजन्यज्ञानविषयतासाधारणत्वादनुमानोपजीवकताया इति तत्रसा

तदपि न दृष्टेत्युप्रामाण्यग्रहक्रमादि ५

५ प्रत्यये निर्वचनात्तत्कुठारेणेति कुठारत्वावच्छिन्नकारणतानिरूपकत्वस्याबाधात्तन्नीयापत्यकारण ५

तिपत्त्यप्रमाणमित्यादिग्रंथा

ग०टी धनस्य जातीयेसाध्यसजातीयव्यभिचारसत्वादिंद्रियोपजीवकत्वेइंद्रियनिरूपणानंतरनिरूप्यत्वज्ञानज्ञापकत्वानुपपत्तिरितिजन्यतात्वेत्वेनैवेंद्रियाधी

९ नोत्पत्तित्वेनैवोपजीवकत्वंहेतुघटकमितिस्फुटीकर्तुमि[illegible]र्मः कथमिति तत्र्यंचप्रकृतसाधनतावच्छेदकावच्छेदेनपक्षधर्मताग्रहस्यसाधनाप्रसिध्याऽ

१ नुपपत्तिरित्यर्थः एतेनशब्दत्वावच्छिन्नोपमानोपजीवकत्वरूपसजातीयसाधनेउपमानानंतरनिरूप्यत्वरूपसजातीयव्यभिचारोनास्त्येवप्रकृतसाधने

प्रकृतसाध्यव्याप्तिस्तुनेदृशज्ञापकतायामंगमितिसाधनाप्रसिद्धिसद्भावेपिनक्षतिरितिसमाहितं फलेतिक्रियायाः परनिष्ठत्वविर्येव्यापारानंतरं विन

श्यतेयदा तत्करणंतत्तदाख्यातमितिकरणेलेप्रकृत्यर्थतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नत्वभानमुपेयतेइतिप्रकृतेकारणतायांतत्कुठारत्वावच्छिन्नत्वबाधइ

स्व तिचेत्यत्कुठारव्यंजं छिदोपधानंतत्कुठारेणछिन्नतीतिप्रयोगानुपपत्तिः तस्मात्तत्वावच्छिन्नत्वबाधादिति स्वकारणत्वेतियद्धर्मावच्छिन्नकारणत्वंलक्ष्य

त्वद्धर्मावच्छिन्ननिरूपितकारणत्वंस्वपदार्थइत्यर्थः व्यापाराव्यवहितपूर्वत्वंविहायकर्मीव्यवहितपूर्वत्वनिवेशेदंडेघटकारणत्वानुपपत्तिः दंडनाशेपित

ज्जन्यभ्रमिणाघटजननात् इतितदुपात्तंव्यापाराव्यवहितपूर्वकाले नुवर्तत एवदंडः अथैवंकरणलक्षणस्वीकारेचाक्षुषंप्रतिचक्षुषोऽकरणत्वप्रसंगः

लौकिक [illegible] विषयतासंबंधेनचाक्षुषत्वावच्छिन्नंप्रतिचक्षुर्मनहेतुत्वेपिकार्याधिकरणेघटादौतत्संयोगरूपव्यापाराव्यवहितप्राक्क्षणेसंयोगसंबंधे राम०

नचक्षुषोऽभावात् नचनिर्विकल्पकमेवतत्रव्यापारः तथापिनिर्विकल्पकंप्रत्येवाकरणत्वापत्तिः नचविषयतासंबंधेनचाक्षुषंप्रतिकालिकविशेषणतासं

बंधेनचक्षुःकरणमितिनदोषइतिवाच्यं चक्षुरादेःसंयोगेनकारणत्वरूपसिद्धांतभंगप्रसंगात् अत्रकेचित्स्वाधिकरणक्षणध्वंसोत्पत्त्यधिकरणक्षणोत्प ९

त्ते

तिकव्यापारवत्वरूपपरंपरासंबंधेन करणत्वमेव चक्षुरादेः करणत्वं ग्रंथस्तु यथाश्रुताभिप्रायक इति परे तु समवायेन चाक्षुषं प्रति त्वजन्यजनकादृष्ट
वत्तासंबंधेन चक्षुः कारणं तद्वत्तेन संबंधेन व्यापाराव्यवहितप्राक्क्षणावच्छेदेनास्तीति करणत्वनिर्वाहमाहुः वस्तुतः क्षणत्वं न त्वचरत्क्रियावत्ध्वंसवि
स्वनन्तरत्वप्रत् शिष्टसमयत्वादिकं किंतु स्वप्रतियोगिमत्वस्वाधिकरणक्षणध्वंसाधिकरणत्वोभयसंबंधेन ध्वंसविशिष्टं यत्तदन्यत्वं व्यापाराव्यवहितप्राक्क्षणत्वं च व्यापारोत्पत्त्य
त्वात् धिकरणध्वंसो सत्स्वाधिकरणक्षणोत्पत्तिकध्वंसप्रतियोगित्वं तथा च व्यापारवत्क्षणस्याप्यवच्छेदकत्वे तिनानुपपत्तिः न चोक्तसिद्धांतभंग इति एवं छिद्रादिप्रतिकु
ठारादेः करणत्वं संयोगसंबंधेनैव विभागरूपच्छिदाप्रतिक्रियाविशेषात्मकव्यापारमुपजीव्येति बोध्यं अत्र च काष्ठादिनिष्ठव्यापारस्यापि व्यापारत्वेनैव संग्र
हः न तु धात्वर्थांतर्भाविस्त्रत एव वह्नितव्यापारेतरेत्यत्र नानावस्तूनां व्यापारत्वाभिधानसंगतिः यद्यपि स्वनिरूपितव्यापारनिष्ठकार्यतावच्छेदकसंबंधेन त
त्कार्योपधायकव्यापारवत्तिकारणतावच्छेदकसंबंधेन वृत्तित्वमपि संभवति तथापि उपादानप्रत्यक्षविधयाजनकस्येश्वरज्ञानस्यापरामर्शात्मकव्यापारा
य व्यवहितप्राक्क्षणावच्छेदेन व्यापारवत्तित्वावच्छेदकविर्वर्तितासंबंधेन वर्त्तमानस्य नाशरणापात्तु मितित्वावच्छिन्नजनकतापाः वाच्यत्वया पूर्वत्वसामानाधिकरण्य फ
व प्रवेशसार्थ[illegible]ष्पकत्वादिति तादृशकारणत्वावच्छेदेनेति तादृशकारणताव्यापकेनेत्यर्थः जगदीशानां मतमाह केचित्विति रूपावच्छिन्नेति रूपव्यापकेत्य
र्थः प्रसासतिः तत्समवायिसमवेतत्वं तद्घटितफलोपधायकताचानुमित्यव्यवहितपूर्वकालावच्छेदेन समवायेनानुमितिमति अत्र वह्निसमवाये न सत्वं तदभाव
स्येति सामान्यतो व्याप्यव्यापकाभावेन व्याप्यस्य विशिष्टस्याभावस्य सिद्धिः नित्यत्वविशिष्टे तादृशरूपाभावमादाय पर्यवस्यतीति बोध्यं उक्तरीत्येवेति प्रमाणात

ग०टी० व्यापकत्वरूपोत्कर्षनिवेशाद्वा स्यादुक्तः सम्यक् ननु प्रमाणतावच्छेदकरूपव्यापकत्वरूपत्वदनुधावनं न च जगदीशमतेपि प्रमाणताव्यापकत्व
१० मेव निवेशयितुं शक्यं अभिमानेनेत्यभिधानेन तथात्वेन निवेशितं किं तु रूपव्यापकत्वं तत्स्वव्यर्थमिति स्फुटीकरणादिति निरूप्यतेति तथा च प्रमा
10 णविभाजकधर्मव्यापकत्वं न हेतु घटकविशेषणं किंतु ध्वंसवारणाय प्रमाणत्वसामानाधिकरण्यमिति भावः अदृष्टेतिए तदुपादानफलं न चोत्पत्तिप
दपीत्यादिनादीधितिकृतैव साध्यसाधनसजातीयव्यभिचारवारणाय दर्शयिष्यते इदानीमिति नन्वस्य प्रमाणत्वव्यापकत्वमनिवेश्य प्रमाणत्वसा
मानाधिकरण्यनिवेशपक्षे इत्यर्थः तदा प्रमाणत्वव्यापकत्वप्रवेशपक्षेपि जन्यत्वात्मकोपजीवकत्वं सुनिवेशमेव बाधकाभावादित्यसंगतिः न च व्या
पकतानिवेशे प्रत्यक्षप्रमाणनिरूपितसाक्षाज्जन्यत्वनिवेशे शाब्दबोधाद्यात्मकानुमाने तद्विरहात्तत्त्वे जन्यत्वरूपमुपजीवकत्वं न निवेशितमिति वाच्यं
जन्यज्ञानसामान्यं प्रति मनोरूप[redacted]प्रत्यक्षप्रमाणस्य साक्षाज्जनकतया तद्दशायैव व्यापकत्वप्रवेशपक्षे साक्षात्जन्यत्वप्रवेशानिर्वाहात् न च व्यापक
ब्या त्वनिवेशपक्षे जन्यत्वरूपोपजीवकत्वनिवेशे [redacted]पकत्ववैयर्थ्यापत्तिः अनुमाननिरूपितसाक्षाज्जन्यत्वस्य क्वापीन्द्रिये असत्त्वादित्यालोच्यं तथा न निवे
शितमिति वाच्यं अस्मदादिव्याप्तिज्ञानस्यैव चक्षुरादिकैकालोपाधिविषयासाक्षाज्जनकतया साक्षादनुमानजन्यतापत्तेः क्वचिदिन्द्रिये सत्त्वेन व्यभिचारवा
रणायैव व्यापकत्वोपादानात् सत्यं इदानीं जन्यत्वरूपस्यैवेत्यैवकारेण व्यापकत्वनिवेशपक्षेपि जन्यत्वरूपोपजीवकत्वनिवेशे बाधकाभावस्य व्यंजनात्
इदानीमित्यस्य प्रमाणयोरुपजीव्योपजीवकभाव इत्यर्थ इति केचित् ननु जन्यत्वरूपोपजीवकत्वप्रवेशे दृष्टद्वारावेत्यस्य वैयर्थ्यमित्याशंकां समाधत्ते ए

निरूप्यतेति यत्किंचिन्निरूप्यतावच्छेदकधर्मव्यापकत्वरूपइत्यर्थः ६

त्वे६ व२

वंचेति परमेश्वरीयेतिरस्य स्वजनकादृष्टजनकत्वादिति भावः उपात्तमिति यद्यपि तज्जनकादृष्टाजनकत्वं न च क्षुरादौ जन्यमात्रस्येव कालोपाधितया
ऽदृष्टजनकत्वात् तथापि निःसंदिग्धेन तस्तु लभंनच्चादृष्टस्य जन्यसत्वावच्छिन्नत्वात् जनकत्वं द्रव्यत्वेन मनः प्रभृतावप्यस्तीति वाच्यं तादात्म्यसंबंधानवच्छि
न्नस्वजनकादृष्टजनकताश्रयभिन्नत्वस्य तदर्थत्वात् अत्र जन्यप्रत्यक्षजन्यत्वं हेतुः तत्र चक्षुषो जन्यसत्तावच्छिन्नत्वात् द्रव्यत्वेन मनसः कारणत्वात् याच
क्षुरादौ हेतुमति प्रत्यक्षनिरूपणानंतरनिरूपणीयत्वाभावाव्यभिचार इति जन्यत्वं प्रत्यक्षविशेषणं एवं चेश्वरीय[redacted]ज्ञानात्मके[redacted] नुमा ४
क नजन्यतायाश्च पिवारणात् स्वजनकादृष्टाजनकं निरूपितत्वमुपजीवकतामामनति प्रयोजनकं गुरुचेति न सत् उक्तरीत्यात्वगादिजन्यतामादाय व्यभिचा
ता रस्य दुर्वारत्वात् परं तु उपजीवकतापां जन्यतावच्छिन्नं दाने नैव समीहितनिर्वाहे तादृशविशेषणामननति प्रयोजनकं गुरुचेति ध्येयं फलस्येति तथा चावधि त्वे
विनिर्मुक्तं उपजीवकत्वं यत्र तत्रानंतराभिधानमिति स्याद्वयनंतराभिधानमिति वाच्यामिरेकैव ~~निरूप्यतेति यत्किंचिन्निरूप्यतावच्छेदकधर्मव्यापक~~
[redacted]व्याख्याबीजं स्फुटयति एवं चेति दृष्टांतेति निरूप्यतावच्छेदकावच्छिन्ननिरूपितनिरूप्यतावच्छेदकव्यापकोपजीवकत्वे हेतोः प्रमितेः पक्षत्वे[redacted]प्रमाणस्ये
मितेरे वप्रमाणस्य पक्षत्वे प्र[redacted]वद्दृष्टांततानेनु स्वरूपस्याप्यनंतराभिधाने नियामकस्य पुरस्कृतत्वे सत्येव नैवाभिधाने संबंधे चानुमितिकरणमिति दीधितिरधि
कइत्यत एक व्याप्तिभंगाशंकापरिहारार्थत्वेनतमवतारयति नन्विति [redacted] फलस्येति फलयोः क्रमनिया
मकोपजीवकतायामेव निरूप्यतावच्छेदकव्यापकत्वसंभवे पि स्वरूपयोः क्रमनियामकोपजीवकतायां विभाजकरूपस्यामानाधिकरणमेव निवेश्यं न तु निरूप्य

पर्वमतेव्यतिरेकव्याप्याद्याश्रयणेनतद्दोषोर्भावंबोध्यं

सामानाधिकरण्ये

ग॰ टी॰ तावच्छेदकव्यापकत्वं व्याप्तिश्च भिन्नाभिन्नेव वाच्येत्यर्थः शंकितेति खंडचस्तुरादौ एव एवं कचिदेवेत्यत्राप्यर्थः नत्र सर्वं पुनरिन्द्रियमितिग्रंथावतारिका ये
११ संविभाजकधर्मसामानाधिकरण्येनादृष्टद्वारकोपजीवकत्वस्य हेतुत्वेन तथाविधानुमानोपजीवकतायां व्यभिचारो दर्शित इति प्रत्यक्षप्रमितिकरण
त[redacted]नादृष्टद्वारकोनुमाननिरूपितोपजीवकत्वमेव निराकर्तुमुचितं प्रत्यक्षप्रमितिकरणत्वावच्छेदेनानुमाननिरूपितकेवलोपजीवकत्वं [redacted] नतु
[redacted]न तथा च जन्येपीन्द्रिये ऽनुमाननिरूपितादृष्टद्वारकोपजीवकत्वस्य सत्वात्संभवेनोपपत्तौ मनः श्रवणयोरिति स्वजन्येन्द्रियपर्यंतानुधा
तिचसामान्य वनं व्यर्थमित्यत आह तथा चेति[redacted]मनः श्रवणयोरि[redacted]पजीवकत्व[redacted]निराकरणाभिप्राय[redacted]मेवं केचित्तु इदमदृष्टद्वारकानुमानोप
नतु ५ जीवकत्वनिराकरणपरमेव ननु प्रत्यक्षप्रमाणत्वावच्छेदेन केवलानुमानोपजीवकत्वस्यासत्वेनैवोपपत्तौ विशिष्टतन्निराकरणं व्यर्थमेवेत्यत आह तिभावः
स तथा चेति तादृशत्वेति तथा च मनः श्रवणयोरनुपलब्धिं जन्येपीन्द्रिये कचिददृष्टद्वारकोपजीवकत्वासत्वादिति व्याचक्षते ननु फलस्वरूपयोरे
कव्याप्तौ अदृष्टद्वारकानुमानोपजीवकतायाः प्रत्यक्षे व्यभिचारात् दृष्टद्वारकत्वमुपजीवकता विशेषणं पूर्वग्रंथाद्धि लब्धमेवेति दृष्टद्वारावेत्यस्य योन
रूत्यमतं प्रकारांतरेण वक्ष्यति पदीति अन्यादृशमेवेति उपजीवकतां प्रमाणविभाजकधर्म सामानाधिकरण्यमेव निवेश्यं ननु तव्यापकत्वं स्व
रूपयोरुपजीवकत्वस्य व्याप्तिरन्यादृश्ये वेसाशयः[redacted]साक्षाज्जन्यत्वनिवेशपक्षेईश्वरत्वानस्यापि स्वरूपयोग्यत्वादिन्द्रियेईश्वरज्ञानरूपानुमाननिरूपि रा म॰
तजन्यत्वसत्वाद्व्यभिचारो दुर्वार इत्यतो[redacted]अदृष्टद्वारकमिति स्वजनकादृष्टजनकयन्निरूपितस्तिश्चाज्जन्यतत्सेवव्याप्यत्वव्यभिचारेणास्ती ११
नः अनुमितिः

अनुमितित्वनिष्ठानुमानोपजीवकता २

साध्यतावच्छेदककोटौ न प्रवेशः वैयर्थ्यात् किंतु

त्यभिप्रायः इदं तु बोध्यं स्वरूपव्याप्तावयविस्वरूपसंहेतुतावच्छेदककोटावेव [redacted] तेन यत्र मानांतरं यद्रुपजीवकं
द्य अदृष्टाद्वारकमपदुपजीवकतावत्त्वमानमिति यावत् तत्तदनंतर निरूप्यमितिव्याप्ति [redacted]ः तेन [redacted] मानाया विस्वरूपव्याप्तेन व्यभिचार [redacted] इति
सामान्यनियमइति प्रमितिविभाजकधर्मावच्छिन्नस्य प्रमाणविभाजकधर्मावच्छिन्नस्य वा प्रत्यक्षोपजीवकत्वस्य विशेषतो नियम [redacted] प्रवेशोऽनुमाना
त्पूर्वमनुमितिनिरूपणेऽपि व्यभिचारो नेति परं तत्प्रयोजकत्वमिति सूचनाय तत्तदुपजीवकभेदात्मकेति नन्वनुमाननिरूपितोपजीवकतान्याया प्रत्यक्ष
निरूपितोपजीवकतात्मनः निवेशेन सा अनुमितिनिष्ठं संगतित्वभंगप्रसंगः अनुमितौ अनुमाननिरूपितोपजीवकतामादायैव प्रत्यक्षोपजीवकताया
उपपादनीयतया तद्भिन्नानुमितिनिष्ठोपजीवकताया अप्रसिद्धत्वादिति चेन्न अनुमाननिरूपितसामग्रीजन्यत्वमनुमितिमात्रे संभवतीति तदादाय प्रत्यक्षव्य
भिचारोक्तेः न दन्यत्वं निवेश्यैव व्याघातकपरामर्शोत्तरानुमितिसाधारणाय परं परामर्शसाधारण्यत्वस्य निरूपितोपजीवकताया एव निवेश्यतया तदन्यत्ववि
शिष्टनिरूक्तोपजीवकताया अनुमितिनिष्ठत्वं संभवतीति न कोऽपि दोषः एतदेव तादृशव्याप्तिनिर्वाहस्थलमेव अनंतराभिधाने सन्निधातव्ये आनंतर्याभि
पर्य धाने त्वभिधानमशुद्धमित्याशंकानंतर्यपदार्थस्यानंतरपदार्थत्वसानं स्फुरयति अनंतरमेवेति प्रथमतः एव प्रत्यक्षनिरूपणे संगसमानाशाह यदि तिघटत्वा पर्येति
वांतरधर्मज्ञाने इच्छायां न घटत्वज्ञानं हेतुः सामान्यधर्मप्रकारकज्ञानस्य विशेषधर्मजिज्ञासाजनकताया निराकरणात् तो दृष्टांतानुधावनं तन्मतेऽपि साधनता
ज्ञानस्येवोपजीवकत्वज्ञानपदार्थत्ववत् घटत्वज्ञानपदार्थत्वादिति तथा च संवद्धत्वाय कालांतरेऽपि ज्ञायते चेज्जिज्ञासाजनकताविषयत्वमेवन संभवे

तदात

मि:

ग० टी० दृतः कालान्तरे जायन्त इत्युक्तं अथ सर्वेषामपि लक्षणेषु लक्ष्यभिन्नलक्षणत्वादिष्टं तं भवान् यावद्विशेषणान्युपादीयेत् तथा च लक्षणशरीरस्यैवानवस्थि
१२ तिरित्यतः प्रमाणान्तरेण लक्ष्यालक्ष्यं निश्चित्यैव लक्षणं कार्यं कृतलक्षणेषु यत्र तेषां सर्वेषां लक्ष्यत्वं वा स्वीकार्यमित्यत आह वस्तुतस्त्विति अतादृशं अजि
ज्ञासुं तथा च प्रतिपत्साश्रयपुरुषीयजिज्ञासामादायातिव्याप्तिवारणाय तत्पुरुषीयत्वमित्यर्थः अनन्तराभिधानाधीनप्रतिपत्साश्रयपुरुषवृत्तिजिज्ञासाया ए
12 वानन्तराभिधानप्रयोजकत्वपादीधितिकारैस्तदेवोपात्तं तत्पुरुषीयत्वं च स्वयं विवृतं अनन्तराभिधानेति किंचिन्निरूपणानन्तरमेव तद्धर्मावान्तरधर्मप्रका
रकजिज्ञासेत्यर्थः तत्संगतित्वेति जिज्ञासाजनकज्ञानविषयत्वमात्रेण तत्संगतिलक्षणं तेषां तत्संगतत्वप्रतियोग्यनात्मकत्वात् तथा च प्रयोजकान्तानुपा
नं दानेऽनन्तराभिधानान्तं इतत्पुरुषीयजिज्ञासामादायातिव्याप्तिवारणाय प्रयोजकान्तमित्यर्थः प्रतिपाद्यस्य प्रतिपत्साश्रयस्य पुंसः इच्छाद्वारकं प्रयोजकत्वं निवेश्य जि
ज्ञासापर्यन्तप्रयोजनं वेत्तुमस्येतीच्छानुधावनं अस्य घटज्ञानमित्यादीच्छायाः जिज्ञासात्वं निराकरोति परकीयेति ज्ञातुमिच्छेति न विग्रह इत्यतो ज्ञातुमिति धातोः
कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वेति सूत्रेण कर्मत्वसहितसमानकर्तृकत्वसंबंधेन धात्वर्थान्वितेच्छायां धातूत्तरः सन्विधीयत इति उक्तार्थलाभः
[redacted] द्वेति प्रतिपाद्यज्ञानस्यापि तदुत्तरज्ञानान्तरेच्छासाध्यत्वात् सा चास्य प्रसक्तोपजीव्यज्ञानं भवतीत्याकारान्तरत्त
त्साधनताज्ञानान्न निरूपणे इच्छा तत्तत्साधनताज्ञानात् ठाद्यभिधानेच्छा तत्तत्साधनताज्ञानात् कंठादिक्रियायां चिकीर्षा ततः गुरोः कंठादिक्रियायां प्र ए म०
वृत्तिः ततः कंठादिक्रियातदभिधानादिक्रमेणाद्यप्रयोगात्मकाभिधानमित्यनुकूलान्तार्थः जिज्ञासाप्रयत्नमिति उपलक्षणं प्रकारान्तरेण प्रतिपाद्यपुरुषजि १२
सा

प्रतिपाद्यतामस्य अनुमानादिरूपप्रतिपाद्यविषयकतानस्य—
प्र२ नाथ्य विमाधि—

५५ अत्र म

ज्ञासा ज्ञानेनापि तन्निरूपणात् अत एव परजिज्ञासामनुसंधाय तद्बोधयिषयापि तन्निरूपणोपपत्तिः विषयविधयेति तथाच प्रयोजकत्वं प्रयोजकतान
विषयत्वं नदेवचानुकूल्यपदेन विवक्षितमिति बोध्यं [redacted] पदार्थनिरूपणीयेपदार्थज्ञानं पेक्षितं त [redacted] चस्य ग्रहणान्निरूपणाद्भवतितन्निरूपणं चस्यजिज्ञा प
सा व शाद्भवतीतिस्वनिरूपणे स्वकीयजिज्ञासाया अपि प्रयोजकत्वमिति शिष्यजिज्ञासां विना ऽसंबद्धप्रलापस्थल एव वर्णकत्वे न चेति उक्तस्थले ऽसंबद्धप्रला
ता ४ पस्थले पटादिनिरूपणानंतरम जिज्ञासितघटादिनिरूपणस्थले उपमानजिज्ञासायाः किमवश्यवक्तव्यमित्याकारिकायाः किमनुमानोपजीवकमित्याकारा
ता ५ या इति केचित् अनुमानजिज्ञासायाः किंप्रत्यक्षोपजीवमित्याकारणयाः स्वीयज्ञानगोचरेच्छामत्रापि निवेश्यतीति पाद्येति तस्मा इति किमस्योपजीवकमिति जि
ज्ञासोत्तरं च स्योपजीवकज्ञानं भवतित्याकारेच्छा भवतीति भावः पदभिधानानंतरोक्ति घटसंबंधस्तत्कारणत्वं अत्रतत्कलंकारेण दंडचक्रयोः क्रमेण नि
रूपणोत्तरं किं दंडकार्यमिति जिज्ञासया घटो यत्र निरूपितस्तत्र घटकार्यत्वमपि चक्रसंगतिः स्यात् तत्रैव क्वाभिधानानंतरं घटाभिधानप्रयोजकजिज्ञासाज
तो ६ नकज्ञानविषयतायास्त्वादर्थपदस्य तज्ज्ञानजन्यतद्विशेष्यकपदार्थस्मृतिप्रकारतायत्रत्व इत्यर्थ उक्तः उक्तस्थले च दंडज्ञानादेव दंडकार्यत्वेन घटः स्मारितो न च
कि क्रज्ञानेनेति नातिव्याप्तिः यत्रैव दंडकार्यं [ ]मिति जिज्ञासया भ्रमवशेन दंडं निरूप्य गगनं निरूपितं तत्र गगने दंडकार्यत्वस्य संगतित्ववारणाय यथार्थेति एवं
दय२ च यदि तत्रैव चक्रज्ञाना [redacted] दंडकार्यत्वप्रकारेण घटं स्मृत्वा तस्य निरूपणं तत्र घटे कार्यत्वमपि चक्रसंगतिः स्यादिति चेदिष्टत्वात् संगमध्ये प्रवेशा
दित्युक्तं तत्राग्रिमग्रीत्याव श्यविवक्षणीयेन संगतत्वव्यवहारनियामकसंबंधेनैव गगनादेः दंडसंगतत्वव्यवहारवारणात् याथार्थ्यवैयर्थ्याभावेन च बोध्यं

दंडनिरूप्य जित्र दंड२ दि

सामान्यधर्मप्रकृते २ उपाये ऽेति सर्वमेवेति सुखदुःखाभावव्याप्तेतिपरणीयं २

ग॰टी॰ ~~सामान्येति सुखदुःखाभावान्यतरत्वेनेच्छाविषयत्वं~~ सामान्यतः इच्छां प्रत्येवेष्टसाधनताज्ञानत्वेन हेतुत्वे फलेच्छायां व्यभिचारः स्यादिति उपायत्वेनोपायविषयक य

१२ त्वप्रवेशः उपायत्वं च सुखदुःखाभावान्यतरभिन्नत्वं उपायत्वेन निवेशो न संभवतीति समाधत्ते जिज्ञासाया इति तथा चेति इच्छात्वमात्रमेव इष्टसाध

13 नताज्ञानकार्यतावच्छेदकत्वेपि [illegible]पजीवकत्वप्रकारकज्ञानस्यैव जिज्ञासात्वघटितधर्मावच्छिन्नजनकतास्तु तादृशसाधारणजनकताप्रसि नक

द्धिः सामानाधिकरण्यप्रत्यासत्त्याकारणतामतेपि इष्टसाधनत्वे दोषमुद्धरति फलेति तादृशेष्टसाधनताज्ञानस्य जिज्ञासारूपफलविषयीभूतज्ञानविष

यकत्वेदिति सामान्यधर्मप्रकारकज्ञानजन्यतामादाय लक्षणासंगतिरित्यभिप्रायः जनकीभूतेति ननु यद्युपजीवकज्ञानं मदिष्टसाधनमिति ज्ञानोपादा

नेतदा उपजीवकत्वादेः एतल्लक्षणासंगतिर्भवेत् तत्तु न ग्रहीतुं शक्यते अकारणत्वात् किंतूपजीवकत्वावांतरधर्मप्रकारकं मदिष्टसाधनमित्येव तत्र चनो

पजीवकत्वेऽवच्छेदकत्वं किंतु तदवांतरधर्मस्यैवेति कथमिति चेन्न विषयनिष्ठधर्मितावच्छेदकतावच्छेदकतायत्र धर्मावच्छिन्नप्रकारताकानां विशेषरूपेण

घटज्ञानं भवत्वित्यादीच्छानां प्रकारतायाः तादृशधर्मावांतर[illegible]धर्मप्रकारकत्वसंबंधावच्छिन्नतया प्रथमावच्छेदकतायां स्वघटितता दृशधर्मावांतरधर्मप्रका

वे रकत्वसंबंधावच्छिन्नेन विशेषणीयत्वात् उपजीवकज्ञानं मदिष्टसाधनमिति ज्ञानमेवोक्तसंबंधेनोपजीवकं पुरस्कृत्य जिज्ञासाजनकमिति इष्टसाध

नताज्ञानीयायाज्ञाननिष्ठविशेष्यतात्वन्निरूपितायास्त्वन्निष्ठोपजीवकत्वावांतरधर्मप्रकारकत्वसंबंधावच्छिन्नोपजीवकनिष्ठावच्छेदकतातदवच्छेदकत्वादु राम॰

पजीवकत्वस्येति लक्षणासंगतिः यदि च तादृश्यां विशेषधर्मप्रकारेणाघटज्ञानं भवत्वितीच्छायां घटत्वांतरधर्मप्रकारेणाघटत्ववत्तो ज्ञानं विषय इति प्रथ १२

ग॰

सामान्यधर्मप्रकारकज्ञानजनकतां निरस्य लक्षणसमन्वयं निरस्यति तदेति

न तत्तस्यत्वेपि नातिप्रसंगः ज्ञाननिष्ठमुख्यविशेष्यतायाएव निवेशत्वात् घटज्ञानं प्रमेयज्ञानं

मावच्छेदकतायाः नोक्तसंबंधावच्छिन्नत्वमित्युच्यते तद्धाद्वितीयावच्छेदकतायामेवस्वावच्छेदकधर्मवत्वसंबंधावच्छिन्नत्वं निवेश्यं एवमेव विज्ञासंबंधेनेत्य षयि

स्यापि स्वारस्यं न चैवमपि पत्रकोघटः किंप्रमेयमिति जिज्ञासोत्तरं कंबुग्रीवादिमान्घट इत्यभिधानं तत्प्रमेयज्ञाननिष्ठेतिनातिप्रसंगः प्रमेयादिज्ञानवद्घट

ज्ञानेच्छाविषयतायाः प्रमेयज्ञानं चेष्टसाधनमितिज्ञानोत्तरं कोघट इत्येव जिज्ञासात्तत्प्रमेयज्ञानविषयकारणतायाजनकतावच्छेदकत्वनिवेशः प्रमेयज्ञा

नवद्घटज्ञानमिष्टसाधनमितिज्ञानात्कोघट इतिजिज्ञासास्थलेतद्धारणतायापि विशेष्यतानिवेशः प्रमेयात्मकघटज्ञानमिष्टसाधनमितिज्ञानविषयेप्रमे प्रमेयादि

यादौवतिव्याप्तिवारणाय विषयिता संबंधनिवेशः जगदीशोक्तप्रकारेणार्थपदार्थनिवेशस्य स्वमतेऽभावादाह तादृशेति एकदेशेति अन्यथा

सिद्धत्वे सत्युत्तरवर्तित्वमुपजीव्यत्वं चस्तुपर्यायार्थपदस्यैकदेशवारकत्वमेवयुक्तमित्याशयवानाह तदात्माभाषेववेति जिज्ञासाजनकज्ञानीयविशेष्यता

वच्छेदकतावच्छेदकत्वमपेक्ष्य जिज्ञासीयज्ञाननिष्ठविषयतावच्छेदकतावच्छेदकत्वमेवकुतो ननिवेश्यत इत्याशंकते यद्यपीति केनचिद्रूपेणान्यत

रत्वादिना यद्धर्मावच्छिन्नविषयकतानेद्वेषस्तद्धर्मावच्छिन्नजिज्ञासानोत्पद्यत इति ज्ञाननिष्ठविषयतायाः निरूपकतयाऽवच्छेदकीभूतायाविषयताया

द्वितोधित्वेन रूपनिवेशमपेक्ष्य संमुखतएव संगतित्वनिवेशापत्तेः रूपं निवेशयति जिज्ञासेति स्वावच्छिन्नविषयताकत्वसंबंधेनजिज्ञासाविषयतापामव

च्छेदकत्वं विवक्षणीयं नन्वेवंस्वजनत्वस्योपोद्घातादिसाधारण्यादतिव्याप्तिरत आह उपोद्घातादीति [redacted] घटकसाध्यकताघटकत्वेति द्विवि

धघटकतामध्ये आद्यां दर्शयति विशिष्टेति [redacted] द्वितीयांप्रदर्शयति एवमिति अन्यथापीत्याह समानेति

रीतिवाच्यं प्रयोजकमिति जिज्ञासाजनकज्ञानेत्यत्र प्रयोजकतावच्छेदकीभूतेच्छाविषयतावच्छिन्ननननतावच्छेदकतानिष्ठविशेष्यतायाउक्तत्वात् उक्तत्वेच

घटकत्वान् उपपादकमित्तिपाठे घटकमित्यर्थः घटकापिनिपाठे त्वात् उपपादकत्वं वस्तापनेहितपाठस्वत् उपपादकपूर्व्यपिधानरू

पेहत्यर्थकः क्वचिन्न उपपादकपूर्व्यपिधानरूपत्व वस्तापनेहितपाठः स उपपादकपूर्व्वीत्यन्वयादगुरेव

यथाश्रुत   व्यापारेच्छुरो

ग॰टी॰ दीधितिं दूषयति इदं त्विति प्रसंगादीति तथा च इदानीं सद्धेतुनिरूपणानंतरमसद्धेतुनिरूपणे सद्धेतुव्याप्तिपक्षधर्मताभाव एव संगतिर्नैतु हेत्वाभा
१४ सत्वनिरूप्यनिष्ठसंबंधेऽस्मारणप्रयोजकत्वं स्मारणाजनकस्मृतिविषयत्वं एकसंबंधिज्ञानेनापरसंबंधिस्मारणोजननीये संबंधप्रकारकस्मृतेर्द्वारत्वादि
ति वक्तृत्वादि संमतत्वं चार्वाकान्यवादिप्रमितत्वं तच्च सुप्रसिद्धत्वेऽप्रतिसुप्रतिपत्तत्वे अप्रामाण्यज्ञानाभावत्वे न चार्वाकान्यवादिनिष्ठप्रमितिकरणत्वप्रका
सुप्रसिद्धत्वं रकत्वविशेष्यकज्ञानधर्मिकप्रमाकत्वं सुप्रतिपदत्वं च सूक्ष्मत्वं तत्र सुप्रसिद्धत्वोपादानं इष्टसाधनताज्ञानसंपादनार्थं सुप्रतिपदत्वोपादानं चेच्छाविरोधिद्वेष
वारणार्थमित्याहुः सिद्धार्थे [illegible]स्येति नहि कटाहनिर्माणोत्तरं सूच्या निर्माणं किंतु सूचीनिर्माणोत्तरं तदिच्छायां प्रयत्नमादच्चप्रकर्तव्यतया कटाहनिर्मा
या णाद्धेतावयगमात दिच्छेतिमौ[illegible]धावनं सामान्यत इति किंचिद्धर्मावच्छिन्नशक्तत्वसाधकमित्यर्थः अनुमानावश्यकतामाह ईदृशो लि गवयपदं किंचिद्धर्मावि
च्छिन्नशक्तमित्यादिलिंगं साधुपदत्वं ईदृशावैशेषिकमतमनूद्य सिद्धांतिभिस्त्वित्यादिना तत्समाधानमित्य[illegible] एवं एतदनुमानं वै[illegible]षिकाणामेवेति प्राका
वारणार्थं पत्तु ईदृशोतिपद्यपीत्यादिः सिद्धांतिभिस्त्विति तथापीत्यादिरिति तन्नतु कारणान्तरापत्तेः आलंब्येति लाघवज्ञानादिस्थले व्यापकतानवच्छेद
कत्वपेक्षाभानस्य प्रामाणिकत्वेपि यत्रानुमानसहकारिणो लाघवज्ञानादेरसत्वं तत्स्थलीयप्रवृत्तिनिमित्तपरिच्छेदार्थमेवोपमानप्रामाण्यमावश्यकमिति
भावः तर्क इति एतज्ज्ञाय वज्ञानं सामान्यतो इष्टोत्तरं उपमानसहकारीतिबोध्यं नन्वेवं नैयायिकानां तादृशानुमानानुपयोगात्तदुद्भावकस्य मुपजीवकत्व उप॰
निर्वाहः इत्यत आह उपमाने न चेति ॥४॥ तत्रेत्यादि नपदार्थपूर्वकावतरणं पदार्थतापानिरासकरिष्यमाणतां[illegible] अनुमानलक्षणकथने चाती साधमेदवा १४

कार२   त   पा२

धाद्यात आह नन्वेति । प्रतिज्ञार्थं प्रतिज्ञानीत इत्येनाभिहितायां तथा च प्रतिज्ञाविषयीभूतं पक्षलक्षणादिप्रकारकनिरूपणं तत्स्मरोद्भूते त्यर्थः सतीति । न चास्तु
स्यात् इदं देवपूजनीयेत्याद्युदाहृतौ देवपूजाप्रयोजकत्वस्यान्वयदर्शनात् एवं च तादृशनिरूपणीयाभिन्नानुमानविषयकनिरूपणप्रयोजकं यल्लक्ष
णाभिधानं तदत्र कृत्स्नाकृतिमान्त्रमाणिका इत्यन्वयबोधः वस्तुतस्तु समर्थो निरूपैमेव समभिव्याहृतक्रियाया एव सति समर्थत्वात् प्रयोजकत्वं संबं
धः यथा गोदुग्धमानयतो आगत इत्यत्र दोहनं देवपूजनीय इत्यत्र पूजा समर्थः प्रयोजकत्वं संसर्गलभ्यमेव क्रमेणालागमनयोरन्वयः अत्र समर्थ
र्थस्य प्रयोजकत्वस्य प्रकृतसमर्थविशेष्यतयान्वयायोगात् निरूपणेति । सविशेषणे हीति । विशेषणविनष्ट इत्यादौ स्वविशिष्टप्रतियोगिकत्वमिव प्रकृते विप्र
तिज्ञाविषयीभूतं पक्षलक्षणादिप्रकारकप्रतिपत्त्यनुकूलशब्दप्रयोगात्मकनिरूपणं तदीयाभिन्नानुमानविषयकप्रतिपत्तिप्रयोजकलक्षणकथनानु
कूलकृतिमान् नित्यत्र ज्ञानसमर्थमित्यर्थः अत्र निरूपणाप्रयोज्यत्वमर्थः आह इत्यत्र ब्रूधातोः प्रतिपत्त्यापादने च शक्तिः तथा च निरूपणाप्रयोज्यस्य प्र
तिपत्तावन्वय इति सविशेषणे हीति न्यायचिंतासंगतैवेति । एतच्च प्राचां मतेन वस्तुतः प्रकृतसमर्थनिष्ठस्यैव प्रयोजकत्वस्य समर्थत्वाल्लक्षणाभिधा
ने प्रयोजकत्वान्वयो नासंगत इति नन्वेवमपि स्वरूपादिप्रकारकप्रतिपत्तौ लक्षणकथनस्यानुकूलत्वाभावाद्दीधितिकृतां स्वरूपेत्याद्युपादानमसंगत
मित्यत आह स्वरूपादीति । लक्षणकथनेन लक्षणग्रहे एतादृशलक्षणोऽस्यं कः एतल्लक्षणकांतं प्रमाणं न वा कतिविध इत्याकांक्षा जायते न त्वन्यथे
त्यर्थः अप्रक्रांततयेति । अनुमानं निरूप्यत इत्यनेन पूर्ववाक्येनानुमानस्य केवलनिरूपणविषयत्वबोधनेऽपि लक्षणस्वरूपप्रामाण्यादिप्रकारकत्ववि

गदा॰टी॰ ष्टानिरूपणा [redacted] त्वेनावोधनात् नच निरूप्यतइत्यत्ररूपधातोरेवलक्षणास्वरूपज्ञानमात्रादिप्रकारकनि॰ पणपरतयालक्षणस्वरूपादेरपिप्रक्रांतघ

१५ टकत्वंसंभवतीतिवाच्यं तत्ररूपधातोः केवलज्ञानानुकूलव्यापारएवशक्तिः [redacted] स्येवप्रक्रांततयालक्षणस्वरूपज्ञानमात्रापादि

क्रि प्रकारकत्वस्यप्रक्रांततयात्तीयांतभागेविरोधोदुरुद्धरएवेत्याशयः यदिनिरूप्यतइत्यत्रलक्षणस्वरूपादिप्रकारकत्वांतर्भावेणापिरूपधातोःशक्तिरुच्य

15 तः तेतदानुमानेनिरूपणीयइत्येतावन्मात्रे [redacted] रूपधातोरेवलक्षणादिप्रकारकत्वेननिरूपणलाभसंभवादीधितिकृतांलक्षणस्वरूपज्ञानमात्रादिमिति

का एथकृत्तीयांतो क्लीन्नेनस्तोऽस्मत्रप्रलपितत्वायतिः यदिचविशिष्टवाचकंपदानामितिन्यायमनुरुध्यलक्षणस्वरूपेत्यादितृतीयांतविशेषणपदसमभिव्याहृत

त्वेननिरूपणीयइत्यत्रकेवलज्ञानानुकूलव्यापारएवार्थइत्युच्यतेतदातदैपर्यर्थाभावो [redacted] प्रत्यस्येति॰ ज्ञानांशेलक्षणादिप्रकारकत्वानन्वयेपिज्ञानानुकू

लव्यापारकर्मीभूतानुमानेइत्यतएवानुमितौतद्वित्तिघटकत्वादिसम्पर्थान्वयसंभवादितिभावः तद्विषयके [redacted] निरूपणप्रकारकत्वमात्रेसम्प

र्थः परंपरासंबंधस्यापिक्वचिद्वृत्तिनियामकत्वाद्वि परीतः तादृशार्थः संबंधएव॰ सप्तमीचाधिकरणेतदर्थश्चाधेयत्वेवेति नदोषः [redacted]

[redacted] तत्रेतिपाठधारणं अनुमानेनिरूपणीयेइतितद्व्याख्येतिपूर्ववडक्ताप्रकारांतरेणसप्तमीयोजयंतितन्मतमा

दृषयतिति॰ यस्यचभावेनभावलक्षणमितिपाणिनिसूत्रं यस्येतिषष्ठ्यर्थः संबंधित्वंएवंचयत्संबंधिपस्यापितार्थान्वितार्थबोधकपदप्रकृतिधातुबोध्यार्थेनसम एम॰

भिव्याहृतधात्वर्थमावर्तनंतदुत्तरसप्तमीभवति यथागोषुदुह्यमानासुगतइत्यादौगोपदोत्तरसप्तमीतदर्थान्वितार्थबोधकपददप्रकृतिधातुप्रतिपाद्य १५

पिसंक्षेपलिखनमिर्वधींगः ६

तिप्रकारतायाः लक्षणादिप्रतिपत्तिहूरकत्वादितिभावः क्वचिदपीतिप्रकारताया अस्ययस्यचभावेनेत्यादिसू त्राविषयत्वादि तिभावः यदि ५

४ ततापिपरणस्यानुपपत्तेःत्वंयंत्रोयदुत्तरोऽिस्मतार्थमाह तस्येतिनिरूपणीयमत्स्येति ४

दोहनस्य धात्वर्थागमनविशेषणत्वादिति तत्रेति मणौ तु तच्छब्दस्य धातुत्वाभावान्न तस्य दोत्तरसप्तमीप्रसंग इति भावः ननु त
६२ त्रेति मणेर्निरूपणीयेऽनुमाने इति नार्थः किं त्वनुमाने [illegible] स्यैव निरूपणीये इति च दूरणीयं तत्र च नोक्तदोष इत्याशंक्य तेन चे
ति ननु अर्थः प्रतिपाद्यः तदेकदेशप्रतिपत्तृत्वयि जन्यत्वं ज्ञानजन्यत्वं वा सप्तम्यर्थो वाच्यः तादृशार्थे च न सप्तम्यनुशासनमत आ
(कृ) इत्यत्र धातोर्विवरणात्मकं कथनमर्थस्तत्र विशीयमाणवाक्यस्य विवरणाधारत्वादाधारसप्तमी एतद्वाक्य इदं विवरण
मिति व्यवहारादिति वस्तुतो विषयकोधारतायाः निष्प्रत्यूहत्वादित्याशयवानाह अथवेति संबंधतयेति स्वानुयोगिकसंयोग
प्रतियोगितारूपसंबंधप...र्यवसाने न पक्षे तत्संबंधप्रतियोगितारूपप्रकारतापातादिसर्थः भासमानेति वैशिष्ट्य
निष्ठविषयतानिरूपितप्रतियोगित्वनिष्ठविषयतानिरूपितविषयत्वं प्रकारत्वं तन्निरूपितानुयोगित्वनिष्ठवि
षयतानिरूपितविषयत्वं विशेष्यत्वमित्यर्थ इत्यप्याहुः स्वविशेषत्वादिशालं भासमानसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वमित्यर्थ
मप्याहुः न चेति अस्मिंश्च धूमानुयोगिकत्वं पर्वतप्रतियोगिकत्वं च बोध्यं विशेषणीभवदिति तादृशसंबंधघटकप्रतियो
गित्वस्य धूमांशेऽनुयोगित्वभानमद्वारीकृत्यैव साक्षादेव भानादेकधर्मिणि तदुभयावगाहित्वस्याक्षतत्वादिति भावः ननु त
संबंधसंबंधभानमते अनुयोगित्वभानमद्वारीकृत्य साक्षादेव संबंधभानं नोपगंतुं शक्यते तथा सति संबंधसं
बंधाविषयक विशिष्टबुद्धि स्वीकारापत्तेः न च संबंधसंबंधांशे विषयतापन्नसंबंधस्य साक्षादपि भानोप
गमान्नायं दोषः कल्पनागौरवात् न च पक्षधर्मनिष्ठविषयतायां विशेषणतावच्छेद[illegible]न्न तस्वानुयोगिक
कसंसर्ग

ग.दी.
१५
२

हेतुतावच्छेदकसंबंधप्रतियोगित्वविषयतानिरूपितानुयोगित्वविषयतानिरूपितत्वसत्त्वेन तच्छालितयैव व्याप्यविशेष्यकः
परामर्शः संगृह्यतामिति वाच्यं साक्षात्तादृशप्रतियोगित्वविषयतानिरूपिततादृशविषयताशालिज्ञानस्यैवानुमितिहेतु
तायावक्ष्यमाणत्वादित्यत आह यथेति जातिघटितं च नास्य वैयर्थ्यं येन सर्वत्रेति अलाभादिति तथानिवेशे उदक्ष
र इत्यर्थः तथाविधेति हेतुपक्षे व्याप्तिविशिष्टत्वपक्षधर्मत्वावगाहित्वयोरेकविषयतानिरूपितत्वसंभवात् उपाध्या निवेश
यमते चोदक्षरत्वान्न तथा निवेशः तत्प्रतियोगित्वमेव तन्निरूपितानुयोगित्वमेव तादृशविशिष्टस्यैवेति तादृशवि
शिष्टनिष्ठविषयतानिरूपितत्वमर्थः अवगाहित्वे ज्ञानान्विते तत्प्रत्ययोत्तरषष्ठ्यर्थे अत्र षष्ठीपदाद्बुध्यमानाया
मवगाहितायां पक्षसंबंधनिष्ठव्याप्तिवैशिष्ट्यस्य वत्संबंधरूपविशिष्टनिरूपितत्वं विशेषणं तत्र यदि पक्षसंबंधनिष्ठ त्व
व्याप्तिवैशिष्ट्यवदुभयावच्छिन्नसंबंधनिष्ठनिरूपकताकत्वं तदाह व्याप्तीति व्याप्तिवैशिष्ट्यस्य विशेषणकोटिप्रवि
ष्टतया तदवच्छिन्नप्रतियोगिकत्वरूपसंबंधनिष्ठनिरूपकताकत्वसंभवेपीत्यर्थः पक्षेति कर्मधारयबललभ्यस्य
पक्षसंबंधनिष्ठत्वस्यात्राविषयत्वेनेत्यर्थः यदि कर्मधारयोपगमेपि पक्षसंबंधनिष्ठत्वसमानाधिकरण श्रीराम
व्याप्तिवैशिष्ट्यवदवच्छिन्नसंबंधनिष्ठनिरूपकताकत्वं विवक्षितं तदाप्याह पक्षेति तदविषयके उपलक्ष
णपुच्छलग्नस्योपलक्षणतया हेतुतावच्छेदकसंबंधांशे प्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नानुयोगिकत्वान
वगाहि वह्निव्याप्यवानिति निर्धर्मितावच्छेदककज्ञानवारणासंभवादित्यर्थः

[illegible] ८१

दोद्दनस्य व्यर्थताग्म नविशेषणता ... तवे ... [illegible]

... किंत्वनुमान ... [illegible]

... [illegible]

... [illegible] संबंधनवेति ... [illegible]

... [illegible] उक्तप्रामाण्यसंग्रहेऽपि तथा पक्षसंबंधनिष्ठत्वस्य विशेषणत्वमु

पगम्य व्याप्तिविशिष्टपर्वतवृत्तिधूमवानिति ज्ञानादेवानुमित्युपगमे त्वाह भावेति कृदिति संबंधविवक्षायां कृद्योगे तु न तद्धितो जायते इत्यर्थः प्रकृते च

समासो न तु तद्धितः [redacted] अन्नेति उत्पत्तिनिष्ठनिरूपितसंबंधप्रकारकत्वेनासमानप्रकारकत्वादिति भावः परेति इमवच्छेद्ये ससलनिष्ठनिरूपितसामानाधि

करण्यमि [redacted] वो ध इत्यर्थः तेन तद्वृत्तिधर्म्मवदिदमिति ज्ञानस्य अत्र घटो नास्तीति बुद्धिप्रतिबध्यत्वेपि न क्षतिरित्याहुः कथितस्यतादृशानुयोगित्व

... [illegible] अवच्छेदकधर्मदर्शनविषयावि शेषिता

मर्षीत्येतस्य तत्राह व्याप्तीति भावप्रत्ययेन प्रतियोगितासंबंधेन व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मे ह्यनिहेन तादृशहेतुतावच्छेदकसंबंधोऽवध्यते प्रकृतस्यार्थ पक्ष

धर्म्महेतो प्रकृतस्यार्थतावच्छेदकतादृशसंबंधस्य प्रतियोगितापा एव संबंधत्वात् इति भावः एतदेव विशदयति पक्षधर्म्मपदस्येति नन्वेवमपि विशिष्टबुद्धेः सं

भावेति भावार्थ विवक्षायां तान् प्रत्ययोत्पादनेत्यनुशासनार्थः भावार्थत्वात् भावपदप्रतिपाद्यत्वात् कथितस्य तादृशानुयोगित्वस्य १

परामर्शविषयत्वात् तद्रूपलक्षणा ताभिधानस्य पु... ... नन्वेवं व्याप्तिवैशिष्ट्यस्य सामानाधिकरण्यविशिष्टपक्षधर्मता रूपविशिष्टनिरूपित

विषयिता ... तदपर

ग॰ टी॰ वंधस्येवसंवंधो विषय इति तादृशापक्षसंवंधस्य पक्षधर्मेहेतौ संवंधो मा स्तां न तु तादृशपक्षसंवंधे तादृशाहेतुप्रतियोगिकत्वमिति तत्प्रतियोगिक
१६ त्वविशिष्टसंवंधरूपविशिष्टविषयिताशून्यतया परामर्शसंग्रहो दुर्वार इत्याशंक्याह संवंधविधयेति तत्र तत्प्रतियोगित्वभाने पक्षसंवंधेपि तत्प्रतियो
16 गिकत्वभानं अनुभवसिद्धं संवंधे संवंध इति समासस्यापि प्राचीनप्रवादे संभवादिति भावः तत्वेनेति व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मत्वेनेत्यर्थः नन्वभेदेनव्या
प्तिविशिष्टस्य विशेषणतात्वं कथं विष्वाप्ति विशिष्टत्वस्य तथात्वपर्यवसायीस्यतः सकलवृत्तित्वमित्यत्र साकल्यं पारिभाषिकं वक्तव्यं तथा दिकेवलवृत्तितावच्छिन्ने आदेयमिति
शक्तिः स्वीक्रियते तदोक्तरीत्या तादृशवृत्तित्वस्य तत्प्रतियोगिकत्वरूपतया कथं चित्परामर्शसंग्रहं स्यात्तदेव तु न सकलवृत्तित्वस्यैव शक्यतावच्छेदक
त्वात्तथा च तद्भानेप्रतियोगिकत्वालाभात्परामर्शासंग्रहो दुर्वार एवेत्यर्थ [illegible] इति वस्तुतस्तु स्वरूपतो भानार्हपदार्थतावच्छेदक
स्थले निरूतमेव तत्तदनर्हस्थले तादृशभेदप्रतियोगितावच्छेदकतानवच्छेदकधर्मवत्त्वमेव तत्त्वं तु शक्तिपक्षे तु प्रथमस्थले अवच्छेदकतायां प्रतियो
गितायाः निरूपितत्वमेव संवंधो द्वितीयस्थले त्वपि गुणत्वावच्छेदेन तद्भावस्तत्वात् इति भावः [illegible]
[illegible] गंधत्वेन तदितरावृत्तित्वगुणत्वेन सकलतद्वृत्तित्वयोर्बोधमाशंक्याह तदितरत्वे [illegible] ति
विवक्षणीयेति अन्यथा घटत्वमित्यादौ घटत्वादेः कालिकादिसंवंधेन घटेतरवृत्तितया तद्बोधानुपपत्तेः गुणत्वमित्यादौ गुणभिन्नेपि कालिकादिसंयोगादिना ग॰ म॰
गुणत्वावच्छिन्नस्यावृत्तितया गंधबोधापत्तेः पदार्थतावच्छेदकतापटनेतत्पदार्थतावच्छेदकप्रतियोगिकसंवंधान्यसंवंधेन इति विवक्षायामप्याह महा १६
१ शब्दः तदवच्छेदकेति प्रकृतपदार्थतावच्छेदके सत्यर्थः अवच्छेदकतायाव्यासज्यवृत्तित्वस्य वक्तुमादनीयत्वात् अव्याप्यवृत्तित्वं स्वीकृत्येदं १६
१ निरूपितावच्छेदकताकत्व [illegible] मितदिक् तस्यापीति अवच्छेदकतायाः अव्याप्यवृत्तित्वात् गंधत्वावच्छेदेनावच्छेदकतासंभवे

मेयत्वानवच्छिन्ने इति प्रमेयत्वस्य तदितरत्वव्यापकभेदप्रतियोगितावच्छेदकतानवच्छेदकतया दुर्धरत्वादिति भावः तत्र व्यतिरेकिणि·

न सीयेति वृत्तेः सामानाधिकरण्यस्य· तद्धूमप्रतियोगिकत्वरूपस्येति यावत् एवं दूराइतरत्वादेर्भविप्रत्ययार्थघटकताविशिष्टलाभस्ताकांक्षाबलादि
ल तन्त्राहलाघवाच्चेति· अन्नघटेघटत्वमितिनिराकांक्षमेवयदि चतदितरत्वव्यापकभेदप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकावच्छिन्नतन्निष्ठभेदप्रतियो
भा गितानवच्छेदकत्ववद्धूमेभावप्रत्ययस्थलेॅस तेनदाघटत्ववैशिष्ट्यमात्रस्य तथात्वेपिनघटत्वविशिष्टद्रव्यत्वेत्वादिमादायदोषइत्यतन्त्राहैवमितिप्र गुरुत्वाद्
कृतेव्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मतापदेनस्तु तपादयति एवं [redacted] चव्याप्तिविशिष्टाभिन्नेत्यादिव्ययमर्थः व्याप्तिविशिष्ट स्यासोपक्षधर्मताश्चेतिक
र्मधारयोत्तरंभावार्थकः तत्प्रत्ययः तस्याधेयताविशिष्टोर्थः प्रकृतस्यर्थतावच्छेदकताघटकप्रतियोगितासंबंधावच्छिन्नमाधेयत्वं तत्प्रतियोगितानि
रूपकत्वमेवतदेकदेशप्रतियोगितायांच पक्षधर्मपदार्थस्य प्रतियोगितासंबंधेन पक्षानुयोगिकसंबंधावच्छिन्नस्यान्वयः तादृशपक्षधर्मेचव्याप्तिविशि
ष्टस्याभेदेनान्वयः तस्याभेदेनान्वयेतत्पारतंत्र्येण व्याप्तिवैशिष्ट्यस्यान्वयः एवं च [redacted] अभेदसंबंधेनव्याप्तिविशिष्टोपलक्षितव्याप्तिवैशिष्ट्यविशिष्टतपक्ष स्थाने
धर्मत्वोपलक्षितधर्मिनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकसंबंधावगाहित्वलभ्यते एतन्मतेसंबंधस्यसंबंधस्यापि विशिष्टत्व हृदोभानस्वीकारात् धूमव्याप्यधूमवानिति
परामर्शव्यावृत्तेः संबंधतयाभासमानस्यस्वरूपस्यानुयोगिताहेतोर्भासतेतथातत्प्रतियोगिताकत्वमपिसंयोगेइतितादृशपरामर्शस्यव्याप्तिवैशिष्ट्यानुयो
गिधूमप्रतियोगिकसंयोगावगाहित्वमस्तमितिविशेषणतातमाभानमिति· विशेषणतात्वं चैतादृशशाब्दबोधविषयीभूत [redacted] विषयतावच्छेदकतयाभा
समानत्वमेव [redacted] विशेषणीभवदित्यादौ तथापीदृ तादृशावच्छेदकत्वमात्रं भानपदात् इत्थंचव्याप्तिविशिष्टाभिन्नत्वस्यपक्षधर्मत्वस्यॅधर्म्यंशे उपल

यद्यपि र तान् च

धर्मनिष्ठावच्छेदकतारूपविषयतायामिति ता नीयसंबंधविषयतावच्छेदकता निरूपितायामित्यादिः संबंधसाधारणावच्छेदकतानिवे
शात्। व्याप्तिवैशिष्ट्याद्यभिधानं धर्मताद्रूप्यज्ञानमिति ज्ञानवारणार्थम्। न २

तथाहि १ ताव ३

ग० टी० स्मरणत्वमपि तादृशावबोध विषय [redacted] विषयतावच्छेदकत्वेनाभासमानत्वमेवेतितत्फलं दर्शयति एवं चेति। [redacted] व्याप्त्यादिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञान
१७ दी जन्यत्वघटकं [redacted] दृशो बोधः [redacted] व्याप्तिविशिष्टविषयतानिरूपितप्रतियोगि त्वविषयतानिरूपिताभेदसंसर्गविषयतानिरूपितानुयोगित्ववि
षयतानिरूपितपक्षधर्मत्वविषयतानिरूपितप्रतियोगि [redacted] त्वविषयतानिरूपिताश्रयत्वनिषयतानिरूपितानुयोगित्वविषयतानिरूपिताचव्याप्य
17 प्तिविषयतानिरूपितप्रतियोगि [redacted] त्वविषयतानिरूपितसंबंधविषयतानिरूपितानुयोगित्वविषयतानिरूपितवैशिष्ट्यविषयतानिरूपितप्रतियोगि [redacted]
त्वविषयतानिरूपितसंबंधविषयतानिरूपितानुयोगित्वविषयता [redacted] निरूपितविशेष्यतातद्वच्छि [redacted] न्नपक्षधर्मनिष्ठप्रकारतानिरूपितप्रतियोगि [redacted]
त्वविषयतानिरूपितसंबंधविषयतानिरूपितानुयोगित्वविषयतानिरूपितप्रतियोगिकत्वविषयतानिरूपितप्रतियोगि [redacted] त्वविषयतानिरूपितसंबंधवि भावार्थ
हेतुतावच्छेदक षयतानिरूपितानुयोगित्वविषयतानिरूपितसंबंधविषयताप्रतियोगित्वविषयतानिरूपितसंबंधविषयतानिरूपितानुयोगित्वविषयतानिरूपि
क तायाव्याप्तिनिष्ठावच्छेदकतानिरूप [redacted] वैशिष्ट्य [redacted] निष्ठावच्छेदकतानिरूपकपक्षधर्मनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकप्रतियोगि त्वनिष्ठावच्छेदकतानिरू
त पकनिरूपकत्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकसंसर्गनिष्ठविषयतानिरूपितप्रतियोगित्वविषयतानिरूपितसंबंधविषयतानिरूपितानुयोगित्वविषयता
निरूपितजन्यताविषयताकइति। [redacted] दिः संबंधांशेइतिधू रामा०
मप्रतियोगिकत्वस्यसंबंधोपितादृशज्ञानबोधविषयीभूतवाकार्थइतितद्वगाहिताभावात्परामर्शस्यासंग्रहः संयोगांशेधूमप्रतियोगिकत्वस्यसंसर्ग २७

निरूपित ५

ता न विषयतानिरूपितप्रतियोगित्वविषयतानिरूपितसंबंधविषयतानिरूपितानुयोगित्वविषयतानिरूपित २

अनुपपत्तं तरमपि दर्शयति एवं व्याप्तीति ४

तथामानेपि तत्संबंधभानात्सत्वादिति भावः अत्र तद्विशिष्टविषयकत्वशाब्दे न तदवच्छिन्नविषयताकत्वलाभः तादृशप्रतियोगिकसंयोगस्य विषयता
यामन्वयेपारतंत्र्येणावच्छिन्नत्वसंबंधेन तादृशप्रतियोगिकत्वस्यान्वयादिति तादृशधूमप्रतियोगिकत्वावच्छिन्नसंसर्गविषयताकत्वमसत्तमिति समा
धत्ते तदवच्छिन्नेति तदवच्छिन्नविषयताच तद्विषयता निरूपितविषयतैव संबंधसंबंधोपीति व्याप्तेरित्यनुवर्तते तादृशविशिष्टं चेति तथा च परामर्शे
स्वरूपांशे व्याप्तिप्रतियोगिकत्वभानेपि तत्संबंधाभानाद संग्रह इत्यर्थः संबंधांतरे तिपक्षधर्मतेति पंचम्यंतपदं षष्ठीरूपसमर्थविभक्त्यर्थेमूर्तेसादिः [redacted]
तथापरं तामसंसर्गतावच्छेदकमिति हेतुतावच्छेदकसंबंधनिष्ठप्रतियोगिकत्वे व्याप्तिविशिष्टस्य संसर्गविधयापरामर्शेऽभानस्यापि लक्षणावाव्यज
न्यशाब्दबुद्धौ तथाभानस्यावश्यकत्वादिति भावः एवंचहेतोर्व्यापि हेतुप्रतियोगिकत्वस्यसंबंधांशेतथाभानमित्याशयेनाह वैशिष्ट्यांशइतिव्याप्तेर्वैशिष्ट्यमित्यत्र
सं विशेष्ये वैशिष्ट्ये प्रतियोगिकत्वं वंधः तत्रव्याप्तेः संबंधो वा कार्यः अन्यथा कस्य प्रतियोगिकत्वमित्याकांक्षायां ऽशांतेरितियद्वाव्याप्तेरित्यस्य लक्षणया व्या अ
१८ प्तिपदार्थस्य व्याप्तिसंबंधिनः संबंधोऽभेदस्तत्संबंधः प्रतियोगित्वादिरित्यर्थः व्याप्तिसंबंधसंबंधांशेबोधविषयतावच्छेदकत्वविवक्षा [redacted] सा [redacted] माधानेनति या
र्मराशाब्दबोधविषयपरामर्शो [redacted] पहेतुतावच्छेदकसंबंधविषयतायांवैशिष्ट्यविशेषणत्वस्य व्याप्तेपारतंत्र्येणस्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकवैशिष्ट्यनिष्ठाव
च्छेदकतानिरूपकानुयोगितानिष्ठावच्छेदकतानिरूपकधूमनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकप्रतियोगितानिरूपकत्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकत्वसंबंधेनान्व
यादृशमिमतपरामर्शलाभे नानुपपत्त्यभावात् स्वयमेवतत्प्रतियोगिकत्वस्यतादृशविशेषणत्वविवरणात्प्रकारांतरेण विशेषणत्वनिरूपणाभवाच्च
निष्ठावच्छेदकतानिरूपकः २ तं २

आदि यत्संबंधः

ग॰टी॰ ईदृशपरंपरया: संसर्गताभावाभिप्रायेणेदमिति केचित् यस्मिन् अत्र वैशिष्ट्ये यस्य प्रतियोगिकत्वस्य स्वरूपादिसंबंधः व्याप्ते रूपलक्षणत्वप्रसक्तावव
१८ पितस्यांघातं अंशेनान्वयांतरानवविशेषणत्वलाभः अत्र पक्षधर्मत्वस्योपलक्षणान्वैर्मपक्षतावच्छेदकाविषयकज्ञानवारणाप्रकारं वक्तुं पांक ते अथे पि
ति॰ उक्तरीत्येति धर्मतायां प्रकृतस्यार्थतावच्छेदकनिष्ठतान्वयेनेत्यर्थः अतद्वत्त्वेन॰ तादृशहेतुप्रतियोगिकत्वाभाववत्त्वेन तत्संसर्गकेतिसंबंधेन तदसंस
१० र्गकेत्यर्थः अनापन्नेतिसमुच्चये तादृशधर्मितावच्छेदकतासामानाधिकरण्येपि तदनापन्नत्वमक्षतं आपन्नत्वस्यावच्छेद्यावच्छेदकभावे पर्यवसानात् तस्या
प्यव्याप्याभावीयधर्मितावच्छेदकत्वानवच्छेद्यधर्मनिष्ठावच्छेदकताकधर्मिताकज्ञानत्वपर्यवसितं नचैवं संशयत्वस्य कार्यतावच्छेदकतापत्तिगर्भ अवच्छेद्या
वच्छेदकभावस्य विषयतानात्मकस्य दोषप्रयोज्यतास्वीकाराद्दोषविरहस्थले तद्विरहोपगमात् अथ वा सत्प्रतिपक्षग्रंथे प्रकारितयोरवच्छेद्यावच्छे
दकभावमुपगम्य संशयत्वस्य कार्यतावच्छेदकत्वं स्वीकर्तव्यमितीष्टमेवैतदिति॰ विवक्षणादिति संबंधावगाहित्वतद्विष्यकत्वयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावो वि शे
ब शिष्टान्वयत्वलभ्यः तदविवक्षणे वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतश्चेति समूहालंबनसंग्रहापत्तिरतः तद्विवक्षणमावश्यकं संबंधविषयतातादृशविशेष्यतयो
र्निरूप्यनिरूपकभावे पर्यवसानं॰ दिशितिव्याप्तिवैशिष्ट्यपक्षान्वयांतरानुरोधेन व्याप्तिविशिष्टादिपदस्योपादाने व्याप्तिविशिष्टभेदादेः उक्तपक्षस्य लक्षण स
त्या घटकत्वमेव व्याप्तिनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकेत्यादिक्रमेणानिर्वेष्यप्रतियोगिकत्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितायां तादृशावच्छेदकत्वानवच्छिन्नपक्षतावच्छेद राम॰
कनिष्ठावच्छेदकताकधर्मितानिरूपितहेतुतावच्छेदकसंबंधवृत्तिसंसर्गतात निरूपकज्ञानजन्यत्वस्यैव लक्षणतात्पर्यादितिगर्भः अत्र चोपलक्षणस्य लक्षणा १८

दि

धि य२ घ तं

घटकत्वपक्षमप्यास्वादूषयित्वा तद्घटकत्वपक्षोऽप्येऽवांतरवाक्यार्थस्यादिना दूषयति इति बोध्यं अत्रास्तु निश्चयत्वं धर्मितावच्छेदकौ इति तथा पि भाव

सामर्थ्येनैव निर्धर्मितावच्छेदककत्वानवारणमित्यभिप्रेत्याह अपवेति प्रकृतसमर्थत्वेति प्रत्येकनिष्ठविधेयतानिरूपितोद्देश्यकत्वप्रकृतितं गुरुत्वमेकत्वमि

त्यादौ एकशक्तिलाभायोपलक्षणीभूतधर्मानुधावनं उपलक्षणत्वं च शक्तिविषयत्वे सति शाब्दबोधाविषयत्वं न च स्वप्रकृत्यर्थतावच्छेदकतावच्छेदक

त्वान्भावप्रत्ययजन्यबोधविषयो भवत्विति सेवशंका कारेवाच्यः नतु प्रकृत्यर्थतावच्छेदकं वानतथाविधो भवतिति तथासति अर्थावर्तकतया गुरुत्वमि तावच्छेदक

व त्यादौ एकशक्तिबोधापत्तेः एवं च शक्त्यानंतर्भूतमिति वाच्यं भावप्रत्ययवान्बोधो भवत्विति का ऐ वतत्रोपेतव्यः तत्र स्वाधिकरणक्षणध्वंसोत्पत्त्यधिकरण

क्षणोत्पन्नध्वंसप्रतियोगिपदोच्चारणानुकूलबुद्धिविषयतावच्छेदकतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नस्वप्रकृतविषयताकत्वसंबंधेन भावप्रत्ययवत्त्वं बोधविशे

षणमिति शंकै कं अत्र तएव चैत्रत्वमित्यादौ जातिविशेषविशिष्टशरीरविशेषसंतदातीयानामपि लाभः एवमेव एकत्वं रामत्वमित्यादौ नभावार्था

बोधप्रसंगः यथा तदादिपदेषु तमानयेत्यादौ घटं पक्षमप्यप्रकृते पटबोधवारणाय स्वोच्चारणानुकूलबुद्धिविषयतावच्छेदकावच्छिन्नस्वतत्पदजन्यबोधवि

षयो भवत्विति शक्त्या कारेशांकानं सप्रसंगमयेनशंकेः स्वोच्चारणानुकूलबुद्धिविषयतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नस्वप्रकृतविषयताकत्वसंबंधेन तत्तच्छब्द

विशिष्टबोधविषयकत्वमात्रमुपेयते तात्पर्यमात्राच्चरमो रावणाहंता मरइदानीमप्युदासीन इत्यत्र परोक्षस्यापि तमादेस्तत्पराधीनबोध इति तद्वत् इदंश

सं१ पदं परया: सर्गत्वस्य प्रामाणिकत्वलाभाय दर्शितानुधावनं धर्मान्तरविशिष्टेत्युपादानात अविशेषितघटत्वावच्छिन्नबोधकप्रकृतिकभावप्रत्ययस्य

तादृशबुद्धिविषयतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नतदाकारीयनिष्ठविषयताघटितसंबंधान्तरस्यापि भावात्॥

संबंधत्वेन २

ग॰टी॰ लेधर्मत्वेनैव शक्त्या बोधः इति कल्पयोर्व्यवच्छेदः तत्र यदि घटत्वेन बोधस्तदा लक्षणावत् गुरुत्वमित्यादावपि तादृश्येण लक्षणैव [illegible]
१९ [redacted] लाघवेन धर्मत्वेनैव शक्तेरिति प्रश्नं तत्र माह विशेषेति । अत्रेदं बोध्यं तादृश्येण बोधकल्पे गुरुत्वमित्यादौ गुरुत्वत्वेन गुरुत्वं भावार्थः तत्र प्रकृ
19 त्यर्थस्य गुरुत्वं न ततोऽन्वये निराकांक्षतापत्ति घट इतिवत् लक्षणावाक्यजन्यबोधे च प्रकृत्यर्थात्मकविधेयकोटावधिकस्य भानानानुपपत्तिरिति ।
वस्तुतस्तु एतत्कल्पे भावार्थप्रत्ययेकृत्यर्थान्वय एव नो येयनेदं डित्वं वह्निमत्त्वमित्यादौ दंडत्ववन्हित्वादिना दंडवत्त्वादेरेवानुभवात् न च प्रत्ययानां प्रकृत्यर्था
न्वितस्वार्थबोधकत्वनियमभंग इति वाच्यं सहस्रसमासे तेत्यादावप्यनादार्थ मैत्रविवक्षया कुर्वते स्पर्धसस्यामित्यादावपि नाक्षिप्य व्यभिचारं गीका
रादिति वस्तुतस्तु यथा धर्मत्वेन शक्तिः धर्मत्वे प्रकृत्यर्थतावच्छेदकनिष्ठत्वसहितनिरूपितत्वसंबंधेन प्रकृत्यर्थान्वयस्तदृग्ज्ञाद्रूपेण बोधस्थले धर्मवत्वे
न शक्तिः तत्तत्प्रकृत्यर्थतावच्छेदकतावच्छेदकनिष्ठत्वसहितस्वनिरूपिताधेयतावच्छेदकत्वसंबंधेन प्रकृत्यर्थान्वय इति न [redacted] निराकांक्षतानापि केव
लप्रत्ययार्थबोधप्रसंग इति घटकसंबंधेन संबद्धत्वमिति एतदेव प्रकृते व्याप्तिविशिष्टप्रतियोगिकत्वं प्रकृत इति । व्याप्तिविशिष्टाभिन्नपक्षधर्मसंब
द्धत्वविशिष्टपक्षानुयोगिकसंबंधावगाहिज्ञानजन्यत्वमर्थः केवलपक्षधर्मताज्ञानवारणाय व्याप्तिवैशिष्ट्यावच्छिन्नावच्छेदकताकप्रतियोगिताक रा॰म॰
त्वनिष्ठावच्छेदकताकत्वस्य वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतश्चेति समूहालंबनवारणाय च धर्मितावच्छेदकावच्छिन्नधर्मिताकानुयोगिकत्वनिष्ठावच्छेदक १९
ताकत्वस्य संबंधविषयतायां निवेशः व्याप्तिविशिष्टेति पक्षधर्मत्वस्योपलक्षणत्वात्त्यागः अत एव वामे दांशस्यापि त्यागः केवलपरं तत्र व्याप्तिवैशिष्ट्य

धु १ न्वयलाभस्तु च नापेत तत्र अत्र तादृशसंबंधावगा हि निश्चयत्वेन हेतुत्वं विवक्षणीयं तेन धूमाभावादिप्रकारकत्वाभाववन्निश्चयं निवेश्यं व्याप्यवह्नि न
न्नप्रतियोगिताकत्वं व्याप्तिधर्मितावच्छेदकधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं व्याप्तिविशिष्टतादृशधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वे तदन्यतमवन्निरूपितप्र
कारितानवच्छिन्नप्रकारितानिरूपकत्वेन वा व्याप्तिवैशिष्ट्यावच्छिन्नावच्छेदकतापि विशेषणात्तत्सामञ्जस्यं धर्मि संसर्गः प्रकृते प्रतियोगिकत्वं हृदसंबं
धे धूमप्रतियोगिकत्वाससत्तान्न संबंधविषयत्वे तदवच्छिन्नत्वमाहार्यभावइति लाभादिति धर्मत्वेन बोधकत्वकल्पे निश्चयत्वघटकतादृशविशेष्यकत्वा
वच्छिन्नव्याप्तिविशिष्टप्रतियोगिकत्वावच्छिन्नसंबंधविषयत्वलाभोपि बोध्यः अत्र भ्रमानुमितावव्याप्त्युद्धारादये तदव्याप्य भिधाने पूर्वापरसंदर्भविरो
धइत्याशंकायामाहेदमापाततइति उक्तवाक्यस्य लोहितत्ववह्निज्ञानवानयमिति उक्तवाक्यस्य च लोहित्येन वह्निंजानामीत्यादीनामेव प्रामाण्यमिति भावः
१८ केचित्तु पिसांप्रमात्वस्योत्सर्गिकत्वयालोहितवह्निज्ञानवानित्यादौ लोहितत्वयदस्य लोहिताभेदज्ञानविषये लक्षणा यद्यपि मतिकारमते नेदृशलक्षणा
संभवति तत्सत्वेगाविशशशृंगंनास्तीति प्रतीतेरसिद्धेरितिग्रंथविरोधात् शशीयाभेदज्ञानविषयशृंगत्वसामानाधिकरण्ये न गवादृत्तित्वविशेषक
स्यतादृशशृंगाभावेगोवृत्तित्व त्वस्य च संभवात् तथापि यन्नयतिमते तस्यां न बाधकं अन्यथा कर्मधारयानुपपत्तेः प्रकृते च व्याप्तिविशिष्टपदस्य
तद्भेदज्ञानविषये लक्षणा एवं च तद्घटकज्ञानस्य पारतंत्र्येण तादात्म्येन ज्ञानपदार्थेऽन्वयात्सर्वसामञ्जस्यमित्याकूतं दर्शनत् तदभेदसंबंधावच्छिन्नलोहि
तनिष्ठावच्छेदकताकविषयतासंबंधावच्छिन्नवह्निप्रकारतानिरूपितान्यं व्याप्तिप्रकारताया एवानुभवगोचरतया तद्विरोधात् अन्ये तु हृदो वह्निमानि

था-

शालिज्ञाननिरूपितएवलक्षणा अन्यथा कर्मधारयानुसरणवैफल्यादिति नु न शंक्यं· कर्मधारयस्य योयादृशविशिष्टार्थः निरूप्यनिरूपकभावापन्नता ६

ग.टी० त्वनुमितावव्याप्तिः तन्न व्याप्तिविशिष्टत्वसमानाधिकरणाद्रव्यवृत्तित्वाप्रसिद्धा ज्ञानज्ञानासंभवात् इत्यत आह ज्ञानपदेति यथा नीलघटरूपमित्यादौ घट
२० पदे घटसंबंधिनि लक्षणा नीलपदार्थस्य घटात्मकतदेकदेशान्वयापत्तेः किंतु घटपद एव नीलघटसंबंधिनि लक्षणा नीलपदं तात्पर्यग्राहकं तथा
प्रकृते व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञानेन जन्यमिति तृतीयातत्पुरुषे पूर्वपदे व्याप्तिविशिष्टत्वविषयतानिरूपितसामानाधिकरण्यविषयतानिरूपित
20 पक्षवृत्तित्वविषयताशालिज्ञाननिरूपिते लक्षणा स्वीक्रियते तथा च भ्रमस्थले नाप्रसिद्धिः न वा पक्षधर्मत्वं व्याप्तिविशिष्टत्वासमानाधिकरणमित्ययोग्य
तानिश्चयदशायां लक्षणा वाक्यार्थशाब्दबोधानुपपत्तिः तादृशसामानाधिकरण्यप्रकारकत्वपक्षधर्मत्वविशेष्यकत्वयोरेव ज्ञानांशे प्रकारतया व्याप्तिविशिष्ट
त्वसमानाधिकरणपक्षवृत्तित्वस्य तादृशशाब्दबोधाविषयत्वात् अत्र व्याप्तिविशिष्टाभिन्नपक्षधर्मताविषयतादृशविशिष्टार्थघटकीभूतप्रत्येकपदार्थ
विषयताशालिज्ञानादिनिरूपित एव तदुत्तरज्ञानादिपदलक्षणाया निरूढतया तदर्थमेव तदनुसरणात्· दीधितिकारास्त्वपि ज्ञानपदोपसंदानेनेत्यनेन ज्ञा
नपदे तादृशज्ञाननिरूपिते लक्षणामेनाभिप्रायंतिच्च अन्यथा वाधितावाधितसाधारणात् ज्ञानानालाभापत्तेः न त्वत्र ज्ञानपदमुपसंदानमालंब्य यदंतरलक्ष
णानिर्वाहायालमिति अत्र समस्यमानपदार्थाभेदानवगाहिने कर्मधारयत्वभंगः पदे तुल्याधिकरणो विज्ञेयः कर्मधारयः इत्यनुशासनादिस्यपि न शंक्यं
तादृशानुशासनस्य तुल्याधिकरणत्वे न प्रतीयमानार्थकत्वात् लोहितवह्निमित्यादौ लोहितत्वेन वह्नेरेव भानात्· अयोग्यतानिश्चयेऽपि न समासव्याघात राम०
कः शशविषाणं कांचनमयवह्निरित्यादिग्राम्यप्रयोगात् न चैवं भ्रमस्थले चेत्साधयिमग्रंथासंगतिरिति वाच्यं· समासलभ्यो यादृशविशिष्टार्थस्ता २०

ना१

दृष्टाविशिष्टविषयिताशालिज्ञानानिरूपितत्वेन लक्ष्ये निरूढलक्षणानुरूपांतरेणोत्सभिव्याहारात् सिकलक्षणासमसहि श्रुनादौ वि[redacted]तिकारेषा
तथाभिधानादित्याहुः अपरे तु ज्ञानपदोपसंदानं ज्ञानपदस्योत्तेजकत्वं तथाचायोग्यतानिश्चयप्रतिबंधकतायां अप्रामाण्यग्रहत्तिताज्ञानादेर्विज्ञा
नपदसमभिव्याहारस्याप्युत्तेजकतया नायोग्यतानिश्चयदशायां तादृशाशाब्दबोधप्रतिबंधापत्तिः अप्रसिद्ध्याताहृशाशाब्दबोधानुपपत्ति[redacted]स्तु न शंक्याप्र
सिद्धपक्षवृत्तित्वेप्रसिद्धव्याप्तिविशिष्टत्वसामानाधिकरण्यभ्रमात्मकशाब्दबोधस्य तद्वाक्येन जननात् भ्रमस्थले चेतिपंक्तिस्तु समभिव्याहारोत्तेजकता
या अप्रामाण्यकत्वाभिप्रायिकेत्याहुः परे तु बाधितेति बाधितमलीकं व्याप्तिविशिष्टत्वसमानाधिकरणं वृत्तितात्मकवैशिष्ट्यमबाधितं वा तत्वं व्या
प्तिविशिष्टत्वसमानाधिकरणपर्वतवृत्तित्वात्मकवैशिष्ट्यं तद्विषयकं यज्ज्ञानं तज्ज्ञानमादित्यर्थः भ्रमस्यालीकतादृशवैशिष्ट्यविषयकत्वानंगीकारेणाभ्र
ये मस्थले चेत्युक्तं तदुपपादकतेंशसत्ख्यातिनिरासादित्युक्तेरित्याहुः तत्र संसर्गतयैवेत्यापातिमग्रंथदर्शनेन टीकाकारैः प्रकारतयालीकवैशिष्ट्यमानानुपग
मात् केचित्तु वह्निव्याप्यधूलीपटलवान् पर्वत इति परामर्शजानुमितावव्याप्तिः पक्षानुयोगिकधूलीपटलसंयोगे व्याप्तिवैशिष्ट्यसामानाधिकरण्याभावा
दित्यत आह ज्ञानपदेति भ्रांतानुमितिः भ्रांतस्यानुमितिः धूमादौ प्रसिद्धस्य व्याप्तिविशिष्टत्वसमानाधिकरणपक्षधर्मत्वस्य धूलीपटलादावारोपमर्यादाय
लक्षणासमन्वयः अबाधितेति दृष्टांतार्थं यथा प्रमेयादौ लक्षणसमन्वयस्तथा भ्रममादायापीत्याहुः तत्र हृदो वह्निमानित्यादावव्याप्यवारणेन संदर्भ
विरोधात् यथाश्रुतेति जातिघटितस्य व्याप्तिः संसर्गतात्वेति संसर्गतत्विस्य प्रकार[redacted]ताघटितत्वेऽन्योन्याश्रयापातात् अज्ञायमानस्य असतः सत्वास

मा२

तानविषयाहृति भिन्नत्वनिवेशे तन्निरासासंभवात् उपदिदेति

पि५ व्याप्ति४ संग्रहा५

ग०टी० तावन्मात्रं न कावपि निग्रहानुग्रहौ किंतु ज्ञायमानत्व एवेत्यभिप्रायेणाह ज्ञानविषयत्वेति आभावाधिकरणतापाद इति प्रकृताभिप्रायं विषयता

२१ तेऽ न्यपदार्थमात्राधिकरणताया एवत्वन्मते संभवात् असत्ख्यातिवादिनामिति प्रकृत आपकताभंगाभिप्रायेण संसर्गतयैवेत्येवकारः प्रकारता

व्यवच्छेदार्थः अलीकस्य प्रकारतया बोद्धुं नैव योग्यमात् अपारमार्थिकेति [redacted] तादृप्येण बोधकत्वकल्पे आधेयतायाः संसर्गतयैव भानांगीका

ऽ२५ त्वके राये सद्वैशिष्ट्यांगीकारे [redacted] आधेयतासंबंधेन विशिष्टविशिष्टस्य पक्षधर्मत्वस्य ग्राहकस्य के संयोगेन धूमहेतुके [redacted] पक्षानुयो

२। असतः गिकत्वविशिष्टतादृशसंबंधस्य चैतत्त्वस्य प्रकारतया बोधना संभवात्तादृशार्थविषयकपरामर्शानुपपत्ति [redacted] एतदभिप्रेत्यैवाग्रे भ्रमद्वयं दर्शितं न रित्यर्थः

नु धूमप्रतियोगिकहृदानुयोगिकवैशिष्ट्यं धूमप्रतियोगिक [redacted] गुणानुयोगि

धम कवैशिष्ट्यं च न पारमार्थिकं किंत्वाद्ये हृदानुयोगिकवैशिष्ट्ये प्रतियोगिकत्वमेव द्वितीये धूमप्रतियोगिक [redacted] वैशिष्ट्यं च ... किं त्वाद्ये हृदा

...गिकवैशिष्ट्य ... ये धूमप्रतियोगिकत्ववैशिष्ट्ये [redacted] नुयोगिकत्वमेव [redacted] एवं च तादृप्येणाबोधकतामते अलीका

नुयोगिता निरूपकत्वसंसर्गेण पक्षविशिष्टसंबंधत्वेनैव भावप्रत्ययबोध्यः संबंधः प्रकृतिः पक्षधर्मपदाभ्यामेकदेशान्वयवत्वेन वा कार्यीभूतालो

कनिरुक्तसंसर्गघटितस्य पक्षानुयोगिकसंबंधावच्छिन्नस्य बोधनात् तस्य चर्परमार्थिकतया प्रकारतो [redacted] संभवत्स्यैव अलीकं प्रति राम०

योगिकत्वं वा कार्यालीकमनुयोगिकत्वं पदार्थ इति तु अकिंचित्करो विशेष इत्यत आह लक्षणस्येति अतिप्रसक्ता दीनापीति तथा च ममाप्ति विशि २१

गुणा४ पा०लोधनं२

उपेतत्वमितिभावः अवश्यविवक्षणीयत्वमिति अन्यथाविशिष्टं त्वलक्षणावत्समहा ५

ष्टत्वादिविशेषणतावैयर्थ्यहेतुतावच्छेदकसंबंध ज्ञानजन्यत्वस्यैवसत्वादितिभावः आदिनाव्याप्तिविशिष्टत्वसमानाधिकरणपर्वतत्वादित्वज्ञानज धर्म
न्यत्वरूपाया अपि संग्रहः एकत्राव्यभिचारभ्रमः अन्यत्रावच्छेदकावच्छेदेन पक्षधर्मताभ्रमः यदि च व्याप्तिपक्षधर्मतांशे भ्रमहीन एव प्रकृते भ्रांत इति द्
तत्र भेदानुमापकपरामर्शभ्रमत्वघटकप्रकृतहेतुस्वरूपविषयतासत्वेपि न क्षतिः अत एव घटितलक्षणाकरणे नैव तद्विषयताया निग्रहाप्रयोजकत्वादिति
सुपार्वं एवं च कथ्यते तदापि पदज्ञानांतकर्मधारयपक्षे प्रकृतहेतुविषयताया भ्रमत्वघटकतोच्छेदसंभवात्स्वीकवैशिष्ट्यघटितलक्षणमयुक्तमितिभावः प्रतीयतामि
ति एतेन लोहितत्वव्यक्तिरित्यादिवत् अयोग्यार्थयोरपि कर्मधारयत्वं वनजन्यैश्च अतिप्रसंग इति भावः ननु पदार्थतावच्छेदकस्य भावप्रधाननिर्देशेन पदार्थ
व्याप्तिविशिष्ट स्य व्याप्तिविशिष्टाभेदरूपस्य वा व्याप्तिवैशिष्ट्यस्य ज्ञानानन्वयमुपेत्य स्सा[redacted]मे द संबंधेन पक्षधर्मान्वयस्य क्रम्यः अथवा व्याप्तिवैशिष्ट्यं भावप्रधस्य यस्य व्या
नर प्तिविशिष्टपदोत्तरत्वादर्थः न च राजपुरुषत्वं चित्रगुत्वमित्यादौ राजत्वादिवोधापत्तिरिति वाच्यं कर्मधारयभिन्ने व्यवधानस्यापि निवेश्यत्वात् तस्य च ज्ञाना
ले न्वयः सुलभ एवेत्यत आह पक्षधर्मधीरि इति स्वातंत्र्येणेति व्याप्तिविशिष्टस्य पक्षधर्मेऽनूपेतेपि परं तंत्रेण व्याप्तिवैशिष्ट्यस्य तत्रानूपातो[redacted]र तंत्रेणाज्ञा त्या
नेत्यादन्वयइत्येतदुक्तं आदिपदात् प्रांतो हितवद्विज्ञानवानित्यादौ क्रमेणावह्निलोहित्यादेः परिग्रहः सुसंगती ति आद्येपदार्थतावच्छेदकं च पवाराणायन
तुस्य तंत्रपदार्थैकदेशत्वेति सुसंगतिः द्वितीयेतादात्म्येनैव नामपदार्थ इत्यान्वय सुसंगतिः तृतीये व्याप्तिविशिष्टाभेदेन पदार्थ इति दर्शितसुसंगतिः चतुर्थे नीलो
त्पलत्वमित्यादौ नैत्यस्य मुख्यविशेष्यतावारणाय प्रसा पार्नेमिति प्रकृतसेकं शब्दावृत्त प्रकृतित्वघटितासुसंगतिः स्पष्टम् ~~[illegible]~~
व २ द त ४

ग०टी०
२२

३ शथसंबंधाभावशब्दस्यकथंचित्शसंबंधिभेदपरत्वेसंबंधाभाववत्तानस्यत्वसमासाधीनबोधानुत्पत्तिरूपोनकत्वा कथने न्यूनतापत्तिरिति तथा चोर्द्धं ३
५ तादृशेतिपर्यंतत्वसामानाधिकरण्येनयत्स्वाभाववत्तादेतदवच्छेदेनवह्निनिरूपपदस्येयविरोधित्वानस्यचेहासं इति भावः॥ तादृशेतिपर्यंतोवह्निमानिति
वह्निरित्यादिवन्नअयोग्यपदाविकर्मधारयोपपत्तेर्न इतिभावः॥ अवच्छिन्नत्वमीयस्येति अन्यथाविरुद्धत्वावच्छेदकमूलत्वविवक्षणोऽतिप्रसङ्ग इतिमा
[illegible]शाभासेति एवं च समासाधीनबोधस्य विग्रहाधीनबोधपूर्वकत्वाद्विग्रहस्य बोधकत्वे समासस्यापि तथात्वमिति भावः एतेन समासाधीनबोधवार
णाय बाधकांतरप्रदर्शनमावश्यकत्वे विग्रहाधीनबोधबाधकप्रदर्शनमनुपयुक्तमिति निरस्तं कालक्षणायाऽवश्यकत्वे अनुत्पत्तिसंकोचोऽन्याय्य इत्यस्व
रसात्केचिदिति सर्वनामेति तज्जन्यं कार्मुक इतिवाक्येऽस्यार्थः समूहेति· तथा च यदि चे[illegible]साधुत्वं स्यात् इतिभावः परामर्शजन्येति अन्यथाहृदत्वादिप्र
कारतामादायप्रमानुमितेरपि लक्ष्यत्वापत्तादिति भावः [illegible]तिअवच्छेदकावच्छेदेनपरामर्शस्यसामानाधिकरण्येनवाधाभावः सहकारीतिशुद्धपर्व
तत्वावच्छेदेनवह्न्यादिप्रकारतायाः सामानाधिकरण्येनपरामर्शस्यावच्छेदकावच्छेदेनवाधाभावः सहकारीतिशुद्धपर्वतत्वसामानाधिकरण्येनवा[illegible]दि
प्रकारकतायाश्चेद्धेरितिभावः धेयमितिः पाठांतरं यथाश्रय वाविधेयतावच्छेदकावच्छिन्नवत्पक्षकत्वमनुमात्वं अत एव यदि चेत्साध्यग्रंथो
पिसाधुसंगच्छते· लाघवज्ञानादिवशात्तल्लिंगपरामर्शादपि महानसीयवह्न्यादिप्रकारकप्रमानुमितेः सर्वानुपपत्तेरपि तत्र वह्नित्वस्येव विधेयताव
च्छेदकत्वेनपक्षस्य तदवच्छिन्नतयोक्तरूपसत्त्वाल्लक्ष्यत्वसंभवात् गंधप्रागभावकालीनोघटोगंधवानित्यादौ तत्कावच्छिन्नसमवायोन्यमतेसंबंधः तेन
संबंधेनपक्षेविधेयाभावादलक्ष्यत्वं न चैवं लिंगोपधानमते व्याप्यादिलिंगकानुमितेरलक्ष्यत्वे अप्रसक्ते लिंगोपहितेसाद्रिंत्वाद्युपस्थितिरितिवाच्यं लि
गोपधानमते भ्रमान्यवृत्तिविषयतावत्त्व[illegible]मेवलक्षणं तानियामकं तथासति लाघवज्ञानाधीनभ्रांतानुमितौ उक्तविषयताभानादलक्ष्यत्वेपि चरमज्ञानप
दरं तु तज्ज्ञानावच्छेदकत्वमात्रेणाक्तरं त्वादि[illegible]प्रकारतायां योध्यं वाध्ये॥ १

राम०
२२

स्वरूपसद्भिन्नवाध्यितधर्मेतावच्छेदकतावच्छिन्नानुमितेःभ्रमत्वम् २ नावच्छेदकताविशिष्टधर्मावच्छेदकत्वं व्यवस्थापनसंबंधेन २

दस्य प्रमापरत्वान्नातिव्याप्तिः एवं चेतन्मतेनाव्याप्तिरित्याशंकायां तदुत्थानादिति एतत्पाठे अग्रिमे केचित्त्वित्यारभ्य वदंतीतिमतं कुंडलितं बोध्यं भ्रमा
मा० २ न्यवृत्तिविषयतावत्त्वं प्रमात्वमित्याशयेन शंकते तेन च वाधितवाँ [redacted] वितिः विशिष्टपक्षादीत्यादिना जलवह्निपरिग्रहः तादृशेति जलत्वादेरूपा माने नरूप
घटितभ्रमान्यवृत्ति विषयतावत्त्वे सत्यर्थः केचित्तु भ्रमान्यवृत्तिविषयतावत्त्वं प्रमात्वं तत्र यदि चेत्याद्यसंगतिः मिथ्यारूपविशेषणनिवेशे तु भ्रमत्वशून्यत्वे निवेश्य
रू पश्चात्स्वरूपसत्त्वस्य कारकत्वघटितभ्रमत्वशून्यत्वं निवेशितं तत्र गोरचाँ भ्रमत्वमेकमेव सामान्यतस्तदभाववति तत्कारकत्वं उत्पत्तिकाले घटो गंधवान् मू रू
ले वृक्षः कपिसंयोगीत्यादौ प्रसिद्धं तद्देशेतदनवच्छेदकावच्छिन्नतद्वगाहित्वरूपभ्रमत्वांतरं च द्विविधमिति एवं चलाघवान्नजन्यानुमितेर्भ्रमत्वे मिचर
मज्ञानपदस्य दर्शितद्विविधभ्रमान्यत्वाश्रयात्मकप्रमापरत्वादेव न तन्न्यातिव्याप्तिरितितात्पर्यार्थः तत्र तद्देशेतदनवच्छेदकावच्छिन्नतद्वगाहित्वरूपभ्रम
त्वशून्यत्वं न प्रविष्टमित्याशयेन यदि चेत्युक्तमित्याहुः तन्न भ्रमान्यत्वयोर्मध्ये एकस्य नियमतोऽपरस्य विकल्पेन प्रवेशस्य यदि चेत्सनेनदुष्कत्वाया वक्तामि
न्या धानापत्तेः धूलीपटललिंगपरामर्शजानुमितेर्भ्रमान्यत्वानवगाहित्वे भ्रमत्वानुपपत्तिरतो भ्रमान्यत्वे नेति एतच्चोपरिष्टादुपपादयिष्यते जन्येति एतन्मते रू ४
कारणतायां तादात्म्यसंबंधानवच्छिन्नत्वं देयं कूटलिंगं पटलिंगं अव्याप्तिवारणासंभव इति ननु कार्याधिकरणवृत्तेत्यादिदंडादेरिवानुमितस्य धिकार [redacted]
वृत्ते हि स्वजनज्ञानस्य साक्षात्स्वरूपयोग्यत्वं परंतु अव्याप्तिवारणाय दुर्घटं तत तल्लिंगकानुमितौ तत तल्लिंगकपरामर्शत्वेनैव कारणतायाः सिद्धांतसिद्धत्वयाप्रज्ञ
तेधूलीपटललिंगकानुमितौ तल्लिंगकपरामर्शत्वेनैव स्वरूपयोग्यत्वस्य वाच्यतयाऽद्विरज्ञानस्य धूलीपटलविषयकभ्रमात्मकपरामर्शाभ्या [redacted] तयाभा

तेनानुव्यवसाये तान्व्याप्तिः ३ ४ तादृश्येणाभावप्रत्ययपस्य बोधकतामतेन भावत्वस्यातिविषयत्वादाह

तथाचेति प्रत्यक्षविशेषे परामर्शेन व्यवसायादिः

ग॰ टी॰ २३

प्तिविशिष्टधूलीपटलप्रतियोगिकपक्षानुयोगिकसंयोगावगाहिपरामर्शात्प्रसिद्धेरीश्वरज्ञानानुधावनं केवलं श्रमायैवेति व्याप्यतावच्छेदकाप्रका
रकवह्निव्याप्यवानिति परामर्शकारणत्वानुरोधेन तद्धर्मावच्छिन्नलिंगकत्वमनिवेश्य केवलव्याप्तिविशिष्टप्रतियोगिकसंयोगानुयोगीपक्ष इत्याकारक
ज्ञानस्यैव सर्वलिंगसाधारणमध्यविषयकारणत्वस्वीकरणीयतया धूलीपटललिंगकानुमितौ वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इतीश्वरज्ञानस्य व्याप्ति
विशिष्टप्रतियोगिकसंयोगानुयोगिपक्षविषयकत्वेन स्वरूपयोग्यत्वादिति भावः वह्निव्याप्यधूलीपटलवत्तापरामर्शदशायां न तथाविधस्वरूपयोग्य
तावच्छेदकावच्छिन्नसत्वमित्याशयेन समाधत्ते तादृशेति। दत्ता व्याप्त्यनुमित्यादित्यर्थः व्याप्तिवत्तानीयतयेति कारणाव्यवहितोत्तरत्वं निवेश्यमिति भावः दर्शित — सि-
न्नमसंग्रहार्थं निरूप्यनिरूपकभावापन्नविषयताशालिपरामर्शत्वमेव कारणतायामवच्छेदकं वाच्यं न तु वा तत्तत्पदार्थघटितं लक्षणे च नास्तत्पदा — तद्रूपं
तद्रूपाश्रय — र्थघटितपरामर्श [redacted] नि वे [redacted] श्रोपरामर्शानुव्यावसायो [redacted] तद्वच्छिन्नकारणतानिवेशे संभवे [redacted] किंचिदिति। अंकुरविशेषेत्या — रूपत्वपदे
शयः अत्रामाप्तिदानदशायां परामर्शत्वावच्छिन्नकारणत्वं न निविष्टं निवेशे ईश्वरतादृशज्ञानस्येति ग्रंथानुपस्थितेः किं तु परामर्श [redacted] निष्टत्वमेव तथाचे
दमत्रावधेयमित्यादिनादूषणादीधितिभावानवबोधनिबंधनतयाऽशुद्धमेवेति बोध्यं जालघटितलक्षणमभिप्रेत्याह वस्तुतस्त्विति नावांतरवाक्यार्थयो
ग्यत्वमपीति। लक्षणवाक्यतो व्याप्तिविशिष्टप्रतियोगिकत्वविशिष्टपक्षसंबंधावगाहिज्ञानत्वेनापि तद्वाभनेन तथा च व्याप्तिविशिष्टप्रतियोगिकत्वविशिष्ट — राम॰
पक्षसंबंधावगाहिज्ञानवृत्तित्वोपलक्षितव्याप्तिविशिष्टप्रतियोगिकत्वावच्छिन्नपक्षसंबंधावगाहिज्ञानत्वावच्छिन्नत्वविशेषितजनकतायाल्लक्षणघटकत्वा — वं २३

दावनिव्यान्तिः ५ इति त्वेन कारणत्वे भासमाने व्याप्तिविशिष्टप्रतियोगिकत्वावच्छिन्नपक्षसंबंधावगाहित्वावच्छिन्नत्वे २

यद्यपि प्रतीयते तथापीश्वरीयतादृशज्ञानस्यैतद्ग्रंथोपाधानारंभरं व्याप्तिसंगवारणायपरामर्शत्वावच्छिन्नकारणतानिवेशपत्तस्येदं दूषणमिति २

विशिष्टान्वयेति विशेष्यविषयतासंबंधेन [illegible] वछिन्न[illegible]तसंबंधे [illegible] विशिष्टान्वयत्वं। विस्तरस्तु लक्षणेत्यंथ कारेणैवेत्तत्कृ(?)ल्कौरिष्यते २

मधुरद्रव्यत्वादेर्यं । शाब्दपरामर्शानुरोधेन लाघवसंबंधितावच्छेदकत्वप्रवेशलाघवः ७८ प्राप्यव्याप्तेर्निर्वेशात् वस्तुतस्तु किंचिन्निरूपितव्यापकतावच्छेदकसाध्यताव च्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्यविशिष्टतद्धर्मावच्छिन्नं व्याप्तिः तथा च धू लीपटलादि ... साधारण्यपरामर्श ॥
दीधितीयज्ञानवृत्तिजनकतायाश्च तादृशत्वाज्ञानादृशानुमितौ लक्षणामनंप्रसक्तादावतिव्याप्तिवारणं च संभवतीति भावः अत्र कूटलिंगकानुमिति
स्थले अयोग्यत्वमस्त्येव व्याप्तेः साधनतावच्छेदकघटितत्वेन तत्र वास्तवव्याप्तिविशिष्टत्वसमानाधिकरणपक्षधर्मताया अप्रसिद्धेः यदि धूमत्वेन धूली
पटलादिहेतुकानुमितेरेव कूटलिंगकानुमितिपदेन विवक्षिता तत्रोक्तरीत्या लक्षणसंभवेन जातिघटनया सर्वत्र प्रतीकारः इत्यत आह तदपूर्वस्माद[redacted]भे
व द एवे[redacted]कृततत्त्वसादिक[redacted]साधनतावच्छेदकाघटितसाध्याभाववद्वृत्तित्व[redacted]स्यैव कारणत्वात्तत्र सति प्रतिबंधे पर्येतु
पर्वतपक्षकवह्निसाध्यकधूमहेतुकलक्षणेन कोपि दोषः किंतु ह्रदपक्षकवह्निसाध्यकधूमहेतुकलक्षणे व्याप्तित्वहारणो ह्युपेयस्ज्ञानग्रहणेत्वति
व्याप्तिरधिकेति व्याचक्षते तन्मतमाह केचित्विति । [redacted] अन्येति धूलीपटलादिलिंगकपरामर्शनेऽभ्रस्य धूमलिंगकपरामर्शादे
धूलीपटललिंगकमलक्ष्यमित्यर्थः ज्ञात्वघटितं तत्सक्षसाध्यकानुमितेरेव लक्षणं नतु तद्धेतोरपि विशेषः एवं च वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतः वह्निव्या
तत्स्येक्येन प्यधूलीपटलवान्पर्वत इति परामर्शजन्यानुमितौ [redacted] उक्तरीत्याऽव्याप्तिवारणपूर्वकमतिव्यापकत्वसंभवादव्यापकत्वसमुच्चयोऽप्युक्त इत्यत्वरसः
सप्तमीतत्पुरुषणेति तत् प्रतियोगिकत्वं सप्तम्यर्थः इत्यादीत्यादिना वह्निव्याप्यधूमवान्गगनादित्यादीनां संग्रहः इत्यादीत्यादिना व्याप्तिविशिष्टव्याप्तिवि
शिष्टा वा पक्षधर्मता यस्येत्यस्य परिग्रहः विलक्षणेति व्यभिचारविरोधित्वेन व्याप्तीरनुगमय्य तत्प्रकारितायामित्यर्थः उत्तरत्राप्येवं । स्थलेऽत्राकांक्षात्म मा २
नइत्याद्ये वक्ष्यमाण परस्परोपश्लेषावगाहित्वमिति वक्ष्यमाणविशिष्टबुद्धेः संबंधसंबंधविषयकत्वसमिश्रासंभवत्वेन प्राच्यमिश्रदूषणमुपाध्यायमत

आपिनायवोक्षा धलमुत्रपः ५

प्रकारताये निवेशे पदोत्तमामात्रमासोव्याहृतवैशिष्ट्यस्य संबंधावच्छिन्नविषयतायिरोष्यता तदवच्छिन्नाविषयताप्रकारतेत्यभिप्रायः ५

ग० टी० एवमिश्रमते इत्येतत्स्वचनाय संबंधविषयेति:परामर्शस्यावाक्यार्थत्वशंकतेयद्यपीति। उपलक्षणतात्वेज्ञान विषयतावच्छेदकत्वेनानन्वये। अतिप्र
२४ संगात्संबंधि धूमवान् पर्वत इतिपदप्रकर्षजन्ये इत्यादिः तद्विशिष्टेतितथाचवैशिष्ट्यनिष्ठव्याप्त्यवच्छिन्नविषयताकज्ञानत्वेनवाक्यार्थ[redacted]हि फलितं।
वैशिष्ट्य विशेषणतावैशिष्ट्यं व्याप्तिप्रतियोगिकत्वं आवश्यक इति व्याप्तिविषयतानिरूपितसंबंधविषयतानिरूपितवैशिष्ट्यविषयताकज्ञाननिवेशः फलि
24 तः तदनन्वयेति व्याप्तिविषयतानिरूपितं[redacted] विषयताकज्ञानत्वेन निवेशः उक्तरीत्येति। भावप्रत्यया[redacted]स्य ताद्रूप्येणवोधकताकल्पे आधेयतायाः संसर्ग ता
तयाभानादितिभावः तुर्वीरैवेति मिश्रमतेतु व्याप्तिविषयतानिरूपितसंबंधविषयताशालितेसतिपक्षविषयतानिरूपितसंबंधविषयत्वैकत्वस्य हृदोव
त्ति क्रियाप्य धूमवानितिपरामर्शसाधारणत्वादिति भावः वक्ष्यमाणोपरामर्शानुव्यवसायेऽनंद्वंद्व इत्येतिपदार्थानांप्रधानत्वेपरस्परविभेदतः एकत्रैव क्रिया
योगाद्भवतिद्वंद्व संज्ञक इति अभियुक्तवचनात् एक[redacted]शेषस्य द्वंद्वापवादकताप्रवादरक्षणाय पदार्थभेदं संशृ[redacted]नः आह तथाचेति बुवोधविषयाए स्तं
वद्वंद्वप्रयोगनियामकतेसाशुपेनाभिप्रेतत्वेतिसरूपैकशेष इतिकराविं[redacted]विसादेशारंभगं तदिके वद्भावस्तत्कृतसूहृपरिभाषयावारणीयः सूपमायो
एक तिं[redacted]व चनांतानांमेवैकशेषप्रसंगात्तत्साहृद्वचनं नस्यात् परिनिष्ठितविभक्त्यंतत्वेत्वाहतुमेति। अथघटंपटंचानयेत्यादौ क्रियागतइत्तावपिशा
व्दवोधस्यानुभाविकतयोक्त[redacted]सतेरप्रामाणिकत्वंतात्पर्यग्रंथेमणिकारेणोवक्ष्यतेइति। तन्मतमनुसरतिवस्तुतस्त्विति अपि व्य एवेति। नवीनमा राम
छिकामुद्वंद्ववाधएवसरूपैकशेषफलंतदनुशासनेघटघटौइतिरीइसा[redacted]प्रपुरुषेत्तसविभक्तिकानांत्वेकशेषः नचसरूपाणामेकशेषएकवि २४

घपि

कानां द्वंद्वो विभक्ति १

अभ्यन्तरमारोमरोमानाम पि २

भक्तावित्यनुशासना[illegible]विरोध इति वाच्यं॰ न ह्येकविभक्तावितिनिमित्तसप्तमी एकपदवैयर्थ्यात् किंतु सारूप्यान्वयिनी सति सप्तमीः सरूपाणामित्यस्य दृ
ष्टसारूप्यकाणामित्यर्थः एकपदं च मात्रार्थकं तथा च कृत्स्नासु विभक्तिषु पर्यायेण स्थितासु दृष्टसारूप्यकाणामेकशेषो भवतीत्यर्थः एकविभक्ता
पे वित्युपादानान्मातृभ्यामित्यादौ सरूपि[illegible]द्विवचने मातृ मातृ इति वैरूप्यदर्शनान्मातृ मातर इति स्वैव प्रयोगः सारूप्यं च समानानुपूर्वीकत्वं समस्तानामस
मस्तानां च पर्यायाणां समानार्थकत्वं च द्वयमप्यत्र निविष्टं अन्यथा घटकलशौ वक्रदंड कुटिलदंडावित्यपि प्रयुज्येत तत्र समार्थकत्वे एकविभक्तावित्यस्याव्या
वर्तकत्वेपि न क्षतिः प्रथमेतत्स्यव्यावर्तकत्वात् तुल्यपदानां स्वरूपमात्रविभक्त्यप्रकृतित्वं तु न विचारसहं॰ यथा समासांतर्गतसकलपदानां तदुत्तरविभक्तिप्रकृ
तित्वकल्पकं कृत्तद्धितसमासाश्चेति सूत्रे समासपदं समासानुशासनोपरं हि तं मर्थवत्सूत्रीयमर्थवत्पदं वा तथा एकशेषानुशासनोपरं हि तं द्वे तेव तादृश
मिति एवं च द्वंद्वबाधो लाघवे न पाणिनेकशेषस्य प्रवृत्तिवशेनानेकपदासत्वाद्वंद्वानुशासनाप्रवृत्तिरेवेति दक्षिः कोपज्ञा रीतिः मामयं तेपदार्थ[illegible]घट इति
प्रयोगप्रसंगादित्यर्थः भेदेति भेदः संयोगसमवायस्वरूपादिसंबंधः अभेदसंबंधः स्फुटः उदासीनत्वं मन्यत्वं तथा च भेदसंबंधनिष्ठसंसर्गतानिरूपितविषय
ताशून्यत्वे सति अभेदसंसर्गनिष्ठसंसर्गतानिरूपितविषयताशून्यं[illegible]र्थद्वयं तद्बोधक[illegible]समासत्वं द्वंद्वत्वं न च भेदसंसर्गतानिरूपितविषयताशून्यपदा
र्थद्वयबोधकत्वोक्तौ एव कर्मधारयाद्वंद्वस्य चेभेदनिष्ठसंसर्गतानिरूपितविषयताशून्यत्वमप्यर्थमित्यत आह दृष्टांतेति तथा च यथा भेदसंसर्गकबोधजन
कत्वं न द्वंद्वस्य तथाभेदसंसर्गकबोधजनकत्वमपीति भावः भेदोपादानस्य प्रयोजनांतरमप्याह कर्मधारयेति॰ तल्लक्षणस्य यां तेन पक्षधर्मतापदेनः अवच्छे

तावच्छेदकस्यान्वयितावच्छेदकरूपेणानुपस्थितेः तत्र पदार्थांतरान्वयान्वयप्रयोजक[illegible] साधकं बाधकं चेति अतिप्रसंगादिति एकघटपदपुञ्जतासा
यत्पदार्थ
सं २

अपाततमिति त्यमते उदक्षरत्वो द्वारः स्वयं कृतः ४ एवैय र्थमिति प्रकृतलक्षणघटकस्येतिन्यायात् २

ग०दी० दैनेति अवच्छिन्नं पक्षधर्मतावगाहित्वमित्यर्थः एकेति व्याप्तिवैशिष्ट्यावगाहित्वावच्छिन्नविषयितानिरूपकतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नविषयितावच्छिन्न

२५ पक्षधर्मतावगाहित्वमित्यर्थः तत्पर्याप्ति तिघटितधर्मस्य परामर्शत्वं एवं च तादृशोभयविषयकत्वावच्छिन्नजनकतानिरूपितजन्यताशालिज्ञानत्वं लक्ष

णं न तु तत्र पर्याप्तिनिवेशः नापि नियतपदार्थप्रवेश इत्यर्थः एतेन नियतपदस्य पर्याप्तिनिवेशाभिप्रायकत्वेन नियतपदस्य व्याप्यत्वार्थताभिमानेन दी

२६ धितिदूषणं तत्र यनिरसितुमवतारयति एवमिति नियतपदस्य व्याप्यत्वमेवार्थ इत्यालंब्य दूषणांतरं दूषयितुमुत्थापयति तद्घटितत्वेति एतेनेत्यादिः अनुपा

देयमित्यनेनान्वयः अधिकमिति उभयविषयकत्वनैयत्यापेक्षयेत्यादिः अनुपादेयमिति तद्घटितत्वादेरुभयविषयकताघटितत्वात् उक्तरीत्यैवोपप

न्नैतदर्थस्य लक्षणाघटकत्वाच्च अत्र विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिनी एकविशिष्टे अपरवैशिष्ट्यावगाहि चेति द्विविधा आद्यायां विशेषणतावच्छेदकप्र नी

अति कारकनिर्णयः द्वितीयायां धर्मितावच्छेदकविशिष्टधर्मिज्ञानं हेतुरिति व्याप्तिद्वयमाह धूमवत्पर्वतेति अतिप्रसंग इति एवं च तादृशातिप्रसंगवारणाय प

क्षधर्मतापदस्यावश्यकतया दीधितिकृतां तद्वैयर्थ्याभिधानमसंगतमित्यभिमानः स्वलक्ष्यज्ञानं पएमर्षीत्यानुमितिधर्मितावच्छेदकीभूतपर्वतत्वाव

च्छिन्नवृत्तित्वावगाहित्वात्तल्लक्षणसमन्वयः पदं शाइ अनुमितिसंग्रहाय अत्रैवमपि वह्नितदभावसमानाधिकरणाद्व्यत्वात्पर्वतवृत्तिजन्यसंशयेति सान२

व्याप्तितिगोपधानमतत् संशयं पेक्षाधारणाधर्मवत्ताभानमुपगम्य परिहरति साधारणधर्मार्थंशाद्वृत्ति तदभानानुपगमे व्याप्तिव्यासिपरिहरति संश गा०म०

यत्वस्येति अखंडव्याप्यत्वस्य तृतीयदोषधारणमाह व्याप्यादिपदेनेति एतन्मते वैशिष्ट्यं स्वरूपमेव अत्राश्रयमितिज्ञाननिष्ठयोग्यतिप्रकारकत्वप २५

व्याप्ति ४

प क्षधर्मता विषयकत्वयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावे बाधकाभावादिति भावः। असंभव एवेति अथ प्रमेयव्याप्तिः प्रमेयवती प्रमेयव्याप्तेरित्यादौ स्वरूपसंबंधवि
षयकत्वप्रमेयव्याप्तिप्रकारकत्वयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावसत्त्वेन लक्षणासमन्वयाद्व्याप्तिरेव वाच्येति चेन्न प्रमेयव्याप्यप्रमेयव्याप्तिमत्प्रमेयव्याप्तिरि
त्यादौ प्रमेयव्याप्तिसमानाधिकरणोक्तरीत्या साध्यव्याप्तेः प्रकारितायाः पक्षमुख्यविषयकत्वावच्छिन्नहेतुतावच्छेदकसंबंधविषयकतानवच्छिन्नत्वात् पक्षवि
भान षौणकज्ञान जन्येति आप्तिवारणाय तन्मुख्यविशेष्यक[illegible]सावयपकत्वादिति त्रिपदतत्पुरुषप्रापकत्वोनाद एतत्तीयसमासेति हेतुनिष्ठेति न च विधे
येउद्देश्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वलाभेऽप्युक्तस्य पक्षधर्मताज्ञाननिष्ठहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रकारकत्वावच्छिन्नपक्षविशेष्यकत्वलाभे तदवच्छिन्न
त्वं व्याप्तिप्रकारकत्वे विधेये हेतुविषयतया व्यवहितत्वादिति वाच्यं विधेये उद्देश्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वभानवत् उद्देश्यतावच्छेदकेऽपि विधेयताव
च्छेदकत्वभानं प्रसन्नं तथा च पक्षविशेष्यतावच्छेदकीभूततादृशप्रकारकत्वावच्छिन्नव्याप्तिप्रकारताकत्वस्य तादृशप्रकारताकत्वनिष्ठावच्छेदकताकव्या
प्तिप्रकारताकत्वस्य वा लाभात् अत एव शक्तिवादे घटत्वावच्छिन्ने तादृशशाब्दबोधविषयत्वस्य भाने विशिष्टान्वयबलात् तदवच्छेदकत्वं घटत्वादौ प्रकारतानियाम
कं वदंति व्याप्तिविशिष्टेत्यनेनेति। यद्यपि धूमव्यापको वह्निः वह्निसमानाधिकरणो धूमवान् पर्वत इति ज्ञानस्यापि संग्रहापत्तिः न च व्यापकतावगाहितानि
रूपितसामानाधिकरण्यावगाहित्वं वाच्यं तथा सति [illegible]व्यापकत्वविषयतानिरूपितसाध्यविषयतेत्यादिक्रमेण सामानाधिकरण्यपदले खंडशो नि
वेशाय पर्यवसानात् अत्राकाशमात्मनः इत्यत्र तन्निष्ठपानुधावनवैयर्थ्यं तथापि कानो हानिः अग्रिमदोषतुल्यत्वादित्येके वस्तुतस्तु हेतुव्यापकतावच्छेदकताव

ग०दी० गाहित्वावच्छिन्नावगाहितानिरूपकतापन्नंयत्साध्यतावच्छेदकंतद्विशिष्टसामानाधिकरण्यविषयितानिवेशान्नदोषः इदानींवास्तवव्याप्तिप्रका
२६ रकत्वस्यैवलक्षणघटकतयातत्प्रकारकधूमत्वादिनाधूलीपटलादिपरामर्शजन्यप्रमानुमितावव्याप्तेः सुवचतयादीधितिकृतां[illegible]भ्रमानुमिति
26 पर्यंतानुधावनंचैवपर्थ्यमिशंकतेश्च नेतिकापीतितथाचवास्तवव्याप्तिप्रकारताघटितलक्षणेऽसंभवस्यैवसंभवादीधितिकृतामव्याप्तिकथनमसंग
तमितिभावः [illegible]। विशिष्टवैशिष्ट्यबोधादिजनकपरामर्शादेः प्रमात्वेपिस्वरूपाभावादाहानुमितिजनकेतिघ[illegible]जातिघटितलक्षणस्येतिपाठः विशिष्ट
विषयस्यतदवच्छिन्नतद्वन्निष्ठविषयताकत्वसंबंधेनजनकतावच्छेदकत्वेस्वरूपतोभासमानधूमत्वप्रतियोगितावच्छेदकतासादीनांरूपांतरेणा
स्व वगाहिनःप्रमेयवद्व्यापकवन्हिमद्वृत्तिधूमवानित्यादिज्ञानादेरजनकतादृशसंबंधेनविशिष्टविषयवत्तात्तत्रावच्छेदकत्वानुपपत्तिमाशंकतेस्वरूप
तइतिस्वरूपतइति धूमत्वावच्छिन्नविषयितेत्यादिसंबंधमध्येधूमत्वनिष्ठविषयितायांनिरवच्छिन्नत्वंनिवेश्यमित्यर्थः विलक्षणेतिधूमविशिष्टाधिक
शि रणविशिष्टेत्यादिरीत्याविशिष्टविषयितायाविशिष्टवैशिष्ट्यरूपत्वेनविशिष्टविषयसंबंधतांविषयितात्वेनेति। विशेषणस्येत्यादिसंसर्गत्वशंकायामितिदंप स्थ
नेषांनैयायिकानांनत्वस्माकंत्रयथात्यासनंगीकारात्। विशिष्टेतितथाचेकोनेकेत्यादेस्तत्तयाप्रतीतिहेतुत्वेनलक्षणाभिधानात्पौनरुक्त्यमितिनशंका राम०
दर्शितेतियत्साध्यकपरामर्शःप्रमारूपएवेत्यादिनानुमाचसदर्थानामिलनेनएकं[illegible]तियोगिकापरानुयोगिकहेतुतावच्छेदकादिसंबंध/विषयकत्व
त्वाभावदृश्यमानदोषइत्यतआह तत्तदंशइतितथापीत्यादिनाहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नहेतुनिष्ठप्रकारतानिरूपिताधिकरणनिष्ठविशेष्यताशालित्वे २६

श

अधिकरणत्वावच्छिन्नविशे ~~तस्य~~ ता ५

विशेष्य लि

सतिअधिकरणतानिष्ठनिरूपितत्वसंबंधावच्छिन्नप्रकारतानिरूपितत्वनिष्ठ[redacted]ताश्रा[redacted]त्वे[redacted]त्यादिरीतिस्ताभममिश्रेस्तु शंकते यद्यपीति इ
त्वादौ त्वादिना अभावआधेयता[redacted]पः प्रतियोगिताऽभावीयाऽवच्छेदकत्वप्रतियोगितीयमित्यादिसमूहालंबनपरिग्रहः एकविशेष्यतापन्नस्यअप
रविशेष्य-रातापन्नवस्तुनो ये प्रकारताविशेष्यते तयोरवच्छेद्यावच्छेदकभाव एव न त्वभेद इत्यालंब्य समाधत्ते धूमादीति अत्र धूमत्वावच्छिन्नप्रकारतानि
रूपिताधिकरणतावच्छिन्नविशेष्यत्वावच्छिन्नाधिकरणत्वावच्छिन्नप्रकारतानिरूपिताधेयत्वतावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपिताधेयत्वावच्छिन्नप्रका वच्छिन्ना
रतेत्यादिरीत्या न निवेशः विशेष्यताप्रकारतयोरेकत्रावच्छिन्नत्वां जवेप्पर्थ्यात्[redacted]यवेन प्रकारताविशेष्यतयोरभेदमभ्युपेत्य धूमत्वावच्छिन्नप्रकारतानि
रूपिताधिकरणत्वावच्छिन्नप्रकारतानिरूपिताधेयत्वावच्छिन्नप्रकारतेत्यादिक्रमेण निवेशिनां मतमुत्थापयति एकविशेष्यतापन्नस्येति। ननु प्रकार
त्वप्रकारता ताविशेष्यतयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावस्य स्वरूपतोऽभावात् विशेष्यतात्वावच्छेदेन प्रकारतात्वावच्छिन्नत्वभावव्यापकं तदभेदमते च प्रकारताद्वयस्य नि अवच्छेद्या
रूप्यनिरूपकभावासंभवाद्विशेष्यतात्वावच्छेदेन प्रकारतात्वावच्छिन्ननिरूप्यत्वं एवं चैतन्मतेपि पुरुषाभाववान् दंड इति ज्ञानकाले नरः कदंडवत्पुरुषवा
न् पंदेश इति ज्ञानानुपपत्तिः यतः पुरुषप्रकारतानिरूपितदंडविशेष्यतायाः तादृशाबाधज्ञानप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वं नोपेयते किंतु पुरुषत्वावच्छिन्नप्र
कारतात्वावच्छिन्ननिरूपकताकदंडत्वावच्छिन्नविशेष्यताया एवसा च दंडः पुरुषवानिति ज्ञाने एव उक्तज्ञाने च दंडत्वावच्छिन्नविशेष्यतायाः पुरुषत्वाव
च्छिन्नप्रकारतानिरूपितत्वेपि प्रकारतात्वेन तादृशप्रकारतानिरूपितत्वाभावात् तत्र पुरुषविशेष्यताया दंडत्वावच्छिन्नप्रकारतात्वेन तादृशप्रकारतानिरू

ग०टी० २७ पितत्त्वोपगमात् इत्यार्ह्यां कमसमाधत्ते तत्रेति गौरवादिति एतन्मते तत्तद्धर्मावच्छिन्नप्रकारतात्वावच्छिन्ननिरूपिततत्तद्धर्मावच्छिन्नविशेष्यताशालि
त्वेन प्रतिबध्यप्रतिबंधकभाव इति महागौरवं सिद्धांते च तत्तद्धर्मावच्छिन्नप्रकारतानिरूपिततत्तद्धर्मावच्छिन्नविशेष्यताशालिज्ञानत्वेनैव इति म
हालाघवं उक्तज्ञाने पुरुषप्रकारतानिरूपितदंडविशेष्यताविरहात् न तादृशबाधप्रतिबध्यतापत्तिरित्यर्थः न चैवमपि धूमविशिष्टधर्मिविशिष्टधर्मिवि
शिष्टधर्मिविशिष्टवान् देश इति बहुविधांतरानिर्धर्मितायां ~~विशेष्यतामानोनं विशिष्टघटक~~ [illegible] विशेष्यविशेषणाभावनिश्चयः कल्प्यतेन तदापि बाधप्रति
~~बध्यतावच्छेदककल्प~~ [illegible] वच्छेदकज्ञानस्य बाधप्रतिबध्यतया तदवच्छेदकशरीरगौरवं दुष्परिहरमेवेति वाच्यं। तथापि तत्तद्वस्तुप्रकारकतत्तद्वस्तुविशेष्यकस्म
द रणेन तत्तद्वस्तुप्रकारकतत्तद्वस्तुविशेष्यकसंस्काराणां हेतुतया तत्र तत्र विपरीतस्मरणावारणाय तत्तद्वस्तुप्रकारतात्वावच्छिन्ननिरूपिततत्तद्वस्तुविशेष्यता
कसंस्कारत्वेन हेतुतायाः कल्पनीयतया परमते महागौरवादिति अत्र दीधितिकारैर्ये निरूप्यनिरूपकभावापन्नविषयतायाजनकतावच्छेदकत्वेन सा
मान्यतो निवेशोऽभिहितः स न सर्वत्र परं विषये व्याप्तिघटकपदार्थेषु हेतुसमानाधिकरणाभावांतादिविषयस्य कदापि कस्यापि न भ्रमः किंतु प्रतियोगि
ल तादिकमारभ्यैव तत्र व्याप्तिघटकसकलपदार्थविषयतायाः निरूप्यनिरूपकभावापन्नायाः कारणतावच्छेदकत्वे प्रयोजनाभावात् तं तत्र हेतुसमानाधि
घटि न करणेति भागस्य विशिष्टस्य [illegible] विशिष्टनिरूपितविषयितासंबंधेन प्रतियोगितामारभ्य निरूप्यनिरूपकभावापन्नविषयताश्च जनकतावच्छे रा०म० २८
दकत्वं स्वीकरणीयमित्याशयेनाह इदं त्विति लाघवेनेति विशिष्टविषयिता निरूपितत्वसंबंधेन हेतुसमानाधिकरणाभाववत्त्वविशिष्टवह्निन्नायाप्रतियो

तावच्छिन्नप्रकार० या२

विशिष्यापविशेष्यतया२

३ अधिकरणाधारभ्यविशिष्टविषयिताया: साधनतावच्छेदकावच्छिन्नविषयिताया निरूपितत्वात तत्संबंधेनावशिष्टविषयस्यापि तद्विनिरूपितत्वादि ३

प्रकार ~ प॰ दि

गितात्वावच्छिन्न [redacted] तातन्निरूपितेत्यादिरीत्या निवेशः नन्वेवं साधनता[redacted]च्छेदकावच्छिन्नत्वसमस्तविषयतादेर्निरूप्यनिरूपकभावाय त्रस्यनि
वेशः उच्छिद्येत तत्र आह पत्र चेति एवं च साधनतावच्छेदकांशे भ्रमस्थले ऽप्रिकारतो साध्यव्याप्ति व्यभिचारि विषयत्वेपि ज्ञानापत्ता सर्वेषां एवंऽशे निवे
शात तत्तन्निरूप्यनिरूपकभावाय त्र विषयताया एव जनकतावच्छेदकत्वं [redacted] तिभावः सामंजस्यमिति तथा सति निश्चयत्वावच्छिन्नदवच्छिन्न [illegible]
[illegible] निरूपकताक [redacted] त्वस्य लाभात् साध्याभाववदिति। व्याप्त्यंशे निषमितावच्छेदकज्ञानस्य जनकत्वेन तद्विषयताया
अननुगमेपि न क्षतिः लाघवाद्व्याप्तिविषयतानुगमं तत्त्वाहव्याप्यवच्छिन्नेति एतच्च स्वरूपकीर्तनमसमासो निरुक्तघटकत्वस्य सूचनार्थः अत एवाग्रेत
सागः हेत्वभावेति हेत्वभाववत्तावच्छिन्ने साध्याभाववत्सामानाधिकरण्यप्रकारकज्ञानस्य न हेत्वभाववत्वे न साध्याभावसमाना[redacted]धिकरणाभावप्रतियोगितव
च्छेदकताग्रहत्वं तुल्यवित्तिवेद्यत्वेमानाभावादिति तत्र हेत्वभाववत्वे साध्याभावव्यापकतावच्छेदकताज्ञानस्य तत्साक्षाद्विरोधित्वेति सूचनाय विरोधित्वेपीत्यपि:
तद्धूहेति द्रव्यसमत्वावच्छिन्ने तादृशधूमत्वग्रहे तत्र व्यभिचारग्रहानुत्पादो ऽनुभवसिद्ध एव व्याप्तिस्वरूपग्रहस्य व्यभिचारग्रहविरो[redacted]तानुसामानाधिकरण्य [redacted] तेधि
विशिष्टधूमत्वस्य व्याप्तित्वादिति भावः॥ यत्र विरोधिताविषयनिष्ठप्रतिसंसारात्मनिष्ठप्रतिसंसर्गे चेत्संपादेतत् [redacted] इति तादृशसं निश्चयत्वस्य [redacted] धूमधर्मिक
वह्निव्यभिचार(धी)प्रतिबंधकताव्याप्यत्वादिति भावः ~~प्रतिबंधकतावच्छेदिकात त्वे व्याभिचार~~ त्वेति पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतानिरूपितप्रकारतावच्छि
न्नाया प्रतिबंधकतावच्छेदकीभूतहेतुविषयतास्य स्वपदार्थः पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतानिरूपितत्वप्रतिबंधकता[redacted]वच्छेदकत्वपोरूपादानं च तत्सादि

६ साध्याभाववद्वृत्तित्वस्य स्वरूपेण संबंधावच्छिन्न हेतुविषयतानिरूपिताधेयत्वविषयतानिरूपिताधारताविषयते ... साध्याभाववद्विषयता
निरूपितप्रतियोगित्वविषयतानिरूपितावच्छेदकत्वाधेयताधारा ... हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वप्रकारक ... ७
५ एकविधेति यत्र व्यभिचारस्य साध्यवद्न्यावृत्तित्वघटितत्वे ... साध्याभावघटितः यत्र तस्य साध्याभाववद्वृत्तित्वे ... साध्यवदन्यावृत्तित्वघटितः तत्र ... केवलान्वयि
साध्यकस्थले साध्यवदन्यस्य अप्रसिद्धेः ... हेतुमद्वृत्त्यभावप्रतियोगित्वं व्यभिचारः ५ नायं दोषः ३
२ विविधव्यभिचारधीविषय ... २

यत्रापिसंगतिः अवच्छेदकत्वंस्वरूपसंबंधविशेषवद्भिन्नत्वेतादृशत्वेति २

ग॰टी॰ २८ चपार्थ एवं च स्वपदे न तादृशविषयतामुपादाय तादृशविषयतावच्छेदकीभूतो यो धर्मस्तद्धर्मधर्मितावच्छेदकक व्यभिचारग्रहोपस्तत्प्रतिबंधकताव

च्छेदकं विशेष्यतावच्छिन्नप्रकारतानिरूपितपक्षविशेष्यताशालिज्ञानजन्यत्वमर्थः तादृशधर्मश्च धूमत्वं एतन्मतेव्यतिरेकव्याप्तिज्ञानस्य प्रतिबंधक

एवंच तामतेऽपि मन्त्रादिरूपेणावच्छेदकत्वमनतिरिक्तवृत्तित्वं तादृशरासभसमानाधिकरणधूमवत्ताज्ञानाव्यावृत्ते रनुपदं वक्ष्यमाणत्वा[illegible] निर्धर्मितेति तत्र हे [illegible]

तुविषयताया धर्मितावच्छेदकतानिरूपितत्वात्तन्निवेशे चेतिव्याप्तिस्तं तादृशो धर्मः तदवच्छिन्नप्रकारताकत्वं च निर्धर्मितावच्छेदकक ज्ञाने पीतिनोक्तदोषः धर्मि

२८ विशेष्यतेतिधर्मी धूमादिः रूपं तादृशप्रकारतात्वं तथा च धर्मिविशेष्यतानिरूप्य व्यभिचारज्ञानप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वं तन्निरूपितं यन्निरूपितत्वसंबंधाव

च्छिन्नं प्रकारतानिष्ठमवच्छेदकत्वं तन्निरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणरूपवत्त्वेन निर्धर्मितावच्छेदककस्य धर्मितावच्छेदकक व्याप्तिप्रकारताभास्साध्य

व्याप्यतानुपक्ष इतिज्ञानस्य इदं त्वावच्छिन्नविशेष्यक व्यभिचारग्रहे भ्रमप्रमासाधारणव्याप्तिप्रकारताविशिष्टविशेष्यतावत्त्वेन प्रतिबंधकतया तादृशप्रका

रतात्वस्य तथाविधप्रतिबंधकतावच्छेदकतावच्छेदकतावच्छेदकरूपत्वेन संग्रहान्नाव्याप्तिरिति रदं तु बोध्यं इदंत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितप्रकारतानिष्ठं य

द्भ्रमप्रमासाधारणव्याप्तिप्रकारतात्वं तत्स्वधर्मितावच्छेदककज्ञानीयप्रकारतानिष्ठप्रतिबंधकतावच्छेदकतावच्छेदकतावच्छेदकं पक्षनिर्धर्मितावच्छेदकक एम॰

ज्ञानीयं तत्त्वप्रतिबंधकतावच्छेदकतावच्छेदकतावच्छेदकमिति कथमुभयानुगमः न च तादृशव्याप्तिप्रकारतात्वमेकमेवेति वाच्यं धूमत्वावच्छिन्नविषयतानि २८

रूपिताधिकरणत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपिताधेयतात्वावच्छिन्नविषयतानिरूपिताभावत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितप्रतियोगितात्वावच्छिन्नविषयतानिरू

भिन्नाभिन्न

पितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नविषयतानिरूपिताभावत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितसाध्यतावच्छेदककविषयतानिरूपितधर्मिविषयतानिरूपिताधिक
रणविषयतानिरूपितवृत्तित्वविषयतानिरूपिताधिकरणविषयतानिरूपितवृत्तित्वविषयतानिरूपितधूमत्वविषयतात्वपर्यवसन्नस्ततादृशरूप
स्यानिरूपितत्वघटितत्वेन भिन्नतया इदंत्वावच्छिन्नविशेष्यतायां निरूपितत्वसंबंधेन विशेषणतापन्नप्रकारत्वं तत्र विशेषणतापन्नतादृशप्रकारतात्वं तत्त्वेन नि
र्धर्मितावच्छेदकज्ञानीयप्रकारतायामिति न तत्संग्रह इति चेत् अत्र केचित् तादृशव्यभिचारज्ञानप्रतिबंधकतावच्छेदकतावच्छेदकतावच्छेदकरूपवत्त्वप्र
कारतावच्छिन्नजनकतावच्छेदकतावच्छेदकरूपत्वेन तादृशरूपानुगमः तथा च व्याप्तिविशिष्टवैशिष्ट्यबुद्धिं प्रति तादृशव्याप्तिप्रकारताशालिज्ञानत्वाव
च्छिन्नजनकतामादायैव तादृशरूपसंग्रहान्न दोष इति वदंति वस्तुतस्तु प्रतिबंधकज्ञानवृत्तित्वेपि प्रतिबंधकतावच्छेदकतावत् प्रतिबंधकतावच्छेदकता
वच्छेदकतानवच्छेदकवृत्तित्वेपि तादृशानुगतव्याप्तिप्रकारतात्वे प्रतिबंधकतावच्छेदकतावच्छेदकतावच्छेदकत्वमक्षतमेव अननुगतरूपेणानिरूपितत्वेन घ
टितस्यानुगतव्याप्तिप्रकारतात्वस्य सत्त्वान्नाननुगमः एवंविधैव रीतिरवयवग्रंथे पंचमीविषयताघटितकल्प इति न तत्र प्रतिबंधकताघटितकल्पांतरानुस
रणप्रयास इति दिवं वह्निरिति वह्निर्धूमव्यापकः धूमत्वं चेति ग्रहः धूमत्ववान् धूम इति वा अत्र धूमत्वज्ञानविशिष्टव्यापकताज्ञानत्वेनापि न प्रतिबंधकत्वं प्रका
रांतरेणाव्यभिचारज्ञानप्रतिबंधसंभवात् इत्याशयेनाह वस्तुत इति अव्यभिचारस्तु तदभाववदवृत्तित्वं स्वग्रहतया नियमतो ग्रहसत्त्वेनेति पाव तयात्याभाववृ
पाव्यभिचारग्रहस्य विरोधिनः सत्त्वेपि अवच्छेदकधर्मदर्शनस्य विरोधित्वं तत्स्वोपादानं व्याप्तिज्ञाने प्रतिबंधकताप्रदर्शनार्थं तादृशेति सामानाधिकरण्यघटितस्य
स्य
अनुभयानुरोधेनैवेति एवकारो व्यापकत्वघटितत्वव्यवच्छेदार्थः १

तादृशप्रतिबंधकतायाः प्रत्यक्षावच्छेदेन धर्मत्वप्रसिद्धा येऽत्र हेत्वाभासविशिष्टप्रमत्वग्रहस्य धारणानयात्मामानाधिकरण्यांश स्यामप्रयोजकत्वादिति भावः ९

र्थः अन्वयव्याप्तिज्ञानस्य मारणमंत्रादिन्यायेन विरोधित्वमप्रयुक्तमिति अस्वरसः विपरीतं तदभाववत्तद्द्वेदोभयमेव पुरुषत्वे निश्चयः लौकिकोऽलौकिकश्च प्र ६

ग० टी० त्यक्षनिश्चयपत्वेति प्रयोजनं स्फुटं किमिति सति प्रतिबंधके हेतौ किंचित्करत्वादिति भावः प्रत्यक्षे [illegible] तद्वत्ताप्रत्यक्षे [illegible] दोषेति दोषविशेषाजन्यं यदुपनी अस्तिय नि २

२९ तभानं तद्भिन्ने सर्थः तथा च दोषविशेषजन्यसमानेंद्रियजन्यमुपनीतभानं समानेंद्रियजन्यत्वे लौकिकभानं च तद्वत्ता एवं च शंखो न श्वेत इति दोषविशे

29 षजन्योपनीतभानस्य दोषविशेषाजन्योपनीतभानभिन्नतया प्रतिबंधकतावच्छेदकाक्रांतत्वादेव विशेषदर्शनसत्वेऽपि न तद्वत्तानिश्चयापत्तिः अत्र दोष

विशेषपदेन पित्तादिरेव ग्राह्यः न तु दूरत्वादिः तेन दूरत्वादिदोषजन्यस्यापि न स्थाणुरित्यलौकिकविपरीतज्ञानस्य न प्रतिबंधकतापत्तिः एवं च तज्ज्ञान

स्य पित्तादिरूपदोषविशेषाजन्योपनीतभानतया प्रत्यक्षान्यज्ञानप्रतिबंधकत्वेऽपि निरुक्तप्रतिबंधकतावच्छेदकानाक्रांतत्वेन प्रत्यक्षाप्रतिबंधकत्वात् तादृ

शविपरीतनिश्चयसत्वे तदुत्तरप्रत्यक्षे तद्वत्ताज्ञानवारणाय विशेषदर्शनस्य हेतुत्वमावश्यकमिति आशयः एतावता प्रतियोगिविशेषणस्य दोषविशेषाजन्य

त्वस्य प्रयोजनमुक्तं भवति तादृशस्योपनीतत्वस्य प्रयोजनमाह एवमिति दोषादिसाध्यादकत्वाभावप्रसाक्षात्कारिभ्रमइति साक्षात्कारि इति भ्रमे साक्षात्कार्येव वि

परीतनिश्चयः प्रतिबंधकः न त्वानुमानिकादिरिति वाक्यार्थः समानेति तथा च लौकिकालौकिकसाधारणतत्प्रकारकचाक्षुषत्वावच्छिन्नं प्रति दोषविशे

षाजन्योपनीतभानभिन्नतदभाववत्ताचाक्षुषत्वादिना विरोधित्वे सर्थः निश्चयानंतरमिति अपि च दोषविशेषाजन्योपनीतभानानात्मकचाक्षुषः तथा त्वेऽभि राम०

न्नेंद्रियजन्यत्वमेव अप्रतिबंधकत्वबीजं अस्य दोषत्वाभावाद्दोषविधया न प्रतिबंधकत्वसंभवः सचोमानसः तथा त्वे दोषविशेषाजन्योपनीतभानत्वं २९

सो

लौकिकत्वनिश्चयत्वान्येति लौकिकत्वं देहस्यापि प्रतिबध्यतावच्छेदकं ५
तत्प्रतिबंधकतावा: संदिग्धतया विगमो ऽस्ति: २
तद्बीजमितिवाच्यं लौकिकप्रत्यक्षस्यैव प्रतिबध्यतायाः स्फुटीकरिष्यमाणत्वात् चाक्षुषसामग्रीसत्त्वे बलवत्तयाताद्दृशमानसं न जायते नापि
स्वोर२ शंखः श्वेत इति चाक्षुषं शं[illegible]न श्वेत इति विपरीतनिश्चयस्यैव विरोधित्वात् तच्चाक्षुषसामग्रीविगमोऽनुधावनं प्रतिबंधादिति तद्दृश्याव्याप्य ५
वृत्तित्वान मुद्रयेत्यादिः ताद्दृशनिश्चयः शंखो न श्वेत इति निश्चयः ताद्दृशमानसेति शंखः श्वेत इति मानसेत्यर्थः ननु उक्तविशेषदर्शनोत्तरं स्वतोशं
शंखोनश्वेतइति खो न श्वेत इति मानसानुत्पत्तावपि ताद्दृशचाक्षुषज्ञाने बाधकाभावात् तत्रानुभवविरोधं एवमलौकिकबाधसत्त्वेऽनुमित्यादिवन्मानसेप्यनुभवविरोध एव
इत्यत आह अनुवेति ज्ञानत्वमेवेत्येवकारः प्रत्यक्षनिश्चयान्यज्ञानत्वव्यवच्छेदार्थः एवं चालौकिकमात्रस्यैव बाधसामान्यप्रतिबध्यतयालौकिकप्रत्यक्ष
एव विशेषदर्शनहेतुतामाहपत्रेति करतद्दर्शनेति प्रयोजनं स्फुटं एवं करादिदर्शनेनेत्यत्रापि ननु दोषप्रतिबंधकतायां विशेषदर्शनस्योत्तेजकत्वं न
विचारसहं दूरत्वादिदोषनाशे एवउक्तस्थले विशेषदर्शनादेव प्रत्यक्षमित्यनुभवस्यापि स्फुवचत्वादित्यत आह अनुवेति हेतुत्वं तत्र मितियथाविपरीत
ज्ञानोत्तरप्रत्यक्षे विशेषदर्शनहेतुत्वमेकं तथेदमपरमित्यर्थः अत्र विपरीतज्ञानोत्तरत्वाभावादितिभावः दूरत्वादिदोषसत्त्वे विशेषदर्शनासत्त्वेनापं स्था
णुरित्यादिलौकिकनिश्चयोत्पादात्कालीनत्वं तत्प्रतिबंधकत्वमिति न चैवं विपरीतज्ञानपूर्वं स्वतो तथाविधलौकिकज्ञानोत्पत्तिवारणाय दूरत्वादि
दोषप्रतिबंधकत्वं मिश्राणामावश्यकमिति वाच्यं दोषचक्षुर्मनोयोगादिरूपा हि विपरीतज्ञानसामग्री तस्यास्तत्स्वर्वस्तोपि सत्वेतत्स्तो एवं तदु
त्पादायत्यातत्सर्वं स्वरात्वा निर्वाहापत्तिरतत्तन्निर्वाहार्थं तत्र चक्षुर्मनोयोगादिविगमः क[illegible]ल्पनीयः तदुत्पादकाले च घटादिचाक्षुषानुदयोपि स्वी

तद्धारणं २

ग० टी० कार्यः तथा च न तत्र दोषप्रतिबंधकत्वोपयोगः तथा च विपरीतज्ञानोत्पत्तिसत्त्वे एव तदापत्तिपर्यवसानात् तत्राप्युक्तरीत्या दोषप्रतिबंधकतां विना

३० पि विशेषदर्शनहेतुतयैव संभवतीति भावः वस्तुतस्तु विपरीतज्ञानोत्तरत्वं विपरीतज्ञानध्वंसाधिकरणक्षणध्वंसानधिकरणत्वे सति विपरीतज्ञानप्रा

गभावध्वंसाधिकरणत्वं तेन विपरीतज्ञानोत्पत्तिकालीनस्य तत्कार्यतावच्छेदकाक्रांततया न कहेतुतयैवोपपत्तिरिति दीधितौ मतइतिमतपदोपादानस्या

30 रस्यं वक्तुं आहेतच्चेति दुर्वारेति दुर्वारेतिमिश्रमते विपरीतज्ञानस्याप्रतिबंधकत्वात् उपाध्यायमते च सा[illegible]मान्यतः प्रत्यक्षनिश्चये विशेषदर्शनाभावविशिष्ट

विपरीतज्ञानस्य प्रतिबंधकत्वान्नापत्तिः तदभावस्य विपरीतज्ञानाभावस्यैवमितिविपरीतज्ञानानुत्तरत्वं तच्छरीरघटकं तच्च यदि विपरीतज्ञानाभावोत्त

रत्वं तदा तादृशज्ञानाभावस्यानित्यतया तदव्यवहितोत्तरत्वमप्रसिद्धमतः प्रसक्तो व्यवहितप्राक्क्षणो विपरीतज्ञानाभाववानयत्तं स्वपदेन धृत्वा तद

व्यवहितोत्तरत्वं निरुक्तौ अननुगमाद्गौरवमित्यर्थः यदि तद्विपरीतज्ञानोत्तरताभावकूटरूपं तदा हतदभावेति गर्भत्वादित्यनंतरं चकारः पूरणीयः अथवा

न स पूरणीयः गौरवेतादृशकूटगर्भत्वं तत्रानेनुगमो हेतुरित्यर्थः कूटपदोपादानं च विनिगमनाविरहेण नाभाव विपरीतज्ञानाभावाव्यवहितोत्तरत्वं चाप्रस

३ क्तमेवेति किं दूषणीयमिति एवमित्यादिस्य दुर्वार मैत्तं तमेकएवग्रंथ इति तथात्वेति तथा च आप्यधर्मविशिष्टधर्मविषयकप्रत्यक्षे विशेषदर्शनत्वे न का

रणत्वं तत्र विशेषदर्शनाव्यवहितोत्तरत्वं विपरीतज्ञानाव्यवहितोत्तरत्वं वा न निवेश्यं आप्यधर्मविशिष्टधर्म्यविशेष्यकप्रसक्तप्रति विपरीतज्ञानाभावस्य राम०

हेतुत्वं अत्र तदनुत्तरत्वं न निवेश्यं एवं चोभयत्रोत्तरत्वानुत्तरत्वयोरप्रवेशाल्लाघवं नाप्यननुगम इति भावः विपरीततन्नाभावकार्यतावच्छेदकेऽनुत्तरत्वानिवे ३०

ना१

विपरीतज्ञानाभावस्यपृथग्घेतुतापुरस्कारंमतमाहयत्विति

शेष्यभिचारस्माहकरादिमानिति अवच्छेदकधर्मेति प्रकारतावच्छेदेनगृहीतकरादीत्यर्थः असंग्रहेति तथाचतादृशज्ञानस्यकरादिमत्तावच्छिन्नविशेष्य
कत्वाभावात् विपरीतज्ञानाभावजन्यतावच्छेदकानाक्रांततया विपरीतज्ञानसत्वेतादृशप्रत्यक्षापत्तिर्दुर्वारैवेतिभावः अन्नावच्छेदकत्वेनगृहीतधर्मावच्छि
न्नविशेष्यकत्वस्यविपरीतज्ञानाभावजन्यतावच्छेदकत्वेतुनकाचिदनुपपत्तिरितिवदंति तद्धर्मविषयकावच्छेदकताज्ञानेनेतरत्वतद्धर्मवद्विशेष्यकत्वोभ
याभाववत्वोक्तौविपरीतज्ञानकालीनव्याप्यवत्तादर्शनोत्तरप्रत्यक्षेव्यभिचारएवेतिप्राहुः नत्वंचेतिवाधोत्तरंबाधादिसंभवान्नवाधोत्पत्तिक्षणस्यनतादृशाभू
न्यत्वंकिंतुविशेषदर्शनक्षणस्येतिभावः विशेषदर्शनसत्वेएवतत्प्रापधारणाविच्छेदोनतन्मयोत्पादेनसमाधत्तेविपरीतकोटीति अव्यवहितपूर्वत्वस्यतदघि
कारणक्षणोत्पत्तिकध्वंसप्रतियोगिक्षणवृत्तित्वस्य अत्रेदमनुचिंतनीयं विशेषादर्शनविशिष्टविपरीतं[illegible]हेतुतामतेविनिगमनाविरहेणादर्शित
हेतुताद्वयंनिर्व्यलीकंविशेषदर्शनहेतुतामतेचविपरीतज्ञानाव्यवहितोत्तरत्वनिवेशेनगौरवमकिंचित्करं अव्यवहितोत्तरत्वप्रत्यक्षत्वयोर्विनिगमनावि
रहेणविशेष्यविशेषणभावभेदोहेतुतामतद्वयेतिचेद्विशेषदर्शनोत्तेजकतामतेपितदभावविशिष्टत्वविपरीतज्ञानत्वयोर्विशेष्यविशेषणभावायत्तयोर्द्वे
दुर्वारः वनिवेश्यत्वात् विनिगमनाविरहात् प्रतिबंधकताभेदः अथहेतुतामतेविशेषदर्शनंविनाएकपुरुषीयविपरीतज्ञानोत्तरप्रत्यक्षनिर्वाहायसंबंध
भ मुद्रयात्वसामानाधिकरण्यावच्छिन्नाव्यवहितोत्तरत्वंनिवेश्यं अन्यथास्वत्वाननुगमेनतत्तद्व्यक्तिविश्रामःस्यात् तन्न हि उत्तेजकतामतेएकक्षणावच्छिन्नसामाना
धिकरण्यसंबंधेनतदभाववैशिष्ट्यंविपरीतज्ञानेनिवेश्यंतत्क्षणावच्छेदकक्षणावच्छिन्नत्वस्यानुयोगप्रतियोगिकाधारताकत्वोभयघटसंबंधेनविशेषदर्शनाभाव गर्भ

त्वानप्रतिबंधकतामते १
तत्रैवनोत्तेजकतामतइतिचेत् २

स्य तादात्म्यानाधिकरण्यस्य वृत्तिमात्राभावप्रतियोगितया निरूपितप्रतियोगित्वं अवच्छेदकं धर्मः विपरीतज्ञानाप्रतिबध्यत्वं आत्मत्वेनाभावाप्रतियोगित्वं

ग०टी धिकरणताविशिष्टत्वं तच्च क्षणागर्भतया गुरुहेतुतामते तद्गर्भायं वहितोत्तरत्वस्य निवेशनीयतात् न चैकक्षणावच्छिन्नत्वं विमर्थं विशेषदर्शनसम
३१ वहितविपरीतज्ञानैककालीनत्वं रणावच्छेदेन स्वाधिकरणवृत्तितदभावस्य सामानाधिकरण्ये पि तदसत्वेन विशेषणाभावप्रयुक्तविशिष्टाभावस्यासत्तत्वा
31 तदुत्तरस्य तो निश्चयनिर्वाहादिति वाच्यं सद्यातनस्य विशेषणीभूतविशेषदर्शनाभावस्य विशेष्यीभूतविपरीतज्ञानस्य सामानाधिकरण्यघटकाधिक
रणतानामात्मरूपाधिकरणानां च सत्वेन विशिष्टसत्वस्य दुर्वारतया विशिष्टाभावोपपत्तये एकक्षणावच्छिन्नत्वस्यावश्यकं तथा च यत्क्षणावच्छेदेन विशेष्य
विशेषणयोस्तन्नात्मनि सत्वं संबंधघटकं तत्क्षणाभावे न विशिष्टसत्वमिति तत्सौलभ्यात् अन्यथा सिद्धौ सिषाधयिषाविरहवैशिष्ट्यघटकतयास्के
क्षणावच्छिन्नत्वं दीधितिकारः कथं दर्शयेयुः आलोकसंयोगादीनां च विपरीतज्ञानविरोधित्वे नानुगमनीयतया न्को पि दोषः ग्राह्यसंशयस्य च प्रतिबंध
क इति न ग्राह्याभावज्ञानसामान्यस्य प्रतिबंधकता वृद्धिरिति अत्र विपरीतज्ञानोत्तरप्रत्यक्षे विशेषदर्शनहेतुतामते विना विशेषदर्शनं प्रत्यक्षनिश्चयसा
मान्यायत्तिर्दुर्वारैव विपरीतज्ञानासत्वदशायां प्रत्यक्षनिश्चयोपपत्तये विशेषदर्शनाघटितायाएव सन्निकर्षादिघटितसामग्र्याः प्रत्यक्षनिश्चयोत्पत्ति
प्रयोजकतायाः स्वीकार्यतया तस्या अ सति विशेषदर्शने विपरीतज्ञानसत्वे ऽसत्तया तत्र च विपरीतज्ञानोत्तरप्रत्यक्षे विपरीतज्ञानाभावो हेतुः तथा च ग०म०
तद्घटिता विशेषदर्शनघटिता च द्वयी सामग्री प्रत्यक्षनिश्चयोत्पत्तिप्रयोजिकेति चेत् [redacted] ग्राह्यसंशयस्य प्रतिबंधकत्वं एवमपि विशेषदर्शनाभावविशिष्ट प्रसं०३१
विपरीतज्ञानाभावहेतुतामतमपेक्षालाघवाद्विशेषदर्शनस्य हेतुतासिद्धिरिति चेत् अहं अत्र मितादौ सिषाधयिषाया हेतुत्वसंभवात् सिषाधयिषाविरहवि
ष्टंत्ति विपरीतज्ञानाभाव प्रतियोगिनः २

दिरूप २

शिष्टसिध्यादेर्भिन्नविषयकप्रत्यक्षादिकं प्रतिसिद्धिबाधादिरूपप्रतिबंधकाभावविशिष्टवह्निव्याप्यवत्तापरामर्शानुमितिसामग्र्यादेः प्रतिबंधकत्वमु
म च्छिद्येत तन्नाद्दृशपरामर्शादिकालीनघटादिप्रत्यक्षे च व्याप्यनुमितिविरोधित्वेन सिध्यादेः कारणतया निर्वाहात् तस्माद्विशेषादर्शनविशिष्टसंशयप्रतिबं
धकतामते गौरवाच्च विपरीतज्ञानस्य निश्चयत्वेनैव प्रतिबंधकतानतु संशयसाधारणतज्ज्ञानत्वेन तथा सति प्रतिबध्यतावच्छेदके निश्चयत्वनिवेशायसा
संशये तदभावनिश्चयत्वेनाविरोधितांतरस्वीकारे गौरवात् प्रत्यक्षस्थले चालौकिकचाक्षुषत्वादिकमेव प्रतिबध्यतावच्छेदकं न त्वलौकिकज्ञानत्वं तथा स
ति आहार्यप्रत्यक्षानुरोधेन चाक्षुषत्व[redacted]स्पार्शनत्वादिप्रकारकेषां तामुत्तेजकतया तासामेकत्रोत्तेजकत्वे चाक्षुषेषां दिकाले स्पार्शनाद्यापत्तेः पृथगुत्तेजक
तामुपेत्य पृथक् पृथक् प्रतिबंधकत्वोपगमे च अनुगतधर्मस्य प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वे चाक्षुषादीषा विरह[redacted] विशिष्टबाधाभाववत्साहार्यस्पार्शनादौ व्यभिचा
रात् न चैषामेनोत्तेजकत्वेऽपि तिषाजन्यभिन्नत्वरूपमनाहार्यत्वं प्रतिबध्यतावच्छेदकमिति वाच्यं तथा सत्साहार्यज्ञाने विषिष्टवैशिष्ट्यापाहेतुत्वकल्पनापत्तेः[redacted]
[redacted]दिजन्यतावच्छेदकमत्तो न व्यभिचार इति वाच्यं तस्य पुत्रबाधगोचरस्याप्रामाण्यग्रहस्यापि बाधकालीनचाक्षुषादौ हेतुतापत्तासात्तदधीनचाक्षुषादौ व्य
भिचारात् परोक्षस्थले प्रत्यक्षानन्तज्ञानत्वमेवेति सिद्धांतमभिप्रेत्य [illegible]र्दर्शयति एवमिति। नन्वेवं संशयोत्तरं वि
नैव विशेषदर्शने प्रत्यक्षनिश्चयापत्तिरित्यत आह संशयोत्तरमिति विशेषदर्शनसंस्त्वे एव संशयधाराविच्छेदः नान्यथेति भावः धर्मिज्ञानादीत्यादिना वि
शेषादर्शनादिपरिग्रहः एवं च ग्राह्याभाववत्ताने विशेषदर्शनादे[redacted]नोत्तेजकत्वं प्रसक्तिः विपरीतज्ञानविरोधिनस्तस्य विपरीतज्ञानसामग्र्यभावनिर्वाहकत
नयानुगते नेच्छात्वे नैव तदन्त्व अतिप्रसंगात् अनाहार्यचाक्षुषादौ व्यभिचारात् कार्यतावच्छेदके अनाहार्यत्वमवे आपत्तेः नच विपरीतनिश्चयोत्तरं आदर्शत्वादिकं चाक्षुषे छा ५
विशेषदर्शनस्य हेतुताभावं २

ग०टी० पैव निश्चयत्वावच्छिन्नोत्पत्तिप्रयोजकं त्[illegible] आया तामिति। अहेतुत्वे तदुत्पत्तावपेक्षानुपपत्तेस्तद्धेतुत्वसिद्धेरिति भावः। इदमुपलक्षणं तदभा

३२ प्प वप्रकारकज्ञानसामग्र्या भावस्य निश्चयोत्पत्तावपेक्षणेऽप्यथ वा तदभावज्ञानाभावस्यैव हेतुता कार्यकालवर्तितया स्वीकार्या [illegible]

~~त्वे विरोधिनिश्चयसामग्रीप्रतिबंधकत्वकल्पनाभावस्यैव हेतुता कार्यकालवर्तितया स्वीकार्या~~ अन्यथा संशयोत्पत्तिकाले निर्णयवारणाय सामग्री

प्रतिबंधकत्वकल्पनापत्तेः न च कार्यसहभावस्य न कारणतावच्छेदकत्वं संभवति तस्य कार्योत्पत्तिक्षणावच्छेदेन कार्याधिकरणकालवृत्तित्वरूपत्वात् त

द्विशिष्टस्य कार्यपूर्वकालेऽसत्त्वात् तदुपलक्षितस्यातिप्रसंगावारकत्वात् संशयोत्पत्तिपूर्वकालेऽपि निश्चयकालवृत्तित्वोपलक्षितसत्त्वात् कारणताव

च्छेदकावच्छिन्नाधीनकार्योत्पत्तेः कारणतावच्छेदकघटकत्वे कारणतावच्छेदकावच्छिन्नसमवधानस्य कार्योत्प[illegible]धीनतया कार्यसहभावेन हेतुताया स्प

मन्योन्याश्रयाच्चेति वाच्यं। सहभावो न कारणतावच्छेदकः किंतु कारणताविशेषे कार्याव्यवहितपूर्वनियतसत्त्वं कार्योत्पत्तिक्षणावच्छेदेन कार्याधिकरणो

नियतसत्त्वं चोभयं घटकं यस्य कारणतानतदुभयघटितायामस्यां स्वरूपक्षणावच्छेदेन च कार्याधिकरणे सत्त्वं तत्र तत्क्षणे कार्योत्पत्तावपेक्षितमित्यदोषा

दिति च द्रष्टव्यं हेतुताप्रसंगादिति। एकधर्मसहितापरधर्मावच्छिन्नोत्पत्तौ यत्सामग्र्याः साहित्यं प्रयोजकं तद्धर्माभावसहिततद्धर्मावच्छिन्नोत्पत्तौ न तत्साम एम०

ग्र्यामकारणतापित तदभावस्य साहित्यापेक्षणात् तदभावाप्रकारकत्वविशिष्टतत्प्रकारकत्वस्य निश्चयत्वावच्छिन्नोत्पत्तौ तदभावप्रकारकज्ञानसामग्र्यभा

वस्याकारणत्वेऽपि तत्प्रकारकज्ञानसामग्र्या तत्साहित्यमपेक्षितं अत एव तदभावज्ञानाभावस्य न तदन्यत्वावच्छिन्नोत्पत्तिप्रयोजकत्वं तथा सति तस्य ३२

त.क्षणावछेदेन ४

तदनाशे प्रत्यक्षोत्पत्तये विशेषदर्शनहेतुतावादि ४
न
नत्वयोजकाभावानात्मकतया तद्धेतुतायतेः तथाच संशयाभ्यात्वस्यज[illegible]न्यतावच्छेदकतयाकुतस्तदवच्छिन्नोपपत्तिरितिभावः अत्रसंशयानंतरं विशेषदर्श
नं विना प्रत्यक्षस्यादिसाधनेतोसामग्रीबलात्संशयो जायत इत्युक्तं परंतु बाधनिश्चयोत्तरं तादृशप्रत्यक्षापत्तिवारणाय विशेषदर्शनस्य हेतुत्वमावश्यकमि ष
त्याशंकायां तत्र विपरीतनिश्चयस्य प्रतिबंधकत्वादेवनापादानसंभवइत्याह विपरीतेति ज्ञानंतरमेवेत्येवकारेणातदनाशोत्पत्तस्योत्पत्तिव्यवच्छेदः अ
नुमित्यादिसाधारणबाधप्रतिबध्यतावच्छेदकं मिश्रोक्तं दूषयितुमुत्थापयति यत्त्विति लौकिकनिर्णये बाधस्य प्रतिबंधकत्वसिद्धौ विशेषदर्शनस्य हेतु
तासिद्धिं तदुक्तं दर्शयति एवमपीति निश्चयेपीति तथाच विशेषदर्शनघटितघटत्वलौकिकप्रत्यक्षसामग्र्यभावात् घटो न भासते इति केवलघटाभावभानेन
किंचिद्बाधकमिति भावः निश्चयत्वेनेति व्याप्तिविशिष्टवैशिष्ट्यनिश्चयत्वेनेत्यर्थः नतु तादृशवैशिष्ट्यज्ञानवृत्तिनिश्चयत्वेनेत्यर्थः तेन विशेषणतावच्छेद
कप्रकारकनिश्चयत्वेन हेतुतामादायनासंगतिः अत्र निश्चयत्वेन हेतुताभिमानेन शंकानापनेसमाधानेतदुत्कीर्तनमनुचितमित्यतो अनिश्चयत्वा
वच्छिन्नानिवेशोपि नशिरोमणिमते व्याप्तिः किंतु मिश्रमत एवेति वक्तुमाह अपि वेति विशेषदर्शनस्य विशेषणज्ञानत्वेन कारणत्वे कार्यतावच्छेदकं विशि
ष्टबुद्धित्वं तच्च नानुभवत्वव्याप्यं इति शिरोमणिमते नातिव्याप्तिः किंतु मिश्रमत एवेत्याशयः ननु तथापि विशेषदर्शनस्योपनायकज्ञानविधया विपरीतज्ञा
निश्चय नोत्तरप्रत्यक्षहेतुतया तथाविधं निष्ठकारणतानिरूपितकार्यतावच्छेदकमनुभवत्वव्याप्यं प्रत्यक्षत्वमेवेति शिरोमणिमतेपि तदतिव्याप्तिर्दुर्वारैवेति मतेइ
त्यसंगतमिति चेत्र निश्चयनिरूपितकार्यतायां किंचिद्धर्मावच्छिन्नविशेष्यतावच्छिन्नत्वनिवेशात् प्रामाण्यनिष्ठकारणतानिरूपितकार्यतायाः तादृशविशे
ष्यता

ता

गा० टी० घ्यंकत्वावच्छिन्नतयाज्ञस्यास्मन्वयः न स्वप्रकारकप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नं प्रत्येव तद्विषयकज्ञानत्वेनोपनयस्य हेतुतया तादृशप्रत्यक्षत्वस्यैव चोपनयप्रसन्निक

३३ र्षजन्यतावच्छेदकतया तत्तादृशविशेष्यताकत्वावच्छिन्नत्वविरहात् नन्वप्रत्यक्षत्वं दे विशेषदर्शनस्य भ्रमादिविरोधित्वेन कारणत्वं न तु विशेषदर्शनत्वेने

त्युक्तं तत्र विशेषदर्शनस्यैव [redacted] कुतो न हेतुत्वमित्यत आह विशेषदर्शनत्वरूपेणेति अंधकारे आलोकासमवधाने घटः संशयः स्थले घटवत्त्वे सा

33 दिः तस्मिन्नसत्येवेति दोषः अत्र विशेषादर्शनविशिष्टसंशयप्रतिबंधकतामते नायं दोषः विशेषदर्शनवदालोकसमवधानस्याप्युत्तेजकत्वादिति बोध्यं

।घटेति आलोकसमवधानाद्यधीननिश्चयस्य लौकिकत्वादिति भावः विशेषादर्शनेति प्रतिबंधकाप्रमाणं। दूरत्वादीति लौकिकसन्निकर्षस्याकिंचित्कर

त्वार्थं। पुरुषत्वादिसंदेहे हेतिश्च त्र पुरुषत्वादिभ्रमोत्पत्तिकाले पुरुषत्वाद्यभाववल्लौकिकनिश्चयवारणायेत्यपि द्रष्टव्यं दूरत्वादीति लौकिकान्यत्वमनिवेशे

त्वादिः कालीनांतं व्यभिचारवारणाय यथा तु तत्र विशेषदर्शनाभावविशिष्टदोषस्यैव प्रतिबंधकत्वं न च विपरीतज्ञानाभावस्य कार्यसहभावे न हेतुता

न तदापत्तिरिति किं [redacted] दोषस्य प्रतिबंधकत्वेनेति वाच्यं पुरुषत्वाभावादिनिश्चयत्वस्यैव विपरीतज्ञानप्रतिबध्यतावच्छेदकतया पुरुषत्वप्रकारक

पुरुषत्वाभाववल्लौकिकप्रत्यक्षस्य कार्यकालवृत्तिपुरुषत्वभ्रमेण वारणासंभवात् तनापि दोषस्याप्रतिबंधकत्वे विशेषदर्शनाभावविशिष्टसमानेंद्रिय

जन्यभ्रमेणानिश्चयत्वानवच्छिन्नप्रतिबंधकताकेन कार्यका[redacted]वृत्तिना तदापत्तिवारणासंभवः समानेंद्रियजन्यज्ञानस्य लौकिकप्रत्यक्षप्रतिबंधकस्येग्रा

ह्याभावांशे दोषविशेषसन्निकर्षान्यतराधीनलौकिकत्वस्य तं तत्त्वात् दूरत्वादिदोषजन्यालौकिकभ्रमस्यापि विशेषादर्शनविशिष्टत्वेन पृथक् प्रतिबं एम० ३३

७२

धकत्वेत्साद्यवेन तादृशदोषप्रतिबंधकताया एवं तेषामुचितत्वात् परिचदूरत्वादिदोषस्यानुगमात् तादृशदोषप्रतिबंधकत्वं तत्समवधानकालीन
निश्चये विशेषदर्शनहेतुत्वं चानुचितं तद्वानुरूपेन गौरवात् किंतु समानें द्वियज्ञान्यभ्रमस्य प्रतिबंधकत्वमेव न च दोषजन्यत्वनिवेशापत्त्या दोषानुग
मेन गौरवप्रसंग इति वाच्यं चाक्षुषादिज्ञाने विपरीतगोचरचाक्षुषत्वादिनेव प्रतिबंधकतया दूरत्वादिदोषाजन्यमानस्याप्यणुत्वादिभ्रमस्यास्याणुत्वा
प भावादिचाक्षुषाद्यविरोधिता निर्वाहेण तन्निवेशस्यानुगमात्तत्सविधवर्तिनि पुरुषे दोषे चक्षुः ~~संयोगादि~~ संयोगादिसत्त्वेस्याणुत्वादेरूपस्थितौ तद
भावत्वौ किकप्रत्यक्षसामग्रीनियमेन वर्तीयस्यात पाचक्षुः संयोगाद्यसत्त्वे च तादृशकारणस्येवाभावेनस्थाणुत्वभ्रमानुत्पत्त्या समानें द्वियजन्यभ्रमस्य ता
दृशदोषजन्यत्वनियमात् न च सविधवर्तिपुरुषादौ चक्षुः संयोगाद्यसत्त्वेपि तद्दृष्टिशोच्छेद तदंशे पुरुषादिविशेषणकस्य तदंशेस्थाणुत्वारोपस्य संभवात
स्यस्थाणुत्वाभावादिज्ञौ किकप्रत्यक्षाविरोधित्वोपपत्त्येतादृशदोषजन्यत्वनिवेशआवश्यक इति वाच्यं पुरुषादिरूपधर्म्मिणोलौकिकत्वनिवेशेनैव तद्व्या
वर्त्तनात् इति मन्यते तदा तादृशदोषसमवधानकालीनप्रत्यक्षे विशेषदर्शनहेतुतामते पि जन्यतावच्छेदके कालीनत्वांतं विहाय तादृशस्थाणुत्वादिचा
क्षुषानंतर्यमेव निवेश्यं तत्र तादृशचाक्षुषादिप्रागभावानधिकरणतत्पूर्वसांधिकरणकालत्ववृत्तित्वं तस्य तादृशचाक्षुषादिसमयोत्पत्तिकस्याधारणा
तयास्थाणुत्वादिभ्रमो सति काले पि न तदभावादिलौकिकप्रत्यक्षं तत्पूर्वं विशेषदर्शनविरहात् वस्तुतस्तु दूरत्वादिदोषजन्योपनीतभानात्मकस्था
णुत्वादिनिश्चयस्य सत्त्वे विशेषविगमे स्थाणुत्वाद्यभावगोचरलौकिकप्रत्यक्षं जायते अनुमित्यादेरिव तादृशस्यापि भ्रमस्य विपरीतलौकिकप्रत्यक्षा

पिकरणकालध्वंसान्तर

ग॰ टी॰ विरोधित्वात् पितादिजन्यपीतत्वादिभ्रमस्यैव साक्षात्कारो मील्पनुव्यवसायविषयतया लौकिकप्रत्यक्षतुल्यत्वेन दोषासत्वे विपरीतगोचरलौकि
३४ कप्रत्यक्षविरोधित्वात् तथा च दूरत्वादिदोषएव प्रतिबंधको न तु तज्जन्यज्ञानमिति चेन्न विशेषादर्शनविशिष्टदोषप्रतिबंधकतापेक्षया लाघवेन ता
दृशदोषानंतरप्रत्यक्षेपि तत्कालीनप्रत्यक्ष इव विशेषदर्शनत्वेन हेतुतेत्याशयः दूरस्थ इति दूरत्वं दोषास्तु रूपज्ञानादिभ्रमे सति विना विशेषदर्शनं पु
34 रुषत्वाद्यभाव लौकिकनिश्चयवारणमपि दुष्करं यावच्छेदकधर्मदर्शनप्रदर्शनं तु अत्वणगोरवार्थं उभयथापि संशयाद्युत्तरप्रत्यक्षं उत्पद्यते द्वयोरेव
विपरीतत्वान विरोधित्वाविशेषात् उपाध्यायमते उत्तेजकानुगमोन दोषायेति [redacted] नच तत्तद्विशेषदर्शनोत्तरनिश्चयत्वस्यैव तज्जन्यतावच्छेदक हेतुतापदं·
त्वान व्यभिचार इति वाच्यं तथा सति विपरीतज्ञानोत्तरनिश्चयसामान्ये विशेषदर्शनादेरहेतुतया विना विशेषदर्शनं च विपरीतज्ञानोत्तरनिश्चयसामा
न्यापत्तेः यावद्विशेषसामग्री विरहस्य सामान्यकार्याभावप्रयोजकत्वमुपगम्य कार्यसामान्यं प्रति स्वैतत्तदानन्तव्यक्तिसावच्छिन्ननिश्चयहेतुभूततत्तद्वि द्धार्यते
शेषणज्ञानाभावेनैव सामान्यकार्यापत्तिर्वार[redacted]णसंभवाद्विशेषदर्शनत्वादिनाप्यहेतुतापत्तेरिति अनुगमकमिति विरोधित्वप्रतिबंधकत्वप्रति
बंधकतावच्छेदकाननुगतधर्माणां भेदाद्भिन्नमपि कारणीभूताभावप्रतियोगितात्वरूपप्रतिबंधकतात्वेना[redacted]नुगतीभूतं कारणतावच्छेदकं स्वरूप राम॰
दी संबंधरूपकारणताप्रतियोगितानां नामनुगमकं कारणतात्वादिकं सर्वविस्तिंडु उत्तेजकं मतेपि तद्रूपावच्छिन्नाभाववत्वमेव विपरीतज्ञानविशेषणां अनु ३४
गतरूपावच्छिन्नाभावकूटस्य विरोधित्वेनावदभावानां विरोधिविशेषणाभावे विनिगमनाविरहेणानंतप्रतिबंधकताप्रसंगात् अथवा विपरीतज्ञा

नाै२ कार्य५

न बीतिडं प्रतिबंधकत्वमतिरिक्त मितिमतेपि तत्वं २

व्यभावेपिनत्पत्तिः ५ स्या ५

नविरोधित्वं सांव्यवहितोत्तरक्षणावच्छिन्नविपरीतज्ञानाभावं धिकरणताप्रयोजकत्वसंबंधेन क्षणविशिष्टत्वं पक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणोपजात्म
नो निन विपरीतज्ञानं तदात्मनिष्ठमंसंयोगादावपि तत्क्षणेऽस्ति अनुपरमालोकस्थले मनोयोगादेरेव प्रतिबंधकताया वक्तव्यत्वात् न चैवं विपरीतज्ञा
नानंतरं विशेषदर्शनोत्पत्तिकाले पक्षलक्ष्यनिश्चयापत्तिः विशेषदर्शनाभावस्य कार्यसहभावेन विपरीतज्ञानहेतुतया तदा विपरीतज्ञानानुत्पत्त्या तत्पू
र्वकालीनमनोयोगादेरपि तद्विरोधित्वादिति वाच्यं इष्टत्वात् विपरीतज्ञानोत्पत्तिकाले च न निश्चयोत्पत्तिः निश्चयत्वव्याघातापत्तेः तत्राहार्यप्रसक्तेश्च
ति चारेण विशेषदर्शनस्य [redacted] कारणां [redacted] तस्कोदितानेतद्विरोधिजिज्ञासयाः प्रतिबंधकतया तद्विपरीतज्ञानविरोधित्वस्यैवासाधारणयात्वघटभूतत्वादावि
ति तथा च सत्यप्यालोकसंयोगे विपरीतज्ञानोत्पत्तत्र विपरीतज्ञानविरोधित्वं दुर्वचमिति भावः कारणं तु चक्षुःसंयोगदोषाभावादि आलोकादी
ति आत्ममनःसंयोगे आलोकवैशिष्ट्यं आलोकसंयोगावच्छेदका [redacted] वच्छिन्नसंयोगप्रतियोगि चक्षुरिंद्रियानुयोगिकसंयोगप्रतियोगिमतः प्र
तथा च तियोगिकत्वसंबंधेन [redacted] भ्रमादिविरोधित्वं तादृशमनोयोगादि विशेषदर्शनादिसाधारणमिति तन्मतनिगर्वः अत्रालौकिकत्वं जन्यतावच्छेदके नि
वेश्य आलोकसंयोगकारणं कार्यं न तु तत्र मनोयोगपर्यंतं विवक्षणीयमिति केचित् अथैतावता विना विशेषदर्शनं विपरीतज्ञानोत्तरं पक्षलक्ष्यनिर्णयो
वारितः तावता विपरीतनिश्चयोत्तरं संशयः कथं वारित इति चेत् प्रत्यक्षनिश्चयान्यज्ञानतावच्छिन्नं प्रति विपरीतनिश्चयत्वेन प्रतिबंधकत्वात् यत्तु तत्र लौकि

विपरीतस्य नविरोधित्वं वञ्चरीत्या ३ मिथ्यमते २

प्रकाश २ निवेश्य२

ग०टी० कान्यज्ञानत्वमेव प्रतिबध्यतावच्छेदकं तत्राप्रवानत्‌विपरीतज्ञानानंतरं विशेषदर्शनेपि विपरीतज्ञाननाशे सत्येवोपनीतभानस्वीकारात्‌ नच लौकिकस

३५ न्निकर्षजन्यसंशयसाधारण्यानुरोधेन प्रत्यक्षनिर्णयत्वमेव [redacted] मितिवाच्यं संशयजनकदोषस्य प्रतिबंधकतया संशये लौकिकविं न

रहात्‌ लौकिकान्यत्वस्य प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वेपि संशयसाधारण्यात्‌ नच संशयजनकदोषस्य लौकिकप्रत्यक्षप्रतिबंधकत्वे मानाभावः [redacted] त [redacted]

35 भाग व्याप्तत्तिसंशये कोटिमात्रासाक्षात्करोमीति ग्रहाय ततः नचालौकिकविषयताप्रयोजकसामग्रीसत्त्वे संशयेपि लौकिकविषयतास्वीकारस्यावश्यकत्वमिति वा

च्यं संशये कोटिज्ञानात्मकोपनायकघटितत्त्वलौकिककोटिविषयताप्रयोजकसामग्र्या आवश्यकत्वात्‌ तल्लौकिकसन्निकर्षमात्रस्यालौकिकविषयता

या त्विज्ञानप्रतिबंधकत्वासंभवात्‌ तल्लौकिकसन्निकर्षघटितसामग्र्यास्य दोषाभावघटितायाः संशयदशायामसत्त्वात्‌ ततत्सत्त्वे च तस्याबलवत्त्वेन विप

रीतकोटिभानासत्त्वे न संशयस्यैवासंभवात्‌ एकज्ञाने उभयविषयतासंभवेन तादृशसामग्र्या [redacted] लौकिकज्ञानविरोधितायां मानाभावाच्च वस्तुतो लौ

स्द किकसन्निकर्षाधीनसंशये [redacted] लौकिकविषयता तथापि लौकिकविषयताभ्युपगतं न विपरीतनिर्णयप्रतिबध्यतावच्छेदकं किंतु लौकिकतद्विषयताक निवेशपाम:

त्वमिति संशयेऽलौकिक विषयतानियमेन तत्र प्रतिबध्यत्वोपपत्तिरिति तन्न विपरीतनिश्चयकाले आहार्यालौकिकप्रत्यक्षोपपत्तये तत्प्रतिबध्यतावच्छेद तम·

के अनाहार्यत्वप्रवेशापत्तेः नच भवन्मते आहार्यसंशयेप्रत्यक्षनिश्चयान्यत्वसत्त्वे प्रतिबध्यतानिर्वाहायानाहार्यत्वमावश्यकमिति वाच्यं तादृशज्ञाने विरोधि ३५

ज्ञायाः प्रतिबंधकत्वेऽनाहार्यसंशयवारणात्‌ नच तदभाववज्ज्ञायां तत्कोटिजितायां उत्तेजकत्वं सुवचं आहार्यसंशयसाधारण्य कतया तत्संतत्सा उत्तेजकत्वा

सा सा मा पि२

५२

हो तो ख

नुपगमात्तत्स्त्रतिपक्षवद्वुभयत्रिसा स्थले टिहृपमानानुपगमादितिपक्षपीस्यादिपर्यन्निवेशोधर्मितावच्छेदकांशइति (क्राः) रक्तदंडवान्पुरुषद्[redacted]तादृशसं त्वे
शयस्याप्यनुपगमात् एतेन वन्हिव्याप्यधूमवत्पर्वतसदृशोपमितिज्ञानजन्येपितातिप्रसंगः विशेषणतावच्छेदकांशेसंशयानुपगमात्तल्लक्षणेनिश्चयप
त्वनिवेशनमुपमितिवारणार्थमेव न तु विपरीतज्ञानोत्तरप्रत्यक्षवारणार्थं तज्ज्ञानस्याघटितलक्षणत्वात् तथाप्रमाभावादित्याहात एवेतिसादृश्यप्रत्यक्षस्यैवोप
मत मानत्वमितिमन्तव्यं निश्चयत्वपर्याप्तिनिवेशं दर्शयति वस्तुतस्त्विति सादृश्यं कीदृशधर्मरूपमित्यत्राह वन्हिव्याप्यधूमवत्वेनेति भ्रमेदेसादृश्यपवनीततीया
तथाचपर्वतान्यत्वे सतिपर्वतवृत्तिवन्हिव्याप्यधूमवान् यदित्याकारकं सादृश्यप्रत्यक्षं वोध्यं पूर्वकल्पे ऽत्र संसत्वपतिच्छन्नएवेति पर्याशोकिंचिदप्रकारकत्व
विशिष्टव्याप्यप्रकारकज्ञानत्वेन हेतुतानिवेशादेवतादृशातिदेशवाक्यार्थज्ञानस्य वारणसंभवेन व्याप्याभावप्रकारकत्वरूपदलस्यैवेयव्यर्थ्यादित्यर्थः पर्वतनिरू
त्व पितवृत्तित्वेन पर्वतवृत्तित्वाश्रयवन्हिव्याप्यधूमत्वोपलक्षितप्रकारकपर्वतविशेष्यकात् पर्वतवृत्तिमानयमितिज्ञानादप्युपमितेस्तत्सात्त्वाधारणस्य धू[redacted]तव
च्छिन्नविषयताशालि निश्चयत्वापटितरूपस्यतज्जनकतावच्छेदकत्वयानातिव्याप्तिरित्याशंकते नचेति व्याप्यवत्पर्वतसदृशो महानसपदवाच्यः महानसः पर्वत व्याप्य
वृत्तिमांश्चेत्यतः पर्वतवृत्तिमत्पर्वतसदृशः महानसपदवाच्यः महानसश्चपर्वतवृत्तिवन्हिव्याप्यवांश्चेत्यतश्च नफ[redacted]मित्यभ्युपन्नेत्युक्तं धूमेति धूमवत्वेनधू वन्हि
मव्यापकवन्हिमत्सदृशो महानसपदवाच्यइत्यतिदेशवाक्यार्थज्ञाना[redacted]त धूमव्यापकवन्हिमदितिधूमवान्पर्वतइतिसादृश्यप्रत्यक्षनिष्ठकारणताया आदायाति त्वात्
व्याप्तिरित्यर्थः वेषम्येति पिधत्र मतिदीर्घग्रीवं च पलतरोष्ठकंटकाशिनं पशुनामपं दमित्यत्र यथा दीर्घग्रीवादिमानपमितिमुपमानादेनापंकरभपद

सदि स

नत्रधिहीयोदृगंतः ३

च

ग॰ टी॰ वाच्यः इत्युपमितिः । विरुद्धत्वाद्यात्मकेन स्वसंबद्धावृत्तिधर्मो येषां ते विधर्माणस्तेषां भावः स्वव्यापकभेदप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तिमत्त्वसंबंधेन सम न

३६ भा आहृतपदार्थवान् धर्मः । तादृशपर्याप्त्यवच्छिन्नो वैधर्म्यं तथा वह्निव्याप्यधूमवत्त्वेन ह्रदविधर्मा पर्वत इत्यादौ वह्निव्याप्यधूमात्मकवैधर्म्यज्ञानादे त्र

36 वोपमितिरित्यर्थः अत्र वैधर्म्यतया विरुद्धधर्मवत्तात्वं न स्वप्रयोजकत्वेन तु ह्रदावृत्तित्वादृशधूमवानित्याकारमेवोपमानं वाच्यं एवं च पर्याप्तिनिवेशादेवनार

णसंभवादाहेतोरिति अतिदेशवाक्यार्थबोध एवेतरवैधर्म्यस्य न वैधर्म्यावगाहीति भावः । चिंत्य इति तद्बीजं निवेश्यः चरमज्ञानविशेषणत्वेनावश्यकाभावावि

षकत्वं वा उपमितिविषयवाच्यत्वत्वशरीरे जन्यताघटकाभावविषयकत्वात् उपनयार्थविषयकज्ञाननिष्ठकारणतामादायातिव्याप्त्यभिधानमवतार्य

सोक्तीत्यादिवाक्यजन्यबोधेस्य इति पदजन्यपदार्थोपस्थितिमादायातिव्याप्त्यभिधानमवतारयति एवमिति विशेषणांतरं इत्यस्य पदजन्यत्वं ननु तादात्म्ये

न हेतुतायामतिव्याप्तिर्न संयोगेनेत्यत आह अत्रेति तादात्म्येन हेतौ मतुपो निरर्थकत्वे सार्थके वा उपनयस्य नियमतः हेतुतावच्छेदकसंबंधप्रकारकबो

धजनकत्वेन तद्वानुपमित्सेवोपनयो न तु सच्चाप्युपमित्याद्यायेन वाक्यपदं अत एवेति यत्र बोधे एकविशेष्ये विशेषणांतरविशिष्टस्य विशेषणस्य वैशिष्ट्यं

भासते तत्सर्वं विशेषणांतरविशिष्टविशेषणविषयकशाब्दबोधस्य कारणत्वादेवेत्यर्थः वाक्यभेदे इति यागः इति साध्यः यागसाध्यं चापूर्वमिति ज्ञा

नस्य प्रवर्तकत्वे इत्यर्थः यजेतेत्यत्र मीमांसकानां मते इष्टं इति स्वविभिन्नस्य पार्थः इष्टं चापूर्वमेवेति तद्विशेष्यकज्ञानमेव प्रवर्तते हेतुः तच्चेष्टं यागसाध्यं ग॰मू॰

यागः साध्यतासंबंधेन हेतिमानिति समूहालंबनं यद्युच्यते तदा यजेतेति वाक्यस्य एकवाक्यताभंगः यदि चेष्टं साध्यतासंबंधेन कृतिमद्यागसाध्यमिति तदा ३६

रू

गौरवं विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानात्मकाकांक्षात्वाकार्थबोधसामान्ये एकत्वप्रतीयत्वादित्यर्थः न्यायमतमादर्शयति नुमापेति प्रागद्युक्तिरेतादृशबो-
धस्यैकत्रद्वयमितिरीत्या जायमानतया द्वयोरपि तत्त्वाकार्थबोधकत्वं विनैव निर्वाहाल्लाघवमित्यर्थः एकत्र द्वयमितिरीत्या ज्ञाने विशेषणाविशिष्टवि-
शेष्यज्ञानमपि नापेक्षितमिति भावः न्यायवादपीति विशिष्टविषयकोपस्थितेर्निवेशः विशेष्यविषयतानिरूपितविशेषणविषयताकत्वेन विशेषणा-
रू विशेष्यविषयतानिरूपितविशेष्यविषयताकत्वेन वेति तु न गौरवमावहतीति बोध्यं पत्नदेति पदरूपावच्छिन्नं बुद्धिस्थीकृत्येत्यनुवर्त्तते शक्तेः तद्रूपावच्छिन्नश-
स्त क्तेः बुद्धिस्थत्वेनैव शक्तावपि विशेषणरूपेणोपस्थितिनिमा शंकते न चेति बुद्धिस्थत्वेनेति शक्यानुगमेपि न ते नो रूपेणोसादियोजनात्तथा च घटत्वादिप्रकारके रू
शक्तिविषयत्वासत्त्वेपि तत्प्रकारकबोधनिर्वाह इति भावः तेन रूपेणेति शक्तिविषयत्वं बुद्धिस्थत्वं एव तथा च बुद्धिस्थतावच्छिन्ने बुद्धिस्थत्वोपलक्षिते ए-
व वाच्यतायां तदादिपदस्य शक्तिः एवं सति निरवच्छिन्नघटत्वादिप्रकारकशाब्दबोधं कुत्र उत्पादयति घटत्वादीति तथा च बुद्धिस्थतत्पदशक्यः घटस्य बुद्धिस्थ
इति ज्ञानाद्घटः शक्य इति ज्ञानं तत्र घटत्वादेः शाब्दबोधविषयतायां प्रयोजकशक्तिविषयतायास्तत्त्वाच्छक्तिविषयतानिरूपितघटत्वादिविषयताशालिबोधा-
न त्मकस्तदंशे शक्तिग्रहो संभवतीति तस्योपलक्षणमेवेति दुर्धरत्वेनेति शाब्दबोधोपयोगिपदार्थोपस्थित्यर्थं घटत्वादेर्विशेषणत्वमंगीकार्यमिति भावः
अत्र बुद्धिस्थत्वेनैव पदार्थोपस्थितिः शाब्दबोधश्च घटत्वादिरूपविशेषरूपेण मानसबोधादेव संशयनिवृत्तिरिति प्राचामाशयेन शंकते न च तादृशेति नि-
वृत्त्यर्थमित्यनेन प्रमाणं तद्रूपेण मानसबोधविरहनिश्चयस्थले इति सूचितं बुद्धिप्रकारतायाः अनुगमकत्वे शाब्दबोधे तद्भानं स्यादित्याशंक्याप्याह बुद्धी

बुत्पत्तिः शब्दिः यह इतिथा ५ सत्वेपितत्र ४
पदतात्पद शब्द तत्पत्सनिश्चय तत्संपत्तये विशेषणधर्मेति २

८ यद्वा घटत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितायच्छेदकत्वनिष्ठसंसर्गतानिरूपित धितानिरूपितत्वनिष्ठसंसर्गतानिरूपिताया तादृशविशेष्यतात्वावच्छिन्नप्रकारते त्यादि दृढं घट्टम्
घटत्वविशिष्टत्वावच्छिन्नत्वावच्छिन्नविषयताया: प्रकारतात द्धर्मावच्छिन्नविशेष्यकत्वं निवेश्यं · घटपदजन्यशाब्दबोधविषयतायां द्रव्यत्वावच्छिन्नत्व
भानेशक्तिग्रहोभ्रम: ८

ग०टी० तिनचैवंतत्रशक्तिविरहेघटत्वपटत्वादिभेदेनशक्त्यानंत्यमोऽननुगमापत्तिरित्यतआह बुद्धीति ननु शक्यत्वंशक्तिविषयत्वं तच्चबुद्धिप्रकारत्वेदुर्वार
३७ मित्यतआह बुद्धीति नतु पत्वमिति तेति तत्पदाधीनोनिरवच्छिन्नघटत्वावच्छिन्नबोधएवमवतीतिईश्वरेच्छायाअवच्छिन्नघटत्वावच्छिन्नविषयताकबोधत्वे
37 ननिवेशोऽस्मात्रविषयकत्वव्याघातापत्तेरितिभाव: बुद्धिविषयताया: प्रवृत्तिनि मित्तानुगमकत्वेकुतोनशाह बुद्धिविषयतापश्चपदादौलोमत्वादेस्त
द्दर्शनादिसाधारण्योपलक्षणत्वविशेषणत्वरूपौविशेषोदर्शितस्तावता संकेतविषयतांदोऽवैं तद्वानवेचित्रंसुसादपतिशाब्दबोधेति यद्यपिताहृ चि॰प्रे॰वि॰ ४
शाब्दबोधविषयतावच्छेदकत्वेनेच्छाविषयतायाएवप्रयोजकत्वंसंभवति तथापिस्वरूपसत्येच्छाविषयत्वमकिंचित्करमितितान विषयताया: शाब्दवि
षयताप्रयोजकत्वमुसादनाय तत्पोक्ति: अत्रशक्तिग्रहधर्मितावच्छेदकत्वादिकंतुनोक्तंद्रव्यत्वावच्छिन्नविशेष्यकघटादिपदशक्तिग्रहस्यप्रमात्वाद्भ्रांतस्या
पिघटादिपदाद्द्रव्यत्वादिप्रकारेणशाब्दबोधप्रसंगात् घटत्वावच्छिन्नत्वविषयतेति घटत्वनिष्ठविषयतानिरूपितशाब्दबोधीयप्रकारतानिरूपितविषयतानि ष्ठ
रूपितनिरूपकत्वरूपावच्छिन्नत्वविषयतेत्यर्थ: लोमत्वेति ~~लोमत्वावच्छिन्नत्वनिष्ठावच्छेदकताकत्वेतिपाठेस्वंलोम: अवच्छिन्नत्वविषयतेत्यर्थ: लोमत्वेति~~
लोमत्वावच्छिन्नत्वनिष्ठावच्छेदकताकत्वेतिपाठेस्वंलोम: अवच्छिन्नत्वांतप्रकारताविशेषणं लोमत्वावच्छिन्नत्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितावच्छेदकताकत्वसं
बंधावच्छिन्नलोमनिष्ठेतिपाठांतरं शाब्दबोधीयविशेष्यतानिष्ठसंकेतीयविशेष्यताप्रकारतयोश्चावच्छेद्यावच्छेदकभाव: अवगाहनादितिफलानुरोधित्वात्क गम॰
३८ ल्पनायाइत्यादि: विशिष्टपदेतिकिंचिद्धर्मावच्छिन्नशक्तेत्यर्थ: निरवच्छिन्नशक्तिश्चलेखाहोपलक्षितेति अनियतेतिनहिशाब्दाश्रयत्वमेवनियमत: गगनपदस्य ३७

य
लोमत्वनिष्ठसांसर्गिकविषयतानिरूपितावच्छेदकत्वनिष्ठसांसर्गिकविषयतानिरूपितनिरूपकत्वनिष्ठसांसर्गिकविषयतानिरूपकत्वमर्थ: ४
२ अवच्छेदकताया: संसर्गस्याभावे विशिष्ट ... मानवृत्तेः कार्य ... नस्यात्स्यादव्रकृतेचेति २

नीय१

न्यशाब्दबोधप्रकारतयाभासते किंतु कृत्वत्वत्ववत्वादिकं शब्दसमवायिकारणत्वादिकं [redacted] वेतिभावः विशेष्यतेति निरुक्तविशेष्यतावच्छेदकत्वरूपशक्यता
वच्छेदकत्वज्ञानं हेतुः एवं तदवच्छेदके सत्त्व तद्भेदेन निरुक्तविशेष्यतावच्छेदकत्वपरामर्शात्तदवच्छेदकत्वरूपशक्यतावच्छेदकतावच्छेदकत्वज्ञानं हेतुरित्य
र्थः उरूपपादमिति बुद्धिप्रकारत्वस्य तादृशसंकेत [redacted] विषयत्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यतावच्छेदकांशे भानतया तदवच्छेदकत्वापातादिति भावः [redacted] तद्वा वस्तुतस्तु
दिपदस्थले बुद्धिप्रकारत्वस्य शक्यतावच्छेदकीभूतघटत्वांशे उपलक्षणतया शक्यतावच्छेदकतानवच्छेदके तत्र शक्यतावच्छेदकतासामानाधिकरण्य
मेवावगाह्यत इति न शक्यतावच्छेदकतावच्छेदकताप्रसंगः अत एव दुरूपपादमित्युक्तं एतेनापमाशय इत्याद्याशयप्रकाशकग्रंथस्य दुरूपपादमित्युपसं
हारविरोध इत्यपास्तं उक्तरीत्यैव तत्संगते [redacted]ः अन्ये तु दीधितिकारोक्तरीत्या शाब्दप्रकारतावच्छेदकत्वे उच्यमाने बुद्धिप्रकारतायाः शाब्दे भानापत्तिरि
६ त्यभिप्रेत्यापमाशयेत्यादिना प्रकृतदीधित्यभिप्रेतं मतं दर्शितं [redacted] तन्न हि शब्दोक्तदीधितिकारमतमित्याशंकायां दीधितिकाराणामित्यादिना तत्र दर्शितं त कथं ५
दादेश्चेति दीधितिसत्त्वे दीधितिकाराणामित्यभिधानं मतांतरत्वव्यंजकं तर्हि तदेव ग्रंथस्य तन्मतमभिप्राये स्वरसं किमर्थमित्याशंकायां तद्दूषणं दुरूपपादमित्यनेन द
र्शितमिति न काप्यनुपपत्तिरित्याहुः ननु तद्घटपदस्थले घटत्वे शक्यतावच्छेदकघटत्वादिपदस्मादिदं द्वित्वादीनामन्यतमत्वेनानुगमप्रयासे शक्यसंभवान्नानार्थकत्वविलयः
स्यादित्यत आह नानेति अनुगतरूपमन्यतमत्वादि स्वरूपसदिति अनुगतधर्मज्ञानतः सत्वे वशक्यैक्यसंपादकः ननु स्वरूपसन् तथा च बुद्धिप्रकारत्वस्योप
लक्षणतया भानाद्धटादेरैक्यसंपादकत्वं द्वित्वाद्यन्यतमत्वस्य तु शक्तिग्रहे उपलक्षणतयापि [redacted] भानस्येवानुभवविरुद्धत्वान्न शक्यैक्यमिति नानार्थेनिष्प्रत्यू ता२
उपलक्षणीभवतेत्यादिना नुगतरूपानपेक्षणाच्छिग्रहविषयनानात्वनिमित्तनानात्मपत्तावेदुष्करमिति स्पष्टितं

त्वनः सिद्धा विशिष्टचैत्र त्यादि विशिष्ट वाच्यत्व यथाभावानुपपत्तिर्नो मिश्रपदस्पष्टत्वाभ्दुपपत्तिरिति छटास्नमाहृ यद्विशिष्टेति॰ २

ग॰ टी॰ हे वैतिभावः शक्तिग्रहे तु बुद्धिप्रकारत्वमाने शक्तिमप्याह तु द्वीति सर्वोपसंहारेणानुगततु बुद्धिप्रकार[redacted]कृत्वेन गुरुसन्तिः शक्तिग्रहः हर्यादिपदे तु इंद्रत्वादेर

३८ पूर्वत्वाभावान्नानुगमकरूपमपेक्ष्य शक्तिग्रह इति भावः हस्तियकेतिरूढं जातिमानिति निश्चयोत्तरं घटो न वेत्यादि संशयवत् तु बुद्धिविषयतावच्छेदकविशि

ष्टवाचकं तत्पदमिति निश्चयेपि तत्पदं चैत्रवाचकं न वेत्यादिसंशयसंभवान्नस्य निश्चयत्वमनुपपन्नमित्याशंक्य तेन चेति स्वप्रयोजके ति अव्यावर्त्तकता

निर्दुघटनी वारणाय स्वत्वे[redacted]ति इदंपदं स्व प्रयोजक बुद्धिप्रकारीभूतधर्मावच्छिन्नवाचकमिति ग्रहासंभवादित्यर्थः पदस्य देति तमानयेति वाक्याधीनाघटा

नयन प्रवृत्तिः लिंगीभूय घटानयन कार्यताबोधमनुमिनोति सचतत्पदस्य घटवाचकताज्ञानं तथा च यन्नन प्रवृत्तिस्तत्र[redacted]शक्तिग्रहानुमितिरित्यर्थः

अवहितेरिति चिंताप्रकारस्याय तत्पदं बोधविशिष्टं भवत्वित्याकारकराव संकेतः वैशिष्ट्यंस्व प्रकार प्रकारक बुद्धि प्रयोज्यत्व स्वजनकत्वोभय संबंधे

बोधः ५ नं स्व[redacted]: एवं बोधविशेष्यकपदप्रकारकसंकेतेपि अर्थवदेव पदानुगम संभवात् स्वप्रयोजकबुद्धिप्रकारतासंबंधेन तत्पदोपलक्षितधर्मावच्छि

न्न तत्पदजन्य बोधविषयो भवत्विति संकेत इति केचित् अर्थांतरस्य महावाक्यार्थघटकस्य प्रकारांतरं पदार्थोपस्थितिद्वारकावांतरवाक्यार्थबोधसाधा

रण पदप्रयोज्यत्व निवेशः अव्यवहितोत्तरत्व निवेशो वा अकिंचित्करत्वं पूर्वपदजन्यत्वाप्रवेशेन लाघवमपि वीजमुक्तं अतिव्याप्तिनिरुक्तरूते पदजन्यत्वेति

विशिष्टपदामर्थेति विशेष्यविशेषणमिति रीत्या ताद्दशेति॰ एतन्मते विशेषणत्वं प्रतियोगितावच्छेदकत्वं दंडत्वादेः प्रकारतावच्छेदकत्वमात्रं॰ मतांतरमाह॰ एम॰

दंडीति॰ साक्षात्संबंधेन दंडस्य परंपरासंबंधेन रक्तत्वस्य च समूहालंबनवारणाय दंडादिविशेषणताप न्नेति॰ अत्र वैशिष्ट्यप्रतियोगितावच्छेदकतायां ३८

मनद्धयेपि॰

वैशिष्ट्यावच्छेदककालावच्छेदेन तद्वृत्तित्वं तत्त्वं वैशिष्ट्यप्रतियोगित्वं च वैशिष्ट्यानतिरिक्तः स्वरूपसंबंधविशेषः तेन भूतलत्वे घटस्य वैशिष्ट्यशिर्
ष्ट्यांपुरुषे दंडासत्त्वे कालांतरे तत्सत्त्वे तत्र न दंडविशिष्टपुरुषादिधीः एवं तद्धर्मसामानाधिकरण्यस्य सामानाधिकरण्ये तद्धर्मस्य वा वैशिष्ट्यप्रतियोगि
तावच्छेदकत्वे वैशिष्ट्यानुयोगिनस्तादृशसामानाधिकरण्यनिरूपकाधिकरणत्वं तत्र एवं सति महाकालान्यत्वविशिष्टघटाद्यधिकरणत्वस्य महाका
लादावुपपादनं स्वरूपमेव व्याप्तिवादे कार्यं तादृशेति· वास्तवविशिष्टवैशिष्ट्यबुद्धेर्न कार्यता किंतु प्रतियोगिकत्वविशिष्ट[illegible]बुद्धेरिति स्फुटं च नाम· अत एव बु४
वविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे विशेषणतावच्छेदकप्रकारकधियः कारणत्वादेवः एवकारेण घटो नास्तीत्याकारकबोधे विशिष्टविशेषणावगाहित्वस्य व
च्छेदः पीतशंखो नास्तीत्यादिबुद्धेः शंखत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकपीतत्वावच्छिन्नत्वभ्रमरूपतया तत्र पीतः शंख इति ज्ञानापेक्षा स्मर्तव्याः अत्र सौंदलो
पाध्यायाः शशीयतया शृंगं नास्तीति प्रतीतिवशाद्व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावसिद्धिमाचक्षते। तत्र शृंगं न शशीयमिति बाधकाले तत्प्रतीत्यपलापे सर्व
गि त्रैव तदपलापसंभवात् तन्मतस्य निर्युक्तिकतापत्तिः ततः प्रतियोगितांशे विशेषणतावच्छेदकनिरूपितमवच्छिन्नत्वं यत्र संसर्गघटकतया भासते तत्रै
व विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानापेक्षेति नियममालंब्य उक्तदर्शनदशायामपि सौंदलैरभावांशे स्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबंधेन शशी
यत्वकोटिप्रवेशस्य शशीयत्वेन शृंगं नास्तीति प्रत्ययस्योपपाद्यतया तन्मतस्य निर्युक्तिकताप्रसंगः यदि च घटो नास्तीत्यादावपि घटादेः शुद्धानुयोगित्वे
न संबंधः घटत्वादेस्तु स्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकानुयोगितातदात्तादृशानुयोगितासंसर्गावच्छिन्नप्रकारतं तत्र प्रकारताशालि[illegible]द्वावेव तद्येष्वेति न काचिद
बु

दंडो नास्तीति ज्ञानं न प्रकारितावेन दंडो रक्त इति ज्ञाने रक्तत्वस्य चिदित्यत्रानाग्रह इत्याशयेन कस्यचिदिति ४

ग॰टी॰ ३९ घटानुपपत्तिः दंडो रक्त इति ज्ञानानंतरं मिलन्न मिधाय ज्ञानं दर्शनायामिलिधानं इष्टापत्तिवारणाय· नियमत इति तथाविधाभावत्रयसमूहालंब

दा नस्यानतुभववि कल्पार्थकं चिदित्यादि तथा च रक्तत्वप्रकारकदंडत्वप्रकारकज्ञानत्वेन दंडो नास्तीति बुद्धौ दंडत्वप्रकारकरक्तत्वप्रकारकज्ञानत्वे

न रक्तो नास्तीति बुद्धौ न हेतुतेति भावः अनुत्पादेद् इति· एतच्च दंडो रक्त इति ज्ञानानंतरमेव रक्तदंडो नास्तीति बुध्यनुत्पादः प्रामाणिकः न तु रक्तो दंड इति ८२

ज्ञानानंतरमिति सूचयति ~~तत्रसिति अवच्छिन्नधर्मितावच्छेदकस्यत्वे तद्व्यतिरिक्तधर्मकाभावमात्रविशिष्टधीकारणं~~· आधिकमिति· विशिष्टवैशि

ष्ट्यबोधो द्विविधः निरवच्छिन्नदंडत्वावच्छिन्नविशेषणताके स्वरूपतो दंडत्वादिप्रकारकज्ञानं हेतुः जातिमानितिज्ञानात्तादृशफलवारणाय स्वरूपत इ

प्र ति· न च स्वरूपतो दंडत्वेकारकबोधे स्वरूपतो दंडत्वादिज्ञानस्य हेतुत्तया तदभावादेव नापत्तिरिति वाच्यं· दंडत्वादिनिर्विकल्पकद्वितीयक्षणे जातिमा

निति स्मरणात्तदापत्तेर्दुर्वारत्वात· किंचिद्धर्मावच्छिन्नदंडत्वावच्छिन्नविशेषणताके च तद्धर्मावच्छिन्नतत्प्रकारकज्ञानं हेतुः एवं विशेषणतावच्छेदकांशे

निर्धर्मितावच्छेदकः तदंशे सधर्मितावच्छेदकश्चाग्रे स्वयमेवाभिधास्यते अथ विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानं हेतुत्वं निर्यु

क्तिकं निर्विकल्पकानंतरं जातदृशबोधोपगमे क्षतिविरहात्· कदाचिद्विशिष्टवैशिष्ट्यबोधः कदाचित्तदुपलक्षितवैशिष्ट्यबोधइत्यत्र संसर्गाग्रह

एव नियामक इति चेन्न· निर्विकल्पकानंतरं घटो नास्तीति प्रत्ययवारणाय विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानत्वेन हेतुत्वावश्यकत्वात्· प्रतियोगितावच्छे ग॰म॰

दकप्रकारकज्ञानहेतुत्वस्याग्रे दूषणीयत्वात्· न च संयोगसमवायानुयोगितासाधारण्याविशिष्टस्यानुगतस्य दुर्वचतया अनुयोगितास्वरूपवैशिष्ट्या ३९

१ निरवच्छिन्नविशेषणतावच्छेदकताकः अवच्छिन्नविशेषणतावच्छेदकताकश्च· तत्राद्यो दंडीत्यादौ ७

८ वगाहित्वाभावबुद्धौ एव तद्धेतुत्वं न तु संयोगादिरूपविशिष्टत्वबुद्धाविति वाच्यं· विशिष्टप्रतियोगिकत्वावच्छिन्नसंसर्गताकत्वस्य विशेषणतावच्छिन्न
प्रकारताकत्वस्य वानुगमेन तद्विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानजन्यतावच्छेदकतया वैशिष्ट्यभेदेन कारणताभेदाभावात्· नचैवं भिन्नविषयका
नुमित्यादिकं प्रति विशिष्टवैशिष्ट्यप्रत्यक्षेच्छाविशिष्टघटवद्भूतलमित्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यप्रत्यक्षसामग्रीप्रतिबंधकतायां घटत्वप्रकारकज्ञानं
अधिकं निवेश्यमिति गौरवमिति वाच्यं· भवन्मतेपि तत्र विशेषणज्ञाननिवेशेन साम्यात्· एवं विशकलितदंडरक्तत्वादिज्ञानदशायां रक्तदंडो नास्तीत्य
·भावप्रत्यक्षवारणाय दंडत्वादिधर्मितावच्छेदककरक्तत्वादिप्रकारकज्ञानस्य स्वतंत्रहेतुत्वाकल्पनलाघवेन विशेषणतावच्छेदकधर्मितावच्छे
दकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे तद्धर्मितावच्छेदककविशेषणतावच्छेदकज्ञानस्य हेतुतासिद्धिः· अन्यथा इच्छाविशिष्टरक्तदंडवानित्युपनीतभानसा
मग्या अनुमित्यादिप्रतिबंधकतायां उपनायकज्ञानविषयाहेतुभूतानां दंडत्वरक्तत्वादिज्ञानानां भिन्नभिन्नरूपेण हेतुतया तेन तेन रूपेण प्रवेशे ते
षां विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहेण महागौरवात्· अस्माकं नानाज्ञानस्थले दंडत्वादिधर्मितावच्छेदकरक्तत्वप्रकारकैकज्ञानस्ये
व निवेश्यतया लाघवमिति· एवं यत्र प्रतियोगितावच्छेदकमुभयं तत्र महानसीयत्ववह्नित्वादिसमुदायप्रकारकमहानसीयवह्निमानिति ज्ञानमेव प्र
तिबंधकं शाशीयत्वेन शशशृंगं नास्तीत्यादिप्रत्यये समानाधिकरणधर्मस्याप्यवच्छेदकताभानस्यावश्यकतया शाशीयत्वशृंगत्वसमुदायावलंबनेन शशशृंग
वानिति ज्ञानमेव तथा· प्रतिबध्यतावच्छेदकं च न वास्तवशाशीयत्वशृंगत्वपर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकताकाभावबुद्धित्वं शृंगत्वावच्छिन्नप्रतियोगितायां

शशीयत्वप्रकारतानिरूपितावच्छिन्नत्वसंसर्गतानिरूपितत्वादृशप्रतियोगित्वीयसंसर्गताद् ५ तथा च दर्शनं नास्तीत्यादिबुद्धेः ९० गत्वप्रकारतानिरूपितावच्छिन्नत्व संसर्गतानिरूपितपदं पर ५

शशीयत्वावच्छिन्नत्वप्रकारात्मकशशशृंगं नास्तीति प्रत्ययासंग्रहात् । किंतु प्रतियोगितांशे शशीयत्वशृंगत्वावच्छिन्नत्वावगाहि अभावबुद्धित्वं । नच
४० शृंगवानयमिति ज्ञानस्यापि प्रतियोगितांशे शृंगत्वावच्छिन्नत्वावगाहि अभावबुद्धित्वस्य प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वात् शशीयत्वेन शृंगं नास्तीति बु
नियेश्यते द्धिविरोधितापत्तिः । यदि च तदंशे शृंगत्वान्यधर्मावच्छिन्नत्वानवगाहित्वं तदा शृंगं नास्ति शशीयं नास्तीति समूहालंबनबुद्धौ तद्विरोधितापत्तिरि
५० ति वाच्यं । शृंगत्वावच्छिन्नत्वनिष्ठावच्छेदकतान्यावच्छेदकत्वानिरूपकप्रतियोगितानिष्ठसांसर्गिकविषयतायाः प्रतिबध्यतावच्छेदकघटकत्वोपग
मात् । उक्तसमूहालंबने च शृंगत्वावच्छिन्नप्रतियोगिता शशीयत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिष्ठसंसर्गतयोर्भेदेनादोषात् शशीयत्वसंसर्गनिष्ठसंस
र्गतांतःपातिप्रतियोगित्वीयसंसर्गतातो न भिन्नेति न शृंगवानिति ज्ञानप्रतिबध्यत्वप्रसंगः । एतेन मणित्वाद्यवच्छिन्नाभावस्य दाहादिहेतुत्वेपि मणि
समवधानदशायां व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावबलात् दाहोत्पत्तिरपि परास्ता । एवं तद्धर्मप्रकारतानिरूपितविशेष्यतावच्छिन्नदंडादिप्रकारताशा
लिबुद्धित्वेन कार्यतावच्छेदकं ~~तथा सति~~ तथा सति खलेकपोतन्यायेन घटकर्मकानयनादिबोधे घटादिप्रकारतानिरूपितविशेष्यतावच्छिन्नकर्म
तादिप्रकारताकत्वेन कर्मताघटीयत्वादिज्ञानव्यभिचारापत्तेः विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या बोधे तादृशप्रकारतानुपगमे कर्मत्वं घटीयं आनयनं स
कर्मकमित्यादिसमूहालंबनाद् बुद्धिं विना अनुपपत्तेः व्याप्तिघटकपदार्थानां विशकलितोपस्थितिमूलकविशेष्ये विशेषणमिति रीत्या परामर्शोदय इत्य राम०
नुपपत्तेरिति । एवं निर्विकल्पकानंतरं घटो नास्तीति प्रत्ययवारणाय घटत्वावच्छिन्नत्वेन प्रतियोगिताभाने विशेषणतावच्छेदकीभूतघटत्वप्रकारकज्ञान ४०

चैत्रत्वावच्छिन्ने दंडत्वं संबंधप्रकारकत्वांतरवाक्यार्थज्ञानाभावात् ७

स्पहेतुत्वे घटत्वावच्छिन्नत्वाविषयकघटोनास्तीत्यादितदुत्तरप्रत्ययापत्तिः प्रसिद्धेश्च वनिरसनीया· अधिकं तत्रतत्राग्रे ग्रंथकारेणैव स्फुटीकार्यं विशि
ष्टप्रतियोगिकवैशिष्ट्यबोधो द्विविधः विशिष्टानुयोगिकवैशिष्ट्यबोधो यथा तत्रानुयोगिविशेषणत्वमनुयोगितावच्छेदकत्वमिति तदवच्छिन्नान्
योगिताकत्वं तद्विशिष्टानुयोगिताकत्वं· तद्विशिष्टसंसर्गावगाहिबोधे विशेष्यतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेन हेतुता केचित्तु विशेषणविशेष्योभयप
र्याप्तानुयोगिताकत्वं तदिति वदंति तदसत् दंडविशिष्टपुरुषनिष्ठकुंडलवैशिष्ट्यानुयोगिताया दंडायत्तित्वाद्दंतभविशेषपर्याप्त्यसंभवात्· तस्माद्दंडवृ
त्तित्वे दंडेपि कुंडलवैशिष्ट्यधीप्रसंगात्· वैशिष्ट्यानुयोगितायाश्चावच्छेदकत्वे वैशिष्ट्यकालावच्छेदेनानुयोगिनि सत्त्वं तंत्रं· तेन पुरुषे कालांतरे दंडवति कुं
डलवैशिष्ट्यदशायां [redacted] तेन तादृशबोधः केचित्तु तद्धर्मनिष्ठधर्मितावच्छेदकताकत्वावच्छिन्नप्रतिहेतुता· दंडी चैत्रः कुंडलीत्यादौ खलेकपोतन्यायेन
बोधे कुंडलधर्मितावच्छेदकत्वं न दंडस्येति पतितैः किंतु चैत्रत्वे दंडकुंडलोभयधर्मितावच्छेदकत्वमिति तत्र दंडी चैत्र इति ज्ञानस्य न व्यभिचारः एवं च संश
येऽस्वतंत्रधर्मितावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्य हेतुतापि नास्ति· एवं विशिष्टानुयोगिकबोधो द्विविधः निरवच्छिन्नतदवच्छिन्नविशेष्यकः तत्र स्वरूपतस्तत्प्रका   येरिस
रकज्ञानं हेतुः किंचिदवच्छिन्नतदवच्छिन्नविशेष्यकस्तत्र तदवच्छिन्नतत्प्रकारकज्ञानं· एवमनुयोगितावच्छेदकांशे सधर्मितावच्छेदककबोधे दंडत्वादि
रूपधर्मितावच्छेदकविशिष्ट [redacted] विशेषणतापन्नाकत्वादि विशिष्टानुयोगिकवैशिष्ट्यबुद्धित्वं कार्यतावच्छेदकमुपेयं· अत्राधिकरणतावच्छेदकनि
(न्य) विकं [redacted] कानंतरमभावबुद्धिवारणायाधिकरणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानहेतुत्वाकल्पनलाघवानुरोधेनानुयोगितावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्य हेतुत्वमु

अयथायोग्यदर्शोगवयपदवाच्योनवेति संशयस्य सादृश्याद्युपलस्तितेधर्मिणि कोटिवैशिष्ट्यावगाहितयाविशिष्टानुयोगिकवैशिष्ट्यानवगाहितयानुयोगितावच्छे
दकप्रकारकज्ञानजन्यता [illegible] वच्छेदकत्वस्यत्वेनधर्मितावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्यस्य नं त्र हेतुताकल्पनतापत्त्यागोरचादिह्यपाकृ्तः· अन्यथविशिष्टानुयोगिकवैशिष्ट्यावगा
हित्वेव बोधे धर्मितावच्छेदकेनोपागमे दर्शितरीते न दोष इति ग्रंथकृदाशयः· ४

१ प्रतियोगिकवैशिष्ट्यबोधसाधारणोवतद्धेतुताभतत्वं दण्डादिरसादिविशेषधर्मतत्ततावच्छिन्नानुयोगिकत्वविशिष्टवैशिष्ट्या १

७ दंडी पुरुष इत्यत्र विशिष्टवैशिष्ट्यबोधीय दंडत्वादिविशिष्टपर्याप्तप्रकारता. तद्धर्मविशेष्यतापन्नाद्वन्निरूपितविशेष्यतानवच्छिन्नायात्तदीयप्रकारताप्रति

ग०टी० ४१ पेयं वस्तुतस्तु. विशिष्टवै[illegible]वगाहितया तत्साधारणास्य तद्धर्मावच्छिन्नतावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानुयोगितान्यतरनिष्ठावच्छेदकतानि

रूपितसंसर्गतानिरूपितप्रकारताशालिबुद्धित्वस्यैव तत्प्रकारकज्ञानजन्यतावच्छेदकत्वादिति दिक् क्वाचित्कोदंडश्चेति ज्ञानाद्यनुत्तरज्ञानीया.

एवं निर्विकल्पकानुत्तरघटवानितिज्ञानीयाप्यूल्यां इतरेतिन चैवं अभावांशे प्रतियोगिरूपविशेष्यतां तन्निराकृतावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वलं वंशेन प्र

मेयत्वावगाहिप्रमेयं नास्तीति बुद्धेस्तद्दंशे ताद्दृशसंवंधेन प्रमेयत्वादेर्वाधग्रहेप्यापत्तिरिति वाच्यं इतरावृत्तित्वस्यैवेतरविशेषणतानवच्छिन्नपरार्थ

त्वात् उक्तप्रकारतायाश्च प्रमेयात्मके तदवृत्तित्वात् इतरविशिष्टतद्धर्मवैशिष्ट्यावगाहिबुद्धौ चाप्यास्कन्दनिरूपितद्धर्मप्रकारतास्वीकार्यतेन पुरु

षो दंडाभाववानित्यादितद्धर्माभावग्रहप्रतिबध्यत्वोपपत्तिः यदि विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या बुद्धिविषयतानविशिष्टवैशिष्ट्यधीव्यापिकात्तदा

तद्धर्मप्रकारतानिरूपितविशेष्यताया तात्पर्यात्तदवच्छिन्नेव वा ~~प्रकारतानिरूपितविशेष्यतावच्छेदकतानिरूपित~~ भयपर्याप्तप्रतियोगिताकत्वं न तद्धि विशेष्यप्रतियोगि

कत्वं भूतत्वाद्यनुयोगिकदंडादिविशिष्टपुरुषादिवैशिष्ट्यप्रतियोगितायां दंडाद्यवच्छिन्नयाद्दंडांतर्भावेणात्मपर्याप्तसंभवात् तस्मात् दंड इति त्वेतु भूत

त्वादौ दंडवैशिष्ट्यधीप्रसंगात् अत्र तत्प्रकारतानिरूपितविशेषणतावच्छेदकतापीति. एतेन महानसीयवह्निर्नास्तीति बुद्धेर्वह्नित्वमहानसीयत्वोभयावच्छि

प न्नप्रतियोगितानिष्ठसंसर्गताघटितवह्नित्वधर्मितावच्छेदककमहानसीयत्वप्रकारकज्ञानजन्यतावच्छेदकाक्रांतत्वेन कल्पनेत्यवच्छेदकतायाश्चव्या

सज्यवृत्तित्वे वह्नित्वादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव महानसीयत्वस्य सामानाधिकरण्येनावच्छेदकत्वकल्पनसंभवात् विनिगमनाविरहेण

स्वधर्मावच्छिन्न... १ राम० ४१

१ क्वाचिदिति न च दंडत्वविशिष्टेपर्याप्तत्वेनैव निर्वाह इत्यत्रांनर्भावपर्थ्य एवं चेतरविशेषणतानवच्छिन्नत्वं प्रतियोग्यतावच्छेदकविशेषणमप्यनादेयं. रक्तत्व

प्रकारतानिरूपितदंडत्वविशिष्टपर्याप्तप्रकारतायाएव रक्तो दंड इति निर्णयजन्यतावच्छेदकत्वं. नातो दंडी तिनिश्चये रक्तो दंड इति ज्ञानापेक्षाप्रसंग इति भाव्यं दंडत्वनि

विक्तत्वानुत्तरदंडो रक्त इति निर्णयोत्तर रक्तदंड वानिति ... रक्तत्वांतर्भावस्यावश्यकत्वात् ९

महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वस्य सामानाधिकरण्येनावच्छेदकत्वेपि अवच्छेदकभेदेन प्रतियोगिताभेदादेकस्यां प्रतियोगि-
तायां नोभयधर्मावच्छिन्नत्वमिति दर्शितज्ञानस्य कारणत्वविलय एवेति परास्तं आसज्यवृत्त्यवच्छेदकतास्वीकारे प्रयोजनाभावेपि महानसीयत्व-
वह्नित्वयोः प्रकारतावच्छेदकतये दर्शितज्ञानस्य कारणत्वावश्यकत्वात् तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगितावगाहनेपि प्रतियोगिनिष्ठप्रकारतावच्छेद-
कत्वे बाधकाभावात् विशेष्यविशेषणोभयपर्याप्तप्रतियोगिताकत्वं न तद्विशिष्टप्रतियोगिकत्वं भूतलाद्यनुयोगिकदण्डादिविशिष्टघटादेर्वैशिष्ट्य-
प्रतियोगिताया दण्डाद्यवृत्तित्वात् दण्डांशे नर्भावेपि न तत्पर्याप्त्यसंभवात् तस्मात् दण्डवृत्तित्वे भूतलादौ दण्डादिवैशिष्ट्यधीप्रसंगात् तत्प्रकारतानिरूपिता ॥ अ-
थैवं महानसीयवह्न्यभावप्रत्यक्षस्य वह्न्यंशे उपलक्षणतया महानसीयत्वावगाहिवह्निसामान्याभावप्रत्यक्षस्य चाविलक्षणतया वह्निमानयमि-
२ ति महानसीयत्वाविषयकबुद्धौ तयोर्वैषम्ये प्रतिबंधकत्वमप्रतिबंधकत्वं वा स्यादिति चेन्न महानसीयवह्न्यभावबुद्धौ प्रतियोगितांशे सामानाधिकरण्य-
संबंधावच्छिन्नमहानसीयत्वावच्छिन्नत्वविशिष्टतावच्छेदकतानिरूपकत्वं भासते न वह्निसामान्याभावबुद्धौ तत्र तदविशेषितावच्छेदकताकत्वस्यैव
तदंशे भानमिति विशेषात् अत्र घटो भविष्यति घटो नष्ट इत्यादि प्रागभावध्वंसप्रतीतौ घटत्वादेरतिप्रसक्ततया प्रागभावादिप्रतियोगितानवच्छेदक-
त्वेपि प्रागभावाद्यंशे प्रकारतावच्छेदकतया निर्विकल्पकानन्तरं तदुपस्थितिवारणाय तत्कारणताया एव कार्यतावच्छेदकघटकत्वमुपेयमिति दिक् ॥ अ-
त्र च विशेष्यताप्रकारतात्वे विषयतात्वेनानुगमय्य तद्धर्मनिष्ठविषयतावच्छेदकताकबुद्धित्वावच्छिन्नं प्रति तद्धर्मप्रकारकज्ञानत्वेन हेतुतास्तु चेन्नायद्द

अवच्छेदकताया अव्यासज्यवृत्तित्वेपि ५

१ अत्र यत्प्रतियोगितावच्छेदकांशे विशेषणस्यैवाश्रयतासंबंधेनावच्छेदकत्वमानियमात् प्रतियोगिविशेषणमहानसीयत्वे सामानाधिकरण्येन नतदवच्छेदकता
विरोधः अतएव समपर्याप्तत्याभ्याससत्वं च्छेदमुपागच्छति प्रतियोगितावच्छेदके व्यासज्यवृत्तेः विशेषणस्य समनियतत्वस्य तत्ताव्यवच्छेदकतया तादृशत्नियमो ५

१ बल्कृतत्त्वमणि कृतं द्वितीयकल्पे । नास्त्येवातिरिक्तविषयतास्वीकारापत्तेः आद्यकल्पेपि अवच्छेदकताप्रकारतयोर्भेदोपगमभयेन विशेषणतावच्छिन्न इत्यस्य विशिष्टप्र
तियोगिकत्वावच्छिन्न संसर्गाद्यर्थमादृत्यस्वयं तादृशसंसर्गकित्वं कार्यता वच्छे   अतादृशी २   दकंमिथ्यः तंदाभिधेयत्वालार्थ ज्ञेयमतप्रदर्शकत्वात् ६   व्यासज्यवृत्तिः २

ग·टी·
४२ वा
४२

र्शतानुधावनं । तद्धर्मप्रकारकज्ञानशून्यकालीनतद्धर्मविशिष्टबुद्धौ तद्धर्मस्य विषयतावच्छेदकत्वं नास्तीत्यादृष्यत्येकेति । उभयत्रापि प्रकारताशुद्ध पि
संयोगसंबंधावच्छिन्नेत्यभिप्रेत्य दूषयति तन्नोभयमपीति । विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे विशिष्टनिरूपितविलक्षणसंसर्गावच्छिन्नप्रकारतांतद्धर्मावच्छि
न्नां विशेष्ये विशेषणामितिरीत्याबोधे शुद्धसंसर्गावच्छिन्नप्रकारतां तद्धर्मप्रकारतानिरूपिता अवच्छेदकतासंसर्गभेदेन प्रकारताभेदस्य सर्वमतसिद्धत्वा
दित्याशयेनेव माद्व[redacted]घोसंसम्यक्तं दर्शयति यदिचेति । तदा न विवदामइति । पक्षो विशेषणावच्छिन्नो विशेषणाविशेष्यमेयो व्यासज्यवृत्तिर्वा यासिवि
शिष्टवैशिष्ट्यार्थ इत्यभिदधाना मणिकारायाव ह्निशेषाभावाधिकरणावृत्तित्वरूपनिशेषणांतर्भावेन सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वपर्या
ति   प्तित्वादृशाधिकरणावृत्तित्वं तदवच्छेदकं वेतिवदंतोदीधिकारायात्रानुकूलाइतिभावः तत्तद्धर्मितेति । फलीभूतज्ञाने यद्धर्मितावच्छेदकीकृत्य वि
शेषणज्ञानं तत्तदित्यर्थः । कार्यतावच्छेदकं च तद्धर्मविशिष्टविशेषणतापन्नरक्तत्वादिविशिष्टवैशिष्ट्यबुद्धित्वं दंडत्वादिर्निधर्मितावच्छेदकतानि   ७
रूपितरक्तत्वादिनिष्ठप्रकारतावच्छिन्नप्रकारतानिरूपितरक्तदंडत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वावच्छिन्नसंसर्गावच्छिन्नप्रकारताशालित्वमितियाव
उ त्।[redacted]त्यत्तयाभासमानरक्तत्वदंडत्वोभयविशिष्टदंडवैशिष्ट्यबोधेवारणाय निरूपितत्वां[redacted]प्रथमप्रकारतायां विशेष्ये विशेषणामितिरीत्या रक्तदं
उ[redacted]वा[redacted]नितिबोधवारणाय निरूक्तसंसर्[redacted]त्वं द्वितीयप्रकारतायां विशेषणां । [redacted]स्य विशिष्टसंशयानुत्पत्तिरूपस्य विशिष्टसंशये   रम·
रक्तत्वविशिष्टदंडत्वविशिष्टत्वाभावांशे भानस्यावश्यकत्वेन केवलं विशेष्ये विशेषणामितिरीत्या तद्भानासंभवात् निश्चयासत्वाद्विशिष्टवैशिष्ट्या   ४२
र्गावच्छिन्न २   स्य दंडत्वादिधर्मितावच्छेदकतापन्नरक्तत्वविशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्य च ३
प्रकारतावच्छिन्न ३
२ निश्चयत्वेनेति न च निश्चयं प्रत्येवसत्वहेतुतारक्तदंडाभावरूपकोद्यपस्थितस्यभाव इत्यांशे विशेषणसंदेहेन कमपि विशिष्टनिश्चयोपगमसंभवादिति भावः पाधक २

रीत्यापि तद्संभवादिति भावः। गुर्विति। विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वादिसादिः। निर्णयस्य हेतुतावादिनो ऽप्रामाण्यसंशयेपि फलानुत्प
त्त्याऽप्रामाण्यज्ञानसामान्याभावस्यैव जनकतावच्छेदकतया लाघवं। अप्रामाण्यनिश्चयत्वावच्छिन्नाभावस्य तद्व्यक्तित्वेन जनकतावच्छेदकत्वं तु
अप्रामाण्यनिश्चयघटाद्यन्यतमत्वावच्छिन्नाभावानामनंतानंता [redacted] नां विनिगमनाविरहेण तथात्वापत्तिग्रस्तमिति भावः। कथंचिदिति। तद्स्वीका
रेणाकार्यतावच्छेदके ऽन्याहितसंशया [redacted] न्यत्वं निवेश्यं वा। व क्त तक्त तत्र अभावांशे तुल्यतयाभासमानरक्तत्वदंडत्वोभयविशिष्टप्रतियोगिनिरूपि
तवैशिष्ट्यभानमेवोपेयमिति न तत्र विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयापेक्षा। न चैवं ताद्दशसंशयस्य विशेषणतावच्छेदकांशे निर्धर्मितावच्छेद
कतया दंडो न रक्त इति बाधाप्रतिबध्यत्वप्रसंग इति वाच्यं इष्टत्वात्। यदि विशेषणतावच्छेदकप्रकारकसंशयाद्विशिष्टवैशिष्ट्यबोध उपगम्यते। तदा
पि अप्रामाण्यसंशयास्कंदितात्तत्स उपगम्यते अनुभवविरोधादित्यप्रामाण्यज्ञानसामान्याभाव एव जनकतावच्छेदक इत्यत आह। वस्तुतस्त्विति। ननु वि
शेष्ये विशेषणमिति रीत्या रक्तो रक्तदंडवानिति ज्ञाने [redacted] विशेष्यांतर विशेषणतापन्नेति नियमो ऽनुक्तः [redacted] विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे विशेषणता
वच्छेदकाभावप्रकारकज्ञानस्य प्रतिबंधकत्वे [redacted] लाघवं निर्णयत्वेन हेतुतामते च रक्तदंडवद्भूतलवान् रक्तदंडवत्पुरुषवानित्यादिरूपनंतवैशिष्ट्यबोधे
षु रक्तदंडवद्भूतलमित्यादिना नाविधज्ञानहेतुतायां दंडत्वधर्मितावच्छेदककरक्तत्वाभावप्रकारकान्यतररूपनिर्णयत्वस्य निवेश्यतया गौरवात् न च ता
द्दशहेतुतायां ताद्दशनिर्णयत्वं न निवेश्यते रक्तत्वविशिष्टवैशिष्ट्यबोधीयविषयितायाः एवकारणतावच्छेदकत्वोपगमात् रक्तत्वांशे संशयेताद्दशवि

[redacted]

रूपत आह — अत एवेति — अत्र विशिष्ट

संभवात् त्वे

पि विशेष तः

ग॰टी॰ षयित्वासत्वेन तद्वारणासंभवादितिवाच्यं॰ विशेषकस्तितोपस्थितिमूलकरक्तदंडवद्भूतलमितिज्ञानादपिरक्तदंडवद्भूतलवानित्यादिविशिष्टवैशि
ष्ट्यबोधोदयेन विशेष्ये विशेषणमिति ज्ञानसाधारण्यविषयितायाएवजनकतावच्छेदकत्वात्॰ नच तादृशसंशयस्यप्रतिबंधकतयैववारणमिति
४२ वाच्यं॰ रक्तत्वविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानंप्रति दंडत्वधर्मितावच्छेदकरक्तत्वाभावप्रकारकज्ञानस्यरक्तदंडवान्नित्यादिज्ञानस्थलेप्रतिबंधकत्वकल्प
43 नात्॰ प्रतिबध्यतावच्छेदकविषयितायाव्यापकतयातादृशसंशयकालेव्यापकधर्मावच्छिन्नसामग्र्यभावादेवरक्तदंडवद्भूतलवानित्यादिरक्तत्ववि
शिष्टदंडविषयकस्सकलविशिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणासंभवात्तत्रतादृशसंशयस्यपृथक्प्रतिबंधकत्वाकल्पनात्॰ किंतुरक्तदंडवद्भूतलमित्यादिबोधेषु
रक्तदंडाभावप्रकारकज्ञानमात्रस्यप्रतिबंधकत्वंकल्प्यते रक्तदंडवान्नितिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधीयदंडत्वधर्मितावच्छेदककरक्तत्वप्रकारकनिर्णयज
र न्यतावच्छेदकविषयितायाः रक्तदंडवद्भूतलवानित्यादिबोधविषयिताव्यापकतयारक्तांशेसंशयकालेव्यापकधर्मावच्छिन्नसामग्रीविरहादेवतद्वारणा
मितिनुनशंकांरक्तांशेसंशयात्मकरक्तदंडवद्भूतलमितिज्ञानानंतरंरक्तोदंडइतिस्मरणात्मकनिश्चयसंभवात्तदुत्तरंरक्तदंडवद्भूतवानितिविशि ल
ष्टवैशिष्ट्यबोधापत्तेर्दुरुद्धरत्वात्॰ तदानीरक्तत्वविशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुभूतस्यदंडोरक्तइतिनिर्णयस्यदंडांशेनिर्णयात्मकरक्तदंडव रक्त
द्भूतलमितिज्ञानस्यच सत्वेनसकलकारणसत्वात्॰ एतेनरक्तत्वाभावप्रकारकज्ञानस्यात्मनिष्ठप्रत्यासत्त्याप्रतिबंधकत्वेकार्यभूतस्यलेएकत्रे राम॰
वानिसेशरीरांतरावच्छेदेनदंडोरक्तोनवेतिसंशयसत्वेशरीरांतरावच्छेदेनरक्तदंडवानितिबोधोत्पत्त्याव्यभिचारःशरीर॰निष्ठप्रत्यासत्त्याप्रतिबंधक ४२

८ त्वेपरामर्शप्रवेशस्थले तच्छरीरावच्छेदेन अभिमानस्य संशयसत्त्वेपि तदवच्छेदेनाभिमानकस्य विशिष्टवैशिष्ट्यवोधस्य व्यभिचारः अतः तत्तच्छरीरावच्छि
न्नत्वं निवेश्यात्मनिष्ठप्रत्यासत्त्या तस्य प्रतिबंधकत्वं वा अभिमतिशरीरभेदेन प्रतिबंधक[redacted]तानंत्यं· मन्मते तु समवायावच्छेदकत्वघटितसामानाधिकर रा
ण्य[redacted]संबंधेन रक्तत्वप्रकारकज्ञानहेतुतायां तदभावप्रकारकत्वनिवेशादि निगमनाविरहेण तस्य कतिपयकारणानां गृह्वावच्छिन्नाद्यवस्थानपा द्य
पात्· प्रतिबंधकाभावस्य दैशिकविशेषणतावच्छेदकत्वघटित[redacted]सामानाधिकरण्य स्वरूपसंबंधेन हेतुत्वं व्यभिचारज्ञानाभावकारणतानिरूपकार ल
णावसरे स्वयमेव प्रपंचनीयमिति तत्र गौरवमनपवादमेवेति· न च निर्णयत्वेन जनकतामते व्याप्तितदभाववद्रूपवानिति व्याप्यांशे संशयसंभवा
द्विशेषणतावच्छेदकतावच्छेदकांशे निर्णयत्वं अवच्छिन्नविशेषणतावच्छेदकताकविशिष्टवैशिष्ट्यवोधहेतुतायां निवेश्यमिति अनुमितिलक्षणाति
व्याप्तिशंकायाः असंगतिरितिवाच्यं· दीधितिमते विशेष्ये विशेषणमिति न्यायेन परामर्शसाधारणानुमितिजनकतामभिप्रेत्य तदवच्छेदककोटौ निश्च
यत्वप्रवेशाभिप्रायेण तच्छंकासंगते रितिचेत्· तथापि अनंतरक्तदंडवद्भूतलवानित्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यवोधहेतुतायां संशयभेदनिवेशे महागौर
वात्· कायव्यूहस्थले शरीरांतरावच्छेदेन वोधोत्पत्तौ प्रमाणाभावेन शरीरविशेषावच्छिन्नत्वमनंतर्भाव्येवात्मनिष्ठप्रत्यासत्त्या संशयस्य प्रतिबंधकत्व
नादिति हरिरामभट्टाचार्यावदंती स[redacted]यं जयन् विशेष्ये विशेषणमिति न्यायेन वोधस्यापि रक्तारक्तदंडवानित्याकारकत्वं नि
व राकर्तुं तत्रैव संशयस्य प्रतिबंधकत्वमाह· अत एवेति· विशेष्ये विशेषणमितिरीत्यापि रक्तारक्तदंडवानिति ज्ञानस्यानुभवविरुद्धत्वादेवेत्यर्थः रक्तत्वत

विशब्दसहितेनवदंतीत्यनेन

विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे ४ ४ केवलं विशेष्ये विशेषणमितिरीत्या बोध एव संशयः प्रतिबंधको न तु विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे इति दृढ
संशयस्य चैतद्विषयकज्ञानत्वापत्त्या तद्विशेष्यकत्वेन न प्रतिबंधकत्वं तथात्वे तादृश एतेन रक्तारक्तदंडवानिति ज्ञानापत्तेः

ग॰ टी॰ ४४ दभाववत्त्वयोः स्वतंत्रोपस्थितिदशायामिति शेषः पूर्वकालेऽतादृशसंशयासत्त्वादुक्तं कार्यसहवर्तित्वयेति तथा च रक्तदंडांशे निर्णयत्वनिवेशेनैव
रक्तदंडवत्त्वरूपवान् रक्तदंडवद्भूतलवानित्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यविबोधः ननु तदंशे रक्तत्वांशेऽपि निर्णयत्वनिवेशः रक्तारक्तदंडवानिति बोधस्ये
५५ वासिद्धेरिति रक्तत्वाभावज्ञानप्रतिबंधकतामतमनादेयमिति स्वचितं संशयप्रतिबंधकतायामप्रामाण्यज्ञानाभावो न निवेश्यः तेन संशये प्रामाण्य
संशये तन्निश्चये वा न रक्तारक्तदंडवानिति ज्ञानप्रसंगः साधारणधर्म एवेति सच रक्तत्वादिप्रकारतानिरूपितदंडत्वाद्यवच्छिन्नविशेष्यतायत्प्रका
विषयता रताशालित्वमात्रं तत्संशयः दंडो रक्तो न वेति संशयः कथंचित्स्वरूपात्मकः विशिष्टवैशिष्ट्यं भिन्नेति दर्शितधर्मघटकप्रकारतां रक्तत्वादिवि
क शिष्टप्रतियोगित्वानवच्छिन्नसंसर्गतानिरूपकत्वं विशेषणमित्यर्थः एवं सति संशयस्यान्यकालीने विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे प्रतिबंधकाभावरूपकारणावत्त्वानादृ
शप्रतियोगिकत्वावच्छिन्ना तदनवच्छिन्ना च संयोगादिनिष्ठसंसर्गतास्वीकार्या ननु विशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहित्वनिवेशे तथा सति विशिष्टवैशिष्ट्यबो
प धोत्पत्तिदशायां संशयस्याभावदृष्टकारणावत्वाद्विशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहिज्ञानापत्तेः निर्णयाभावविशिष्टसंशयस्य प्रतिबंधकत्वे विनिगमनाविरहेणा
प्रतिबंधकतावाच्छन्नप्रसंगात् अथ विशिष्टवैशिष्ट्यविषयताभिन्नत्वं न प्रवेश्यं गौरवात् संशयोत्तरनिश्चयस्थले संशयनाशादेव तद्विशि रा॰ म॰ ४५
शिष्टवैशिष्ट्यधी- निर्वाहात् लक्षणमात्रापत्त्याय संशयस्य निरोधितात् एवं च विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्यापि संशयप्रतिबंधतया तत्र संशयान्यत्व
घटितरूपेणाहेतुत्वमर्थं नच रक्तारक्तदंडवानिति ज्ञानं वयमेलाघवादुपेयं संशयप्रतिबंधकतायां गौरवादिति वाच्यं संशयस्य प्रतिबंधकतामते दंडपक्ष
य
रक्तो दंड इति निर्णयसहित ६

करक्तत्वाभाववद्धेतुकानुमिति(ति)रक्तत्वाभावविशिष्टदंडपक्षकानुमित्यादिसामग्र्याः रक्तदंडवानित्यादिलौकिकप्रत्यक्षं प्रति प्रतिबंधकत्वाकल्पनेन
लाघवात्· संशयस्य दंडधर्मिकरक्तत्वाभावप्रकारकज्ञानत्वेन प्रतिबंधकतया तादृशसामग्रीकाले तादृशानेकालावच्छिन्न[illegible]स्यावश्यकतया तत्सा
मग्री प्रतिबंधकतावे कल्प्यात्· यत्र च मित्रेंद्रियादिजन्यं दंडो न रक्त इति ज्ञानं तत्र ज्ञानाद्यप्येवं रक्तदंडवानिति रक्तत्वांशे लौकिकमपि ज्ञानं स्वीक्रिय
ते इति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे संशयप्रतिबंधकत्वसम्भवे चेति चेन्न· विशिष्टवैशिष्ट्यबोधं प्रति विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेन हेतुत्वेर
१८ क्तदंडवानित्यादिप्रत्यक्षं प्रति तादृशप्रत्यक्षेच्छाविरहविशिष्टायाः रक्तत्वाभावादिसाधकदंडादिपक्षकानुमित्यादिसामग्र्याः तादृशानु[illegible]दिकं प्रति
तथाविधानुमितीच्छाविरहविशिष्टतथाविधविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिप्रत्यक्षेच्छाविशिष्टतादृशप्रत्यक्षसामग्र्याश्च प्रतिबंधकत्वाकल्पनेन लाघ
वात्· तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधजनकनिर्णयस्य विपरीतनिर्णयमुद्रया तादृशानुमित्यादिप्रतिबंधकतया तादृशसामग्र्योः संवलनस्यैवास
ति त्वात्· अत एव संशयसाधारणज्ञानहेतुत्वं नोपपद्यते तथा संशयघटितविशिष्टवैशिष्ट्यबोधजनकसामग्र्या सह तादृशानुमित्यादिसामग्र्याः संवल
नसंभवात् तादृशप्रतिबंधकत्वकल्पनमावश्यकं स्यात्· नापि संशयस्य प्रतिबंधकतया भिन्नविषयकानुमित्यादिकं प्रति प्रत्यक्षेच्छाविशिष्टप्रत्यक्ष
सामग्र्याः प्रतिबंधकतायां तदभावनिवेशसंभवः बाधसाधारणरूपेणाभावनिवेशे इच्छाकाले बाधसत्त्वेपि आहार्यप्रत्यक्षोत्पत्त्यसौ इच्छाविरहविशिष्टबा रक्तत्वाभावतां बाधः २
धसाधारणरूपेणाभावनिवेशे इच्छाकालीनसंशयाद्विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिप्रत्यक्षापत्तेः न च इच्छाविशिष्टतादृशप्रत्यक्षसामग्र्याः संशयतावच्छिन्ना सं१
को२
तत्कालोत्पन्नविषयका[illegible]नुमित्यापत्तेः २

ग.टी.
४५

भावएव निवेशपद इति वाच्यं। तथापि व्याप्यादिरूपातीन्द्रियधर्मविशिष्टविशेषणकबोधे तादृशसंशयस्य प्रतिबंधकत्वं निर्युक्तिकमेव। विशेषणताध
र्मिकतादृशधर्माभावप्रकारकानुमितिसामग्रीकाले तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानप्रतिबंधकबाधकसत्तायाः आवश्यकत्वात्तत एव ता
दृशअलौकिकप्रत्यक्षवारणसंभवात् तादृशसामग्रीप्रतिबंधकतायाः निर्णयत्वेन हेतुतावादिनाप्य कल्पनाउक्तगौरवानवकाशात्। अतीन्द्रिय ह
धर्मप्रकारकलौकिकप्रत्यक्षं नास्त्येव। येन भिन्नेन्द्रियादिजन्यतदभावप्रकारकोक्तज्ञानघटितसामग्रीकाले तदापत्तिः स्यादिति तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधनि वैशिष्ट्य
श्चयत्वेन हेतुत्वमव्याहतमेव। तावतैव च दीधितिकाराणामतिव्याप्तिदानं संगच्छते एतावता किं च विशिष्टवैशिष्ट्यबोधं प्रति संशयस्य प्रतिबंधकत्वे भिन्नविष
यकानुमित्यादिकं प्रति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधात्मकप्रत्यक्षेच्छाविशिष्टतादृशप्रत्यक्षसामग्र्याः प्रतिबंधकतायां विशेषणतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञाना
भावनिवेशाय स्यात् स्वेच्छया कारणांतरैः स्वसमं विशेष्य/विशेषणताभावे विनिगमनाविरहेण महागौरवं निश्चयत्वेन हेतुत्वे तत्प्रकारकज्ञाने विशे
षणतया निविष्टस्य तदभावप्रकारकत्वस्यान्यत्र विशेषणतया निवेशासंभवात्तथैवं संशयप्रतिबंधकतामते सामग्रीप्रतिबंधकतायां निर्णय
त्वावच्छिन्ननिवेशे संशयानंतरनिश्चयद्वितीयक्षणोत्पन्नतेसंशयेन प्रतिबंधात् विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्यानुत्पादेनानुमितेरेवोत्पत्त्यापातदनुत्पादाप राम.
त्तेः। न च निश्चयसंशयेच्छानां युगपदवस्थानासंभवे न संशयदृष्टौ मिच्छाविशिष्टविशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयसमवधानमेव न संभवती ४५
ति नेयमनुपपत्तिरिति वाच्यं। ज्ञानेच्छयोर्योगपद्यस्य नव्यमतसिद्धत्वात्। एतेन संशयस्यापेक्षाबुद्धित्वेन यावतां युगपदवस्थानमिति प्रत्युक्तं। अपेक्षा

या २

विशिष्टवैशिष्ट्यविषयतान्यत्वं प्रतिबध्यतावच्छेदके ३ निवेशेनापि निर्णये वेच्छहेतुतां व्यवस्थापयति ३
तदंशे २
प्रतिबंधकतायां सामग्री २

वृद्धेः क्षणात्र्यावस्थानमते तद्द्वितीयक्षणे तत्समानाधिकरणविशेषणानुत्पत्तेः। यत्तु निर्णयत्वेन हेतुत्वे परामर्शादिकारणतायां व्याप्या
द्यंशे निर्णयत्वनिवेशादनुमितिसामग्रीघटकपरामर्शादौ निर्णयत्वनिवेशाच्च गौरवमिति तद्विशेष्ये विशेषमिति रीत्या ज्ञाने कार्यसहभावेन प
संशयस्य प्रतिबंधकतया प्रत्युक्तौ एवं चेति। अलौकिकप्रत्यक्षत्वस्य संशयप्रतिबध्यतावच्छेदकघटकत्वे चेत्यर्थः। विशिष्टेति। [illegible] विशिष्टवैशिष्ट्य
बोधसाधारणधर्मः प्रतिबध्यतावच्छेदकः प्रतिबध्यत्वं तु अलौकिकप्रत्यक्षमात्र एवेति भावः। एतेन विशिष्टवैशिष्ट्य[illegible] विषयताभिन्नत्वनिवेशमते संश
यस्य विशिष्टवैशिष्ट्यबोधाप्रतिबंधकतया विशेषणतावच्छेदकनिर्णयकालीनेच्छाजन्यस्य रक्तत्वांशे संशयात्मनो बोधस्य विशिष्टवैशिष्ट्यावगा लिंगकत्वेन तं धर्मे तादे
हित्वापत्तिरपि वारिता। व[illegible]त्वादित्यस्यावगाहितापसंगोऽन्वयः। आवश्यकमिति। केचित्तु यत्र दंडे रक्तत्वसंशयः इत्याबाधवाँ रक्तदंडवान् पुरुष इत्यनुमि ता द ८
२ तिः तत्रापि रक्तत्वप्रकारकसंशयस्य प्रतिबंधकत्वमावश्यकमेव तादृशसंशयभाशानंतरमेव च तदनुमितिः विशेषणतावच्छेदकप्रकारकसंशयस्याप्रति ता ५
बंधकत्वे च दंडो न रक्त इति शाब्दबोधसामग्र्याः तादृशशाब्दबोधेच्छाघटिताया सत्त्वे रक्तदंडवानिति विशिष्टवैशिष्ट्यप्रत्यक्षस्य वारणाय तादृशसामग्र्याः
सते प्रत्यक्षं प्रति प्रतिबंधकत्वकल्पने गौरवात्। अन्यमते च तस्याः दंडत्वावच्छिन्ने रक्तत्वाभाववत्तानरूप[illegible]योग्यताज्ञानस्यावश्यकतया तत्प्रतिबंधकत्वे
नैवोपपत्तेः तस्याः प्रतिबंधकत्वाकल्पनात्। अयमन्यमते तदानीं विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयसत्त्वेन तादृशशाब्दबोधसामग्री तत्प्रति
बंधकसत्त्वात्तदसत्त्वे च कारणाभावान्न विशिष्टवैशिष्ट्यबोधापत्तिः न च [illegible]त्वसामानाधिकरण्येन रक्तो निर्णयदशायां अप्रतिबध्यस्यतत्सामा

प्रत्यक्षता दंड त्व

ग०टी० नाधिकरण्येन रक्तत्वशाब्दबोधस्यैवोत्पत्तेः सामग्रीप्रतिबंधकत्वं दुर्वारमिति वाच्यं । तदानीं विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे दंडत्वसामानाधिकरण्येन रक्त-
४६ त्वभाने बाधकाभावात्सामानाधिकरण्येन रक्तत्वावगाहि शाब्दबोधेऽवच्छेदकावच्छेदेन रक्तत्वाभावज्ञानस्यैव प्रतिबंधकताया वाच्यतया सामानाधि-
करण्येन रक्तत्वाभावप्रकारकशाब्दबोधसामग्र्याः सामानाधिकरण्येन रक्तत्वावगाहिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रतिबंधकतायामवतोष्यावश्यक-
46 त्वात् । दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वविशिष्टवैशिष्ट्यबोधजनकस्य दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वनिर्णयस्य सत्त्वेनु वाधाच्छाब्दबोध एव नोत्पद्यत इति चेन्न शाब्द-
बोधे योग्यताज्ञानस्य हेतुतामते बाधबुद्धेः प्रतिबंधकत्वात् । दंडो रक्तो ज्ञानकाले भिन्नेंद्रियादिजन्ये च कथंचिद्दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वाभावज्ञाने इति
शाब्दसामग्रीसत्त्वे दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वाभाववशाद्बोधस्यैवोदयात् रक्तदंडवानिति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणाय तादृशशाब्दबोधसा-
त्या मान्या त्तादृशबोधप्रतिप्रतिबंधकत्वस्य भवत एवावश्यकत्वात् न च तदानीं बाधेन प्रतिबंधादेव न विशिष्टवैशिष्ट्यबोध इति वाच्यं लौकिकसं-
निकर्षजन्यज्ञानस्य बाधसामान्यप्रतिबध्यत्वात् आनुमानिकयोग्यताज्ञानघटितशाब्दसामग्रीसत्त्वे लौकिकसंनिकर्षजन्यविशिष्टवैशिष्ट्यबो-
धस्य संशयात्मकयोग्यताज्ञानानंतरं दंडे रक्तत्वनिर्णयविशिष्टशाब्दसामग्रीसत्त्वे विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्य च वारणाय तादृशसामग्रीप्रतिबंधक-
त्वस्यावश्यकत्वात् न च तादृशशाब्दसामग्रीकाले दंडे रक्तत्वप्रत्यक्षस्य विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या पुरुषो रक्तदंड प्रत्यक्षस्य च वारणाय सामा- ग म०
न्यसामान्यत एव दंडत्वधर्मितावच्छेदकरक्तत्वप्रकारकप्रत्यक्षत्वं तत्प्रतिबध्यतावच्छेदकं वाच्यं तस्यैव विशिष्टवैशिष्ट्यबोधेऽसत्त्वेन तदापत्त्यसत्त्वात् ४६

तादृश पि

सार्वत्रं जायतामितीच्छाधीनेतादृशशाब्दसामग्रीकालीनरक्तदंडवानिति बोधे सर्वोक्तेऽताविरहविशिष्टशाब्दसा३

नेति१ एतत्कृतस्य प्रतिबंधकत्व कल्पनं [redacted] वाच्यं दंडत्वावच्छिन्नमुख्यविशेष्यकरक्तत्वज्ञानं जायतामितीच्छायाउत्तेजकत्वं जायतामितीच्छाधीनेता
दृशशाब्दसामग्रीकालीनरक्तदंडवानिति बोधे सर्वोक्तेऽताविरहविशिष्टशाब्दसामग्र्यास्तत्वानुरोधेन दंडत्वावच्छिन्नमुख्यविशेष्यकरक्तत्वज्ञानत्वस्यैव प्र
तिबध्यतावच्छेदकतया तेन विशिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणासंभवात् मुख्यत्वानिवेशे किंचिद्विशेष्यकरक्तदंडप्रकारकमग्रभावस्य व्यभिचारापत्तेः ए
तादृशेच्छाया अपि तत्रोत्तेजकत्वे पूर्वोक्तादिशा सक्त[redacted]सामग्र्यसत्वे तादृशेच्छावलाद्रक्तो दंड इति प्रसक्षप्रसंगात् एवं विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या ता
दृशप्रसक्षस्थलीयप्रतिबंधकतयापि न विशिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणासंभवः विशेष्यविशेषणमिति रीत्या बोधो जायतामितीच्छाया स्तत्रोत्तेजकत ता
यातादृशेच्छां विनापि विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वप्रकारकेच्छाधीनविशिष्टवैशिष्ट्यबोधोदयेन व्यभिचारात् तद्वारणाय विशिष्टवैशिष्ट्यविषयताभि
विरह५ न्नवैशिष्ट्यावगाहिताया एतादृशेच्छां विशिष्टतादृशशाब्दसामग्रीप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वात् विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वप्रकारकेच्छाया अपि तत्रोत्ते
त्वे जकत्वे विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयशून्यकाले तादृशेच्छावलाद्रक्तदंडवानिति बोधापत्तेः तथा च विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वप्रकारकेच्छामु
त्तेजकीभूय विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्यात्र प्रतिबंधकत्वकल्पनेऽगौरवमेव एवं तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधेच्छाघटितविशिष्टवैशिष्ट्यबोधात्मकप्र
त्यक्षसामग्रीकाले दंडो नरक्त इति शाब्दबोधवारणाय तथाविधशाब्दबोधं प्रति तथाविधसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पने गौरवं अन्यतितादृशशा
ब्दबोधसामग्रीकाले रक्तताभावज्ञानाभाव घटित विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्र्या असत्वेन तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्रीकाले च योग्यता

ग॰टी॰ ज्ञानयाग्रहितशाब्दसामग्र्या असत्त्वेन च तयोर्मिलनासंभवात् तादृशप्रतिबंधकत्वं न कल्प्यते इत्याहुः तदसत्· शाब्दबोधे योग्यताज्ञानहेतुतायाः निर्यु
४७ क्तिकतया तादृशशाब्दसामग्र्यादिप्रतिबंधकतायाम् अतद्रूप एव बाधकत्वात्· योग्यताज्ञानहेतुतामते च रक्तत्वविशेषितदंडादिविशेष्यकबोधे रक्त
त्वादिसंशयस्य न प्रतिबंधकत्वं व्यलेकयोतन्मायेन तादृशशाब्दबोधे दंडो रक्तो न वेति योग्यतासंशयस्य हेतुत्वात् प्रत्यक्षत्वस्य तत्प्रतिबध्यतावच्छे
(४७) दकत्वे च कार्यसहभावेन न प्रतिबंधकत्वसंभवः रक्तत्वांशे संशयाकारे तद्विशेषितदंडादिसंशयस्य योग्यताज्ञानविधया तादृशशाब्दबोधहेतुतायाश्च
श्यकत्वात्· दंडे रक्तत्वनिर्णयस्य प्रागसत्त्वेपि तादृशशाब्दबोधस्य सर्वानुभवसिद्धत्वात्· नन्वत्र दंडो रक्तो न वा पुरुषो दंडी न वेति समूहालंबनसंशय
एवेति वाच्यं· रक्तदंडाभाववान्नासादिनिश्चयकाले तथाविधसंशयस्य रक्तो दंडः पुरुषविशेषणतापन्नदंडांशे रक्तत्वादिप्रकारकविलक्षणयोग्य
य ताज्ञानस्यावश्यकत्वात्· अन्ये तु रक्तत्वाभाववद्दंडवान्नासादि विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिमानसेच्छाविशिष्टतादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधात्मकमानस
क्त सामग्रीकाले रक्तदंडवान् पुरुष इत्यादि चाक्षुषविशिष्टवैशिष्ट्यबोधवारणाय तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यागोचरचाक्षुषत्वप्रकारकेच्छाविरहविशिष्टता
दृशविशिष्टवैशिष्ट्यगोचरमानसत्वप्रकारकेच्छाविशिष्टतादृशसामग्र्यादेः तादृशचाक्षुषं प्रतिबंधकत्वकल्पने गौरवं म[illegible] ते तु रक्तताभाववद्दंडवान् पुरुष इ
ति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्र्याः रक्तत्वाभाववान् दंड इति विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानघटिततया तादृशसामग्रीकाले तदापत्त्यसंभवात् तस्यास्त राम॰
त्प्रतिबंधकताकल्पनात्· बाधबुद्धिप्रतिबंधकतया तु न तत्र निर्वाहः लौकिकसन्निकर्षजन्यतादृशज्ञानस्य बाधसामान्याप्रतिबध्यत्वा[illegible]दानुमानिकरक्त ४७
पुरुषो दंडीति निर्णयस्य च संभवे न तत्तादृशशाब्दबोधवारणाय समूहालंबनविलक्षणस्य ६ म ३

ता०न० १ त्वाभावज्ञानकालेतद्दापत्तेः नचरक्तो दंड इतिंधरितायांरक्तदंड नात्नपुरूषइतिवोधसामग्र्या रक्तत्वाभाववद्दंडवानितिमानससामग्र्येवनास्तितत्रारक्तो
६ दंडइतिज्ञानस्यवाधमुद्रयाप्रतिबंधकत्वादितिवाच्यं ३ध्वासत्वेवाधसत्वेऽप्याहार्यप्रसक्तो दृष्यादिच्छाविरहविशिष्टवाधज्ञानस्यमानसादिप्रतिबंधकतया
तदानीमिच्छासत्वेवाधस्याकिंचित्करत्वादित्याहुस्तद्दृष्यसत् अलौकिकप्रत्यक्षप्रत्येवसंशयस्यप्रतिबंधकत्वात्लौकिकप्रत्यक्षस्यतदप्रतिबध्यत्वात्भव
पु तामतेकमेणसामग्रीप्रतिबंधकत्वस्यावश्यकत्वात्परेतुगुरुत्ववद्द्रव्यवान्देशादृत्पत्तौद्विपविशेषणतावच्छेदकविशिष्टवैशिष्ट्य चाक्षुषसाम
थ ग्रीसत्वेगुरुत्वाभाववद्द्रवानितिविशिष्टवैशिष्ट्यमानसेच्छाविशिष्टमानससामग्रीकालेवाधेनप्रतिबंधादेवतादृशविशिष्टवैशिष्ट्यवोधवारणात्निर्ण
न यत्वेहेतुत्ववादिनापितादृशसामग्र्याःप्रतिबंधकताकल्पनेनगौरवाभावान्निर्णयत्वेनेवहेतुत्वंसमुचितंअन्यथानुमित्यादिकंप्रतिविशेषणतावच्छे
भाव दकोप्रकारकताभावघटितविशिष्टवैशिष्ट्यवोधसामग्रीत्वेनप्रतिबंधकतापत्तागौरवात्नचभवन्मतेविशिष्टवैशिष्ट्यवोधसामग्रीप्रतिबंधकता
यांतादृशज्ञानाभावप्रवेशेनलाघवेपिविशेषणतावच्छेदकसंशयोत्तरस्तरणेविशेषणतावच्छेदकनिर्णयस्यलेतद्युत्तरस्मरणेऽ ननुगजानुमित्सावत्
त्वादनुमित्युपपत्तयेतत्कालीनानुमित्सादीनांप्रत्यक्षेच्छाविशिष्टविशिष्टवैशिष्ट्य वोधसामग्रीप्रतिबंधकतायांउत्तेजकत्वं वाच्यमितिगौरवंमन्मतेत
दानींतादृश ज्ञानाभावघटितविशिष्टवैशिष्ट्यवोधसामग्रीविरहादेवोपपत्तेस्तादृशेच्छानामुत्तेजकत्वानुपगमात् अनुमितोत्पत्तिस्मरणेविशेषणताव
च्छेदकसंशयनाशकत्वनशंकाःतानेच्छयोर्योगपद्येनसंशयोत्तरानुमित्साकालेनिर्णयसंभवादितिवाच्यं एतद्विशेषणतावच्छेदकसंशयनिर्णयविरि

एवं वैशिष्ट्यगोचरचाक्षुषेच्छासमवधानं अनुगतघटमानससंप्रत्यासत्तिविचारं पक्षे विशेषणतावच्छेदकसंशयनिर्णयविशिष्टवैशिष्ट्यगोचरचाक्षुषे
च्छासमवधानं अनुगतघटमानसेच्छा तन्मानससामग्री च तत्र भवन्मते घटमानसोदयादनुमितिसामग्रीप्रतिबन्धकतायां तन्मानसेच्छाया उत्तेजक
त्वेन गौरवात् अस्मन्मते च तदानीं विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिचाक्षुषादेर्वैशिष्ट्यसत्तादृशमानसानुदयेन तादृशेच्छाया उत्तेजकत्वानुपगमात् एवं त
दानीमनुमितिर्जायमानसेच्छाविशिष्टमानससामग्र्याः प्रतिबन्धकत्वे गौरवं अस्मन्मते च विशिष्टवैशिष्ट्यगोचरचाक्षुषसामग्रीप्रतिबन्धकत्वादेवना
यत्पक्षताटीस्या नुमितिरिति पक्षे तादृशप्रत्यक्षे लाघवाभावेऽपि निर्णीयते नहेतुत्वे कार्यकारणभावद्वैधकं विशेषणतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञानाभावकारणत्वेनुत
तिराष्हा च्चतुष्टयमिति लाघवं न च संशयप्रतिबन्धकत्वमते इच्छायास्तादृशज्ञानाभावघटितविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्र्याः भिन्नविषयकानुमित्यादिकं प्र
ति प्रतिबन्धकत्वे गौरवं दुर्वारमेवेति वाच्यं तादृशसामग्रीप्रतिबन्धकतायां तादृशज्ञानाभावस्यैवानिवेशात् न चैवं विशेषणतावच्छेदकसंशयका
त्य लीनानुमितौ व्यभिचारः अनुमित्सासत्त्वेऽनुमित्सुःसा इच्छाविशिष्टविशिष्टवैशिष्ट्यसामग्रीरूपप्रतिबन्धकाभावस्य व्यभिचारवारणाय इच्छाया उत्ते
जकत्वकल्पनमपेक्ष्य लाघवात्तादृशसामान्ययुक्तज्ञानत्वस्यैव कार्यतावच्छेदकत्वोपगमात् तादृशसंशयकालीनज्ञाने व्यभिचाराभावात् न च विशेष
णतावच्छेदकाभावज्ञानाभावे तद्विशिष्टवैशिष्ट्यबोधकारणसमुदायानन्तरोत्पन्नस्य संशयकालीनज्ञानस्य तादृशसामग्र्यभावजन्यतावच्छेदकाना
क्रान्तस्य प्रसिद्ध्या विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्र्युत्तरमपि तदापत्तिरिति वाच्यं तादृशविशेषणतावच्छेदकाभावप्रकारकज्ञानविशिष्टज्ञाने तादृशज्ञा

न च विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्यापि निवेशात् बोध ८

नस्य हेतुत्वात् एवमपि निर्णयत्वेन हेतुत्वमते तादृशसामग्रीप्रतिबंधकतायां तन्निवेशोनतेन सह विनिगमनाविरहेण सामग्रीप्रतिबंधकतायांश
घटितत्व उत्पादितित तन्न भिन्नविषयकानुमित्यादिकं प्रति इच्छाविशिष्टनिर्णयविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वस्यास्मन्मतेप्यभावात् तादृश
सामग्रीप्रतिबंधकतायां निर्णयस्यानिवेशेपि तादृशसामग्र्युत्तरज्ञानं प्रति तादृशसामग्र्यभावस्य पूर्ववदेव कारणत्वस्य निर्णयानुत्तरज्ञाने निर्ण
याभावस्य च कारणत्वस्य कल्पनीयत्वात् निर्णयत्वेन हेतुतायाश्चावश्यक [illegible] तया निर्णयघटितत्वेन सामग्रीप्रतिबंधकतायां बाधका
भावाच्चे त्याद्वः अन्ये तु परामर्शस्य व्याप्तिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिनिश्चयत्वेन हेतुत्वे व्याप्त्यंशे निश्चयत्वानिवेशे लाघवात् शेषांशे विशेषणतावच्छेदकप्रकारक
निर्णयत्वेन हेतुतासिद्धिः न चाहार्यविशेषणतावच्छेदकप्रकारकत्वानो तरो सत्र स्यव्याप्त्यंशे संशयरूपस्य विशिष्टवैशिष्ट्यविषयताशालित्वे बाधका
भावात् तद्धेतुतायां व्याप्त्यंशे निश्चयत्वमावश्यकमिति वाच्यं अनाहार्यविशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेनैव तद्धेतुत्वात् अन्यथादीधितित्वं ८५
अतिव्याप्तिदानासंगतेः अनुमितिजनकतावच्छेदकस्यानाहार्यत्वघटितत्वात् विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानहेतुतायां निश्चयत्वानाहार्यत्वयो
यां निवेशमपेक्ष्य परामर्शहेतुतायां व्याप्त्यंशे निर्णयत्वमेवोचितमिति तु न यथाकं वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतः वह्निव्याप्यधूमवान्महानसइत्यादिनानाविधज्ञान
हेतुतायां निर्णयत्वमपेक्ष्य धूमो वह्निव्याप्य इत्येकविधज्ञानहेतुतायां तन्निवेशे लाघवात् एवं धूमत्वसामानाधिकरण्येन व्याप्तिनिर्णयदशायां त
त्सामानाधिकरण्येन व्याप्यभावभानेबाधकाभावात् परामर्शहेतुतायां व्याप्त्यंशे निर्णयत्वमावश्यकमिति वाच्यं व्याप्तितदभावयोः सामानाधिकर
तुन

ग॰टी॰ ४९

५९

रूपेण मानेतज्ज्ञानस्य संशयत्वाभावात्तत्रोनुमित्युपगमे सति विरोधात् न च धूमसामानाधिकरण्येन व्याप्तिनिर्णयोनंतरं तत्सामानाधिकरण्येन व्याप्य
भावस्य तद्धूमत्वावच्छेदेन च व्याप्तेः संशयादनुमित्युत्पादो न वारयितुं शक्यः तेन तादृशज्ञानस्य व्याप्तिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वस्वीकारादिति वाच्यं
अवच्छेदकावच्छेदेन व्याप्तिप्रकारकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधेऽवच्छेदकावच्छेदेन व्याप्तिप्रकारकज्ञानस्य हेतुत्वात् अवच्छेदकावच्छेदेन व्याप्तिनिर्णयसत्वे
धूमत्वं विशेष्यतावच्छेदकीकृत्य व्याप्यभाववभानासंभवादित्याहुः अत्रेदमनुसंधेयं दंडत्वघटत्वाद्यवच्छिन्नधर्मिकरक्तत्वाभावव्याप्यभावादिप्रकारक
ज्ञाननियतानुमितिशाब्दबोधादिकाले रक्तत्वव्याप्यादिविशिष्टद्रव्यत्वाद्यवच्छिन्नविशेषणकप्रत्यक्षवारणाय तत्र तादृशसामग्रीणां प्रतिबंधकता
याः सर्वसंमततया तत्र प्रतिबध्यतावच्छेदकगर्भे रक्तत्वव्याप्यादिधर्मितावच्छेदकभेदप्रवेशोप्यवश्यं कल्पनीयः तथा सति रक्तदंडवान्वह्निव्याप्यधूमवा
नित्यादिप्रत्यक्षे तादृशसामग्र्याः न प्रतिबंधकताधिकं न चैवं रक्तत्वविशिष्टद्रव्यत्वावच्छिन्नप्रकारताकप्रत्यक्षं जायतामितीच्छासत्वे सत्सां तादृशप्र
त्यक्षसामग्र्यां उक्तसामग्रीकाले रक्तदंडवानित्यादिप्रत्यक्षवारणाय इच्छाविशेषान्वितविशेष्येनैकीकृत्य द्रव्यत्वदंडत्वादिरूपधर्मितावच्छेदकभेदेन प्रतिबं
धकताभेद आवश्यक इति वाच्यं उक्तसामग्रीविशिष्टेच्छीयप्रत्यक्षनिष्ठविशेष्यतानिरूपितापररक्तत्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यतावच्छिन्नप्रकारत्व
निष्ठप्रकारतात्वनिरूपितावच्छिन्नत्वनिष्ठावच्छेदकतावच्छेदकत्वहृद्रव्यत्वनिष्ठसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकेच्छाभावस्य रक्तत्वधर्मितावच्छे
दकधर्मनिष्ठप्रत्यासत्त्या रक्तत्वविशिष्टप्रकारकबोधं प्रति तादृशधर्मान्निवेशेऽपि प्रतिबंधकत्वकल्पनादिति । द्रव्ययोरिति ज्ञानत्वस्यान्वेत्यापि यो

रा॰म॰ ४९

भाव

धर्म्मं· तथा चन्नपाणां विशेष्यविशेषणभेदेन कार्यकारणभावभेदात् क्वचित्प्रतिबंधकतामते च दंडो न रक्त इति ज्ञानस्य रक्तत्वाभावप्रकारकत्व
ज्ञानत्वाभ्यां द्वयं दंडो रक्त इति ज्ञानस्य रक्तत्वप्रकारकत्वज्ञानत्वाभ्यां द्वयमिति न चतुष्टयमित्यर्थः तथा सतीति· इदमुपलक्षणं· संशयप्रति
बंधकतामते दंडत्वसामानाधिकरण्येन रक्तत्वावगाहिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे दंडत्वसामानाधिकरण्येन रक्तत्वाभावावगाहिज्ञानत्वेन प्रति
बंधकत्वे सामानाधिकरण्येन कोटिद्वयनिर्णयात् तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधानुपपत्तिः दंडत्वावच्छेदेन तदवगाहिज्ञानत्वेन प्रतिबंधकत्वे
दंडत्वसामानाधिकरण्येन रक्तत्वाभावं तदवच्छेदेन रक्तत्वमवगाहमानात् संशयादपि तथाविधवैशिष्ट्यबोधापत्तिः रक्तत्वांशे दंडत्वसामानाधिकरण्यमा विशिष्ट
न त्रावगाहिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे तादृशज्ञानत्वेन हेतुत्वे फलीभूतज्ञाने दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वमानप्रतिबंधकसमवहितात् दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वनिर्णयाद्
रक्तत्वे दंडत्वसामानाधिकरण्यमात्रावगाहिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधानुपपत्तेस्तत्र दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वनिर्णयस्य हेतुताकल्पनात्· अस्मन्मते च स्वावच्छि
न्नप्रतिबध्यतानिरूपितप्रतिबंधकतावच्छेदकीभूतप्रकारताशालित्वविशिष्टत्वनिरूपकत्वसंबंधेन रक्तत्वप्रकारताकज्ञानत्वरूपनिश्चयत्वस्य दर्शित
निर्णयसाधारणस्य दर्शितसंशयसाधारणस्य निवेशे तथानानुपपत्तिलेशोपीति। एवमेव वह्निलिंगसंदेहप्रतिबंधकत्वेपि सुकुशलमतिभिरूह्यं· परे तु स्वविशिष्टवि
शिष्टवैशिष्ट्यबोधसामान्ये विषयमनिवेश्य ज्ञानत्वेनैव हेतुत्वमुपेयते· घटादिज्ञानात् रक्तदंडवानिति बोधस्य तु नापत्तिः यथा वह्निव्याप्यधूमवत्तानिर्ण
यविशिष्टत्वावच्छिन्नप्रतिवह्निव्याप्यधूमवत्तानिर्णयत्वेन हेतुत्वमन्यलिंगकानुमितौ व्यभिचारवारणायोपेयते न तु कार्यतावच्छेदककोटौ विषय

ग॰टी॰ ५० 50

वाक्तेत्वं

विषयिता नुमितित्वं वा निवेश्यते तथैव स्वविशिष्टत्वा[illegible]प्रति उक्तरूपेण दंडो रक्त इति निर्णयत्वेन हेतुत्वं दंडो न रक्तः स्यादित्यापत्तिं प्रति दंडो रक्त इति
दंडो न रक्तः स्यादिति ज्ञानयोः परस्परव्यभिचारवारणाय कल्प्यते न तु तन्नापत्त्यादि[illegible] प्रवेशः तथा च रक्त दंडवान्नरूपइति विशिष्टवैशिष्ट्यबोध्य
स्यापि तत्कार्यतावच्छेदकाक्रांततया न पृथग्धेतुत्वमिति लाघव[illegible]मेव विशेषणतावच्छेदकाभाववत्तानप्रतिबंधकतामप्युक्तरूपेण दुः विशेषरूपा ता
वच्छेदेनेति दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वस्य तत्समानाधिकरणेन च रक्तत्वाभावस्य संशयोपलक्षणमिदं उपनयादेरेवेति तादृशसंशयानंतरं अभावो
पराग्रेन साक्षात्काररूपेणानुव्यवसायस्य केनाप्यनंगीकारात् इति भावः दंडवानिति विशेष्ये ति दंडत्वप्रकारक दंडरूपविशेष्येत्यर्थः अधिक मि
र ति रक्तत्वादिवद्दंडत्वादेरप्युपलक्षणतया भानोपगमे रक्तदंडवान्नरूप इति निर्णयाप्रतिबध्यत्वापत्तिः रक्तदंडत्वोपलक्षितरक्तदंडादिप्रतियोगिक ड
त्वस्य रक्तदंडो भयाभावादिसाधारणतया तादृशप्रतियोगिकत्वेनाभाववत्ताज्ञानस्य रक्त[illegible]दंडत्वादिविशिष्टप्रतियोगिमत्तादिनिर्णयाप्रतिबध्य
त्वात् एवमभाववत्तोत्रोपलक्षणस्य रक्तत्वस्याभानं तस्मात् अन्यथा पक्षधर्मधूमव्यापको वह्निरितिव्यापकतापरामर्शहेतुतामतत्वंडनासंग
तेः तत्र पक्षधर्मतायाउपलक्षणतया निवेशासंभवादिति दंडत्वावच्छेदे नरक्तत्वनिर्णये दंडवत्तावच्छेदेन रक्तदंडवत्तानिर्णयस्यापि संभवात् दंड
वान्नरूपइति निर्णयदशायां विशिष्टसंशयविरोधिविशेषदर्शनसमवधानसंभवान्नविशिष्टसंशयासंभवइति दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वनिर्णयविरोधि एम
रक्तत्वसंशयस्तत्रोपयुज्यतइति बोध्यं नतु विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेन हेतुत्वे रक्तो दंडो न वेति संशयोत्तरं रक्तदंडसंदेहेत्याकारत ५०

दत्वव्यवसायानुपपत्तिः नहि तत्र विशेष्ये विशेषणतामितिरीत्यैव रक्त दंडादितावांशो विषयतासंबंधेन भातुमर्हं । तथा सति निर्विकल्पकोपस्थित
रक्तत्वादिना दंडादिकं विषयी कुर्वन् रक्तदंडं जानामीति ज्ञानानुव्यवसायप्रसंगादित्यत आह । दंडो रक्तो न वेति । किं त्विति दंडादिविशेषणतापन्नरक्त
त्वादिप्रकारत्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यता संबंधेनानुव्यवसायं प्रति तादात्म्यसंबंधेन दंडत्वाद्यवच्छिन्नविशेष्यकरक्तप्रकारकज्ञानस्य हेतुत्वमावश्य
कं । अन्यथा यत्र दंडो रक्त इति विशेषणतावच्छेदकप्रत्यासत्तितो दंडांशे रक्तत्वप्रकारकं दंड इति स्मरणं ततो रक्तदंडं स्मरामीत्यनुव्यवसायप्रसंगात् । तथा
च न रक्तत्वादिनिर्विकल्पकस्थले दत्तदोष इति घटो रक्तो न वा दंड उत नील इति ज्ञानानंतरं तादृशानुव्यवसायवारणायापन्नेति । परे तु दंडाद्यंशे रक्तत्व
स्य विशेषणतास्वीकारे दंडस्यतानांशे भानाद् रक्तत्वविशिष्टदंडादिविषय[illegible]प्रकारेणानज्ञानभानमिति ग्रंथासंगतिः धर्मिणो विशेषणत्वे तथानु
व्यवसाये नग्रहणे प्रामाण्यस्य स्वतोग्राह्यतापत्तिरित्यतः रक्तत्वेन दंडसंदेहे लीलयाकारकएवानुव्यवसायस्तत्रप्रकारतासंबंधेन रक्तत्वतदभाव
योर्विशेष्यतासंबंधेन दंडस्य च प्रकारतासमुच्चयमानेतरं तादृशानुव्यवसायवारणं रक्तत्वाभावप्रकारिताावच्छिन्नरक्तत्वप्रकारकत्वेनज्ञानभा
नोपगमेनेति प्राहुः रक्तत्वप्रकारकतावच्छिन्नस्वनिरूपितविशेष्यितासंबंधेन दंडप्रकारकज्ञानभानमित्यप्याहुः वस्तुतस्तु व्यवसायीयदंडविशेष
णतैर्वावच्छेदिकावच्छेद्याच संशयानुव्यवसायेऽभेदेप्यवच्छेद्यावच्छेदकभावउपेयते । यद्वा प्रकारितासंबंधावच्छिन्नप्रकारताचच्छेदकत्वं दंडविशेष
णतायाः इत्येतावन्मात्रार्थं अर्पितपरं विशिष्टार्थकमिति हेतुत्वमिति । जन्यप्रत्यक्षत्वजातिविशेषस्य कार्यतावच्छेदकतया न विशिष्टवैशिष्ट्यबो

वैशिष्ट्यसंस्कारत्वव्यवयोरनिवेशे नलाघवादाह संस्कारभेदइति संस्कारे उद्बोधकमभावस्य

७ इति व्याप्तिप्रकर्षमनानुपपत्तिरन्योन्याश्रयं कारणत्वायेदं। कचिद्घटेति व्यापकताघटकाभावस्य कार्याव्यवहितप्राक्क्षणावच्छिन्नकार्यसामानाधिकरण्यप्रविशेषणत्वमित्यर्थः - कचिद्घटेति कार्याव्यवहितप्राक्क्षणवृत्तित्वकार्यसामानाधिकरण्योभयस्यात्र निवेशइत्यर्थः - समवायेनेत्यादि विशेषणे सामानाधिकरण्यस्यापेक्षाः - आलोकसंयोगादिघटादिरूपसामग्रीविशिष्टायाः अयं घटइति विशिष्टबुद्ध्युत्पादप्रयोजकत्वमित्यर्थः - १

ग॰टी॰ धत्वसमनियतसाधारण्यंपदिचाप्रसिद्धसाध्यकपरामर्शाद्विशिष्टवैशिष्ट्यावगाह्यनुमितिः स्वतंत्रविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानदशायामुत्प
५१ 51 द्यते। तादृशज्ञानात्मत्वेचकेवलंविशेष्येविशेषणमितिरीत्यासाध्यविशेषणिकासाध्यविशेष्यिकावात्रविशिष्टवैशिष्ट्यावगाह्यनुमितिप्रसं
गइत्युच्यते तदानुमितित्वावच्छिन्नंप्रत्यपितस्यहेतुत्वांतरमुपेयं [redacted] शाब्दस्थलेचपदजन्यपदार्थोपस्थितिशाब्दबोधानात्मकविशेषणतावच्छेदकज्ञानाच्छा तन्य३
ना द्विशिष्टवैशिष्ट्यस्यतात्पर्यादेनतादृशशाब्दबोधस्यैवइष्टप्रकारणतायाआवश्यकत्वान्नदोषोपपत्तिः अथवासर्व[redacted]साधारणंकालिकविशेषण आश्रयत्व
शि तोभयसंबंधेनविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वंजन्यतावच्छेदकमिति- अविशिष्टसंस्काराभेदः- शुक्लसंस्कार[redacted]भेदः- इत्यप्याहुरित्यस्वरसबीजंतत्स सामान्य
णोपिसंस्काराद्यन्यत्वनिवेशादसंभवस्तुदासः संभवतिद्वे।साध्येति- परोपदर्शितमृषाधातोरुक्तरूपेणज्ञानबोधकत्वेलक्षणाया- ज्ञानप्रत्यक्षे
ज्ञानत्वेनकारणतायाःप्रदर्शनीयतयाज्ञानत्वमात्रेणपरामर्शोतन्निराकरणानुपपत्ति[redacted]द्वं प्रकृतं तन्मात्रेति मात्रपदंतच्च
क्षोसंनिकर्षविरहमूलंतर्कं- प्रत्यासन्नेतिकारणतावच्छेदकतत्संबंधेनेत्यादिः तथाचविशेषणज्ञानवाधाभावादीनांआत्मन्येकाधिकरणप्रव
त्सन्निकर्षतव्यक्तिरूपविषयादेरैकाधिकरण्यंसामग्रीत्वसंपादकंबोध्यं- तव्यक्तित्वेति- सामग्र्यांप्रत्येकसामग्र्यंशेतव्यक्तित्वादिसामानाधिकरण्यं ग॰म॰
स्वतंत्रविशेषणमित्यर्थः इंद्रियेति। तथाचपत्रवस्तुनःप्रत्यक्षमात्रायांतत्रेवसन्निकर्षादिकमपेक्षितमितिभावः तथासतीति- तद्रूपाश्रयविशे ५१
ष्यकत्वेसतितद्रूपप्रकारकज्ञानत्वस्यतद्रूपज्ञानकार्यतावच्छेदकत्वेइत्यर्थः आवश्यकत्वमिति- तथाचविशेष्यभासकसामग्रीद्विविधा।परस्य

[illegible]

२ लक्षणघटितप्रत्यक्षविषयनिष्ठसामग्रीविशिष्टात्मनिष्ठसामग्रीचाविषयप्रत्यासत्त्याकार्यप्रयोजिका- एकतरप्रत्यासत्त्याकार्यस्याप्रसिद्धेः२

मविधया · तत्र साधनादीति तत्साधनान्यसाधनप्रकारेण तत्साधनाधि... स्मरणे त्वादिक्रमेणार्थः · यदि आप्य... स्मरणे ऽ नित्यानि मुपपादय

व्याप्तिप्रकारकत्वेति मेन्यायलोकिके त्यादि वहुनामुपादानादि इत्यायतामुपादानं ४ तांपतमाहपरे त्विति अधिकभेदो विषयभेदः ५

अतीन्द्रियत्वं लौकिकविषयतारूपमर्थं २

क्तिदोषादिघटिता · घटव्यक्तिदोषाभावादिघटिता चेति न दोषः एवं च यद्विषयोरितिमात्माद्विषयत्वेन सामान्यतो हेतुत्वं बोध्यं · आद्य इति विशेष
रूपेणासंसर्गतासीकारोऽस्वारस्यः ताहृशकार्यकारणभावस्य सयुक्तिकत्वमाशंकते यद्यपीति · अतिनिर्युक्तिक एवेति · द्रव्यादिसमवेतप्रत्यक्षे तथा
हेतुत्वेपि द्रव्यप्रत्यक्षे तदकल्पनात् रूपमहत्वादिरूपकारणविरहेणो वायव्यस्यातीन्द्रियत्वनिर्वाहादिति भावः अन्यस्तेति बंधकत्वहेतुत्वयोर्लाघवगौर
वादिकं एतच्च वहूनामित्यनेन व्यंजितं · एकधीति · एकपरामर्शस्य प्रामाण्यग्रहसत्वे परामर्शान्तरादनुमितिश्च अप्रामाण्यज्ञाननाशं विनानेति भावः
र्य निवेशनीया इति · जनकतावच्छेदक[illegible] अधिकेति · साहश्यज्ञानेपर्वज्ञादि च तत्वस्याप्याधिकसाधर्म्यशोभानादिति भावः क्वचित्तथैवपा
ठः करणेति · अन्यगोचरसंस्कारस्य तद्व्या[illegible]पारत्वादिति भावः · ननु विनिगमनाविरहेण सिद्धं चेदुभयमपीत्यत्राये नज्ञानहेतुतायां विषयनिवेशः
सिध्यतां नैतावता ताहृशस्मृतेस्ताहृशनिश्चयजन्यतासंभवः संस्कारेणान्यथासिद्धेरित्यत आह वस्तुतइति तन्निर्वाहकतयेति कार्याव्यवहित
पूर्वकालवर्तित्वरूपा[illegible] हेतुता यत्र धर्मसंबंधाभ्यामवच्छिन्नैव सिध्यति तत्र व्यभिचारग्रहादेरपेक्षेति व्यभिचारग्रहे हेतुत्वेन सिध्यति यत्र तु प्रथमतो
हेतुता निश्चयः स्वावच्छेदकसंबंधाविषयकः तत्र पश्चात्कलस्य विलंबभावित्वनिश्चयात् कार्याव्यवहितपूर्वकाले प्रसिद्धतत्तत्संबंधावच्छिन्नका
व्यवहित २ रणाभावकूटज्ञानवशेन सामान्यतः कार्यपूर्ववर्तित्वग्रहे [illegible] प्रामाण्यशंकामापनोतीदिति व्यापारः कल्पनीयः यथा यजेतेति विधिना यागे स्वर्ग
हेतुतानिश्चये हेतुमतो विलंबभावित्वनिश्चयाधीनव्यभिचारनिबंधनाप्रामाण्यशंकाव्यारणाय फलाव्यवहितपूर्वकाले सत्तानिर्वाहकादृष्टकल्पना

६ तत्रातिद्रूपयाणामिति एतेभ... त्यदार्थान्विपदार्थनियच्छि... त्वकल्पे ऽ नित्यासंसंगनिष्ठस्यादित्यस्यार्थः · याधिकविषयतानामनिवेशादिति · अन्यथापरामर्शसंस्का
रस्यतीनां नियमनस्य व्यक्तित्वेनाविषयावगाहितापसंगः · तत्र व्याप्ति विषयतात्वेन तत्रानिवेशे चनाधिकविषयतानिवेशेदृष्टिभावः आयातेना नित्याप्तिशंकासंगमकमत्वरतः ६

५ अन्वयव्यभिचारवारणाय विषयानिवेशः ५

प्रत्युत्पन्नमिति ... हेतुताकांक्षेत्यपि विशेषणस्योपपादितत्वादिति भावः । प्राचीनेति लिंगत्वकरणताकांक्षितपदवैयर्थ्यादिति । २

गदा टी० योपनिषत्कारणतानिरूपकत्वेमनियध्वंसाधिकरणासमयोत्पत्तिकः सततज्ञानस्य कृतजन्यइतिव्याप्तेरितिभावः । [redacted]

५२ धा [redacted] अन्यथासिद्धोहेतुमाहनहीतियत्र कृतेऽनन्यथासिद्धत्वगर्भहेतुत्वं चेदुक्तं तीं [redacted] तिप्रकारांतरेणोपपत्तेर्निर्णयमोऽजागलस्तनायमान एवेत्स्यस्वरसः

। तत्रोच्चरज्ञानं स्मृतिविषयविषयकानुभवः गृहीतमितिसंबंधस्तं कारणाधारणाहेतुत्वाभावतः ज्ञानस्य संबंधप्रतियोगितोज्ञानस्य स्मरणोचत

52 स्याकारणतयादीधितिकारणामतिव्याप्तिदानमयुक्तमित्यभिमानः स्वार्थस्मारकबोधस्यान्यथासिद्धत्वेष्युद्बोधकं विशेषस्वरूपनिर्वाहकतयाऽ

पेक्षितत्वमालोच्यदीधितिकारीयातिव्याप्तिसंगमयितुमाहावश्यकत्वइतिअव्यावर्तकं । भाविसंबंधग्रहावारकं । गृहीतमित्यनेनोक्तं सकलसंबंध

संस्काराणां हेतुत्वमपि अनुगतरूपेणानास्तीत्याह संबंधेति । यादृशस्थले संबंधोद्बोधकमनियतं तादृशस्थले एव संबंधिज्ञानस्यानुगततत्तद्व्यक्ति

त्वेनैव हेतुता यादृशस्थले च संबंधोद्बोधकमपि नियतं तत्र तस्यानुगतरूपेणोपस्थितौ [redacted] पत्रं चेति संबंधिज्ञानविलंबेन फलविलंब

अवश्यकमि स्य दुर्वचत्वादिति भावः । [redacted] इति एवं च यादृशसाध्यव्याप्यहेतुमत्ता निश्चयाधीनास्मृतिस्तादृशस्थल एव दीधितिकारीयातिव्याप्तिदानसं

गतिरितिदिगर्थस्तत्र अव्याप्यवत्ता निश्चय एवोद्बोधकः तत्रापि तदतिव्याप्तिसंगतिरिति स्वस्येति । तथासत्यन्याश्रयापत्तेः पक्षाप्रसिद्धिमाशं

त्र क्याहौ [redacted] चेति । वादिनः अयेत्यादिशंकितुः अक्षते रितिच्चेत्यादिशंकासमाधानमितिशेषः तस्य उपेक्षात्वस्य तद्रूपं प्रदर्शति निरूपजनकत्वं चा राम०

क्षुषत्वाधिकरणो विषयितादिसंबंधेनाभावमादाय गुणत्वादौ व्यभिचार इत्यतः प्रतियोग्यसमानाधिकरणेति भेदद्वितिपद्मा एवाद्यो कालभे ५२

विनाद्य ... २ अननुगमात्सेतिनन्वद्बोधकाभावविशिष्टसंस्कारस्यत्वावच्छेदेन महागोरवं स्यादिति भावः अवेक्ष्येति ६

अभिचार

दसत्वात्· तथा च पृथिवीत्वादौ परमाणुत्वादिसां कार्यस्य घटत्वादौ पृथिवीत्वादिसां कार्यस्य पटत्वादिसां कार्यस्य च सत्तात्वा सामान्यव्याप्यादौ व्यभि

चारइत्यर्थः। पक्षस्य सम्भवेन तत्र मते स्वरूपेसिद्धिवारणाय सम्भवायेति उपेक्षात्वइति गतं चाक्षुषत्वादिसामानाधिकरण्यस्य पक्षविशेषणत्वम

पि पक्षे स अन्यथा चाक्षुषत्वादिसामानाधिकरणाभावमादाय पक्षाप्रपर्यवसानसंभवेनार्थान्तरापत्तेः चाक्षुषत्वादिविरुद्धव्यभिचारवारणाय सा

ध्येसामानाधिकरण्यं तत्पक्षविशेषणं विनैवाहव स्तुतस्त्विति· स्वाव्यापके [redacted] ति चाक्षुषत्वादौ त [redacted] त्ता न तौ दोसत्वा अभिचारवारणा

य· ज्ञानत्वादौ व्यभिचारवारणाय स्वव्यभिचारीति चाक्षुषत्वव्यापकाव्यभिचार्यन्तरत्वादौ स्वाक्षुष [redacted] र जितया चाक्षुषत्वव्यभिचार इति जातित्व

निवेशः घटत्वाद्यव्यापकव्यभिचारिद्वित्वादिमेत्तैवा द्व्यभिचारीतो जातित्व [redacted] घटकसकलपदार्थनिवेशः रूपत्वादिकमादाय सिद्धिरतो व्यापकेति,

उपेक्षात्वेति· स्वाव्यापकत्वदले संबंधसामान्येन यत्किंचित्संबंधेन च स्वाधिकरणतावच्छेदकत्वादेरपि पृथिवीत्वाव्यापकतया व्यभिचारीतः समवा

यदैशिकविशेषणतान्यतरसंबंधेन तत्प्रवेशः एवं व्यभिचारविरोधघटकप्रतियोगितयोः संबंधनिवेशप्रयोजनेऽत्येव· अपरत्वं सामान्यत्वं व्याप्यव्याप

कभावापन्नत्वनिर्वचनाय स्वविद्वेषादादहस्वाश्रयेति· व्याप्यव्यापकभावीयत्वद्वयरत्निघित्व विरुद्धोभयवृत्तिद्वित्वघटत्वादिषु व्यभिचारवारणाय स्वत्वं

तद्द्वयविशेषयोर्निवेशः उपाधिरिवेतिहानोपादानभिन्नत्वानेउपेक्षाव्यवहारादितिभावः॥ अन्यविषयकेति॥ एवं च संस्कारं प्रतिनिश्चयत्वेनैव हे

तुतास्मृतिप्रतितु फलतासंस्कारजनकत्वेनेति नान्योन्याश्रयोनवातिव्याप्तिरित्याशयः जथासति उपेक्षाधियः संस्कारजनकत्वेसति [redacted]

53

२ भ्रान्तापत्त्यापस्येषुत्वात्· नचैवं लाघवे संशयाभावस्येव स्वातंत्र्येण कारणत्वसंभवात् संस्कारं प्रत्यपि तावत्त्वेनैव हेतुत्वमिति भ्रान्तिप्रसंगादिति वाच्यं कायव्यूहस्थले एकशरीरावच्छेदेन
संशयसत्त्वे शरीरांतरावच्छेदेन स्मरणोत्पत्तेः परपुरप्रवेशस्थलेऽपि कार्यान्तरसंशयसत्त्वेऽप्यात्मनि तदुत्पत्तेश्च तदात्मीयावच्छेदकतासंबंधेन स्थलमादिकं प्रतितादात्म्यसंबंधेन संशया
भावस्य कारणत्वे गौरवात् दयवच्छेदकतासमवायोभयावच्छेदकताविशेषणतोभयसंबंधाभ्यां कार्यकारणभावस्य वक्तव्यप्राणादिव प्रसक्ततया लाघवेन निर्णयत्वेन कारणत्वस्यादृत
त्वात् यत्तु पत्रघटोऽयं घट इति प्रत्यक्षानंतरं दियता [stain] दिविवेकेन भावे घट इत्याचतुर्थ्यादिकं तत्र संस्कारं प्रतिनिर्णयत्वेन हेतुत्वेपि तादृशनिर्णयजन्यसंस्काराभ्यां संशयात्म
कस्य त्वापत्तिस्तस्य च्छेदेन घटत्वप्रकारकस्मृतिं प्रति तत्त्वामानाधिकरण्येन तदभावस्मृतिं सामग्र्याः तदवच्छेदेन घटत्वाभावप्रकारकस्मृतिं प्रति तत्त्वामानाधिकरण्येन

ग॰टी॰ ~~कित्वस्य संस्कारापादकतावत्संस्कारासिद्धावुपनीतपदार्थहेतुत्वस्य स्मारकपकस्य न यथा संस्कारासिद्धावुपनीतत्वतत्तिद्धिरितिगतस्य यः। योऽर्थस्तादृशेषु संस्का~~
५३ ~~कत्वस्य तथा ननु संस्कारं प्रतिनिश्चयत्वेन हेतुत्वस्य तीव्रपेक्षायत्वेऽसत्तत्त्वात्। संस्कारायादिरिति कल्पनमिति तन्न विधर्म्यविशेषसंस्कारोदयात् तत्प्रकृत्वादि~~
[redacted] सकृदनुभूतस्थलेऽत्यन्तद्वितीयत्वे [redacted]न चरमस्मृतेरेव नाशकत्वान्नोक्तानुपपत्तिरिति भावः॥ पूर्ववर्तित्वं प्रागभावकालो[redacted]त्वं हेतुरितीदृ प्र
५४ शाहेतुत्वांतराकल्पनेऽपि घटत्वप्रकारकसंस्कारादेव घ्रुयं किंचिदन्यविषयकत्वात् तन्नाशकसामग्र्यपेक्षापानदोष इति केचित् [redacted]गौरवमेव मत
द्वयेऽप्यस्वरसबीजं कस्यनानुमितिः॥ तदुभयेतियोगेऽप्युभयेत्यर्थः। योग इष्टसाधनं इष्टं यागसाध्यमितिज्ञानमितिद्वयसाधारणानिश्चयेत्यर्थः सं
योगादिकमेवेति स्वयोगावच्छिन्नाधारतादिकमित्यर्थः क्वचित्तथैव पाठः॥ तादृशप्रतीतस्य पर्वते धूम इति प्रत्ययस्य विशेषणीभूतेति ननु संयोगसंसं य
सर्गतावच्छेदकत्वेन तद्विषयतायाः प्रकारविशेष्योभयनिरूपितत्वासंभवेऽपि वह्निव्याप्यधूमत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितायाः संयोगावच्छिन्ननिष्ठ
संसर्गतानिरूपितविषयताशालिनिश्चयत्वेन अनुगमान्न दोषः व्याप्ये पर्वतः पर्वतवान् व्याप्य इति ज्ञानवारकं विशेषणांचोक्तमिति चेन्न॥ संयोग
संबंधावच्छिन्नप्रतियोगितासंबंधेन वह्निव्याप्यधूमीयोऽभाव इत्यादिज्ञानस्यापि परामर्शत्वापत्तेः व्याप्यनिरूपितेति तुल्यवित्तिवेद्यत्वमालंब्य पक्षेति ई राम
दृशसंबंधस्य साक्षात्संबंधत्वे आधेयत्वादीनां संसर्गतावच्छेदकतया तद्विषयताया व्याप्यविषयतानिरूपितत्वाभावः परंपरासंबंधत्वे तन्न प्रथमो ५३
यात्ताधेयत्वादेः व्याप्यप्रतियोगिकत्वविरहेण परामर्शस्य नियमतो भ्रमत्वापत्तेस्स्वरसाधेयतानिरूपिताधारतादिर्वृत्तिघटितत्तत्संबंध[redacted]:द्रष्टव्यः॥

भावश्यकं तथाच स्मृतिसंस्कारजनकतयोर्निर्णयत्वनिवेशप्रयोजनाभावात् क्वापि त्याज्यमिति तदसत्· संशयात्मकस्मरणस्यालीकतया तत्प्रतिविरोधमालक्षणाम
न्याय्येककल्पनात् उभयसंस्कारदृशायामुभयस्मरणस्य समुच्चयरूपस्यैवोपेयत्वात्· यत्तु तत्तु संशयसत्त्वे एककोटावुद्बोधकसत्त्वे तदुत्तररूपप्रतिबंधकीभूतता
मन्यभावादपरकोटिस्मरणापत्तिवारणाय निर्णयत्वेन कारणत्वमावश्यकं तदभिप्रेत्येयाह तुदृदे वेनियुक्तत्वादिति तथा चानुभयत्वेनैव हेतुत्वमस्तु २
८ पादशेत्त क्वचिन्निरवच्छिन्नाधा चिन्त्यामद्भिन्नाविशेष्यतादुपादेयादि वंप्रकारताधि। केचित्तु ८ १ पक्षप्रकारकपरामर्शत्वं पक्षप्रकारकव्याप्तिमित संभाव्याहाविं
उभयेतरानुभवत्वं इह त्वनुगमस्य दृः प्रवारणाय तस्याः स्वीकारेत्तद्विप्रदर्शितस्यचिंतामणि ... संबंधावगाहित्वस्योभयवैशिष्ट्यावगाहित्वार्थात् अर्थः १

स्याधाराधेयभावेतिरिति नियामकं संबंध एव हेतुतासामानाधिकरण्यघटक इत्याधारतायास्तत्पकतयेति· आधारत्वमेव व्याप्यताघटकसंबंधः वृत्तेः
त्वांशे तु पायाइत्यादौ तु न व्याप्तिः अभेदसंबंधावच्छिन्नाधारताया व्याप्तिघटिकाया अप्रसिद्धेः॥ एतदेव च मतं अभेदसंबंधेन व्याप्तिं स्वीकृत्य। एवं स्थिते सामा
नाधिकरण्यादौ संबंधत्वनिवेशमिति खंडयिष्यति अभेदसंबंधेन व्याप्तिं स्वीकर्तुमाह यद्विचेत्यादिहेतितेति व्याप्यविशेष्यकपरामर्शस्य संयोगावच्छिन्नाधे
यतासंसर्गकत्वेन व्याप्यतावच्छेदकसंबंधासंसर्गकत्वादित्यर्थः॥ नकश्चिदिति संयोगादेः प्रतियोग्यनुयोगिभावानियमेऽप्यापकस्य वानरदस्ततो अनु
मितिप्रसक्त्यप्तेन चैवं प्रकृते धूमवानयं अयं धूमवानिति ज्ञानयोरेव संशयत्वात्तत्रानुभवविरोधस्तिर्दृष्टान्तानुभवत्वव्याप्यत्वस्याग्रे दूषणी॥ यत्तयातस्ये
वाग्रे निवेशो तद्ग्रंथविरोध इति तु न शक्यं अभिप्रायभेदेन तदुद्धासंभवात् तथाये सत्संगतमुक्तं। नियामकाभावेनेति एतन्मतेऽन्यसंसर्गादिग्रस्य एवमवता ध्य
रणीयः ननु स्मृतावपि व्याप्यपक्षोभयाविषयकत्वेनानुगतरूपेणोपकारणात्वप्रयेयत्तेन चैकत्तरविशेष्यकसानादस्य विशेष्यकस्मरणापत्तिरिति
वाच्यं कार्यतावच्छेदककोटावतादृशप्रकारिताविशेष्यतादिकमनिवेश्यानुगतेन व्याप्यपक्षोभयविषयकत्वेनैव स्मृतेः कार्यतया नियामकाभावे-
नैकविशेष्यकत्वान्नादन्यविशेष्यकस्मरणापादनासंभवादित्यभ्यात्। अन्यथेति अनुगतरूपावच्छिन्नंप्रत्येव नियामकत्वमिति प्रकारत्वविशेष्यक
त्वघटितप्रकारताविशेष्यताप्रयोजकविशेषसामग्रीविरहादिति भावः स्मृतित्वावच्छिन्नंप्रति नियामकत्वानुगमे इत्यर्थः। इति स्मृतिभावस्येति अनुग
तरूपावच्छिन्नकारणावधाज्ञापमानायाः स्मृगेतेऽनुगतरूपावच्छिन्नतयोभयविशेष्यकत्वापत्तिरित्यर्थः प्रकारताविशेष्यताप्रयोजकविशेषसामग्री

ग०टी० ५४ 54

विरहादितिभावः नन्विदमयुक्तं अनुगतरूपावच्छिन्नकारणासत्त्वदशायां अनुगतरूपावच्छिन्नस्मृतेरजननेपि उभयविशेष्यकोभयप्रकारकस्मृ
तेरुत्पत्त्यापादनस्य सुकरतया सर्वदा तादृशस्मरणापत्तेरेव संभवादिति चेन्न व्याप्यधर्मावच्छिन्नोत्पत्तौ व्यापकधर्मावच्छिन्नसामग्री अपेक्षिता व्यापक
रूपं च मदर्शितमनुगतरूपमिति तदवच्छिन्नोत्पादकसामग्र्या असत्त्वात् सर्वदा तदापादनासंभवात् एवं च गौरवादित्यादिग्रंथ एवमवतारणीयः ननु
नमुप्रकारकतद्विशेष्यकस्मृतिं प्रति तत्प्रकारकतद्विशेष्यकनिश्चयत्वेन हेतुतासिद्धावपि यद्विशेषे यद्विशेष्यस्येति साम्येन सामान्यतस्तद्विष
यकस्मृतौ सामान्यतस्तद्विषयकज्ञानत्वेन हेतुत्वस्य दुर्वारतयानुगतरूपेण स्मृतिकारणत्वमनपवादमेवेत्यत आह गौरवादिति न च गौरवेपि सामा
न्यकारणतास्वीकार आवश्यकोन्यथा यद्विशेषे इत्यादिनियमविरोधापत्तेरित्यत आह मानाभावादिति तादृशनियमे इत्यादिः तथा च तादृशनिय
मानुपगमान्न तद्विरोधः गौरवेण चानुगतकारणतेति अकारप्रश्लेषादि ग्रंथलाघवनाशोत्तरत्वात् अविनिगमकांतरादिति पक्षविशेष्यक
परामर्शहेतुतायामाधेयत्वविषयतायाजनकतावच्छेदकतया निवेशो विनिगमकः दर्शनीपरीतिः अव्यवहितोत्तरत्वनिवेशरूपा रीतिद्वयेन पराम
र्शद्वयानुगमव्याप्तिद्वयानुगमाभ्यां पूर्वोक्तसविषयकत्वेन हेतुत्वेन पूर्वोक्तसप्रकारकत्वनिवेशरूपा रीतिद्वयेन परामर्शद्वयानुगमव्याप्तिद्व
यानुगमाभ्यां पूर्वोक्तसविषयकत्वेन हेतुत्वेन पूर्वोक्तसप्रकारकत्वेन कारणत्वेन पूर्वोपदर्शितेति ज्ञानोपरमेपीत्यादिना कारणतावच्छेदक राम० ५४
कोटावनुबुद्धसंस्कारान्यत्वनिवेशस्य तथा गौरवमित्यत आहान्येति केवलोद्बोधकाभावात्संताभावविशिष्टज्ञानत्वेन हेतुत्वे उद्बोधकवैशिष्ट्यं पर्यव

स्येत् तथा सति उद्बोधकासत्त्वे विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानादिविशिष्टवैशिष्ट्यप्रत्यक्षमपि न स्यादतः संस्कारनिष्ठत्वनिवेशः एवं च प्रत्यक्षज
नकज्ञानस्यापि तादृशोद्बोधकाभावाभाववैशिष्ट्यमस्त्येवेत्याह प्रत्यक्षेति स्वं विशेषणज्ञानं स्वं व्यापारः संस्कारः तदुभयान्यतरत्वमेव कार्यनियततत्पू
र्ववर्तितावच्छेदकं तदेव च कारणतात्वं न चैवं तत्र विशेषणज्ञानत्वस्यानवच्छेदकत्वसंभवः संस्कारसाधारणतादृशान्यतरत्वरूपकारणतान्यूनवृत्ति
त्वादिति वाच्यं न्यूनवृत्तित्वेनावच्छेदकत्वस्वीकारे तदभिधानात् केविलितिदीधितिकृतां वक्ताभिधानासंगतिप्रसंगः एवं च पूर्वसमाधानस्य निर्विकल्प
कस्यात्यनभ्युपगमाभिप्रायकत्वे च स्वरूपतो निखिलजातिमान् स्यात् प्रागुद्दर्शितं कृतेन चोक्तक्रमेणेति तथा विधजातिस्मरणं वा स्यात् उद्बोधके
ति न तु यावज्जातिनिर्विकल्पकानुपगमे कालादौ सकलप्रमेयप्रकारकज्ञानं न स्यात् विशेषणाग्रहणत्वेन हेतुतामते चोद्बुद्धसंस्कारादेव तदुपपत्ते
रित्यतः विशिष्य यावज्जातिप्रकारकसकलप्रमेयज्ञानं तत्र नैव जायते किंतु सामान्यत एवेत्यहृतदनुपगमेऽपीति सकलप्रमेयस्य कालादौ प्रकार
त्वार्थं विश्वविषयकत्वमुक्तं विशिष्टविशेषणताज्ञानसंपादनाय प्रमेयत्वादिविषयकेति दीधितिव्याख्याविषयकत्वेन समाधानदशायां निर्विकल्पकं स्म
रणमिति शेषः प्रमात्वं चेति तत्त्वं चेह स्वाश्रयवृत्तित्वसंबंधेन प्रकारताविशिष्टविशेष्यतावत्त्वं अनुमितित्वसंग्रहाय यथार्थिकिंचिदिति ननु अनुभवा
र्थकज्ञानपदादनुभवत्वेन साजात्यमुपस्थापनीयं न त्वनुभवत्वव्याप्यजातेस्तत्राह घट इति जन्यमिति तत्रापि दृष्टत्वेन साजात्यसत्त्वेऽपि दृष्ट
त्वव्याप्यजात्या तदभावादिति भावः अवच्छेद्यजन्यत्वादि कार्यतेति कार्यतादीत्यर्थः आदिना ननु कतादिपरिग्रहः अवच्छेद्यकार्यतादेरभेद इत्या

द्विपदोपादानात् नत्वानवच्छिन्नेति विनिगमनाविरहाणोऽमपसिद्धेरिति भावः साक्षादिति विशेषणतानाविशेषणांशावच्छेदकभेदेन परामर्शनिष्ठ
कारणताभेदे तन्निरूपितकार्यतायाभेदः स्यादतः कार्यतादेरित्यादिपदं परामर्शविषयताघटककारणतायाअपि एकत्वं नन्ववच्छेदकताभेदे
नकार्यताभेदापत्तिवारणायावच्छेद्यांशपविषयतायानियामकत्वमुच्यतां तत्रपर्याप्तिघटितावच्छेदकताधारत्वप्रदर्शनं कृतइति चेन्न ज्ञातमित्या
कारकज्ञानीयविषयताघटेवपात् प्रत्यक्षानुमितिकार्यतयोरभेदापत्तिरतंशावच्छेद्यावच्छेदकभावविषयतानिरूपितावच्छेद्यविषयतानिरूपितत्वप्र
वेशनीयं अन्यथाघटविधेयकानुमितिवह्निपरामर्शजन्यत्वादिरपिघटपरामर्शजन्यत्ववह्निपरामर्शजन्यत्वयोरभेदापत्तेः एवं चैवं कावच्छेदकता
छविताव च्छेद्यविषयतानिरूपितविषयतायाभेदकतापर्यन्तं गत्वाकारणतापर्याप्तिप्रवेशः अत एव वह्निविधेयकानुमितिरित्यभिहितं अपत्तिनिष्ठका
र्यतायां अभेदवारणायानुमितित्वेति जनकतावच्छेदकपर्याप्तिमतालोच्यैवेतत्पर्याप्तिनिवेशः अन्यथानुमित्यापत्तिजनकतावच्छेदकयोरन्नाहा
र्यत्वप्रवेशाप्रवेशाभ्यां वैलक्षण्येपि न क्षतिः एकं कार्यतावच्छेदकपर्याप्त्यघटितजनकतायाः परामर्शोनुमितिजनकइति ग्रहविषयत्वेव जनकते
कास्माधिकेतिवोध्यं स्यमंअव्यवहितोत्तरत्वाघटितं अत्रसाध्यपक्षावपिहेयो तस्मादिति अव्यवहितोत्तरत्वमनिवेश्यैव कार्यकारणभावइति भावः देवा राम॰
ऽगनादेरपि विषयत्वादाह तत्तद्घटकेति अतिप्रसंगो वह्निव्याप्यधूमवत्पर्वतवानिति त्रिहोपदान्तरं अनुभावतयाप्येत्यादिकं प्रतिपाद्येति तथा चप ५५
क्षपदं न धर्मिमात्रपरं किंतु पक्षतोपलक्षितपरमेवेति भावः पक्षधर्मताज्ञानान्वितेनेति निरूप्य पक्षधर्मताशब्दार्थविशिष्टपक्षताज्ञानपदार्थे विशेषणं

धर्मतारूपविषयविशेषणत्वे न विषमतया ज्ञानान्वयिधर्मिरूपविषयांशे च न तस्य विशेषणत्वसंभवः परामर्शविषयत्वात् दंडाद्यविषयकपु
रुषादिज्ञानस्य पुरुषादौ दंडादिमत्त्वेऽपि दंडादिविशिष्टपुरुषधीविषयकत्वात्· एवं दंडपुरुषावितिज्ञानस्य दंडादिविषयकत्वेऽपि न तद्विशिष्टवि
षयकत्वं विषयतावच्छेदकस्यैव विशेषणत्वादतः पक्षत्वोपलक्षितधर्मिवृत्तिताविषयकज्ञानमेव प्रकृते विवक्षितं० एवं च विशेषणत्वमिह विशे
ष्यान्वयिनान्वयित्वमेवेति ज्ञानविशेषणपक्षतायास्तदन्वयिजन्यतान्वयलाभ इति भावः अथाहरणायास्मै मंक्षीणातीत्यादौ गवाद्यवारूपणादेः प्र
कारतया तत्र तस्य विशेषणत्वसंभवे न गवादिसाध्यतया भासमानस्य मंक्षयादौ आरूपणादिसाध्यताप्रतीतिः संभवति प्रकृते च पक्षताया ज्ञानां
अ शविषयत्वात्कथं तदन्वयिजन्यत्वान्वयसंभवः न चारूपणं न गवि प्रकारः आरोपविशिष्टाया एव तत्र अभेदसंबंधेन साक्षात् प्रकारत्वात्तया च गवि
परंपराप्रकारीभूतस्यारूपणादेः गवान्वयित्ततीयार्थसाध्यत्वेऽन्वय इव प्रकृते ज्ञानविशेषधर्मताप्रकारीभूतधर्मिणि प्रकारीभूतायाः पक्षतायाः ज्ञाना
न्वयितावच्छेदकजन्यत्वस्यान्वयित्वेऽन्वयः संभवेत्येवेति वाच्यं· विशेषणविभक्तेरभेदार्थकत्वमतेऽरूपणाभेदस्यारूपणपर्यवसाने न साक्षाद्गो विशेषण
त्वसंभवादिति चेन्न विशेषणविभक्तेः साधुत्वार्थकतामते आरूपणस्य गवि परंपरमेव प्रकारत्वया साक्षात्प्रकारस्यैव तदन्वयितान्वय इति नियमाभावात्·
यदि चारूपणायेत्यत्रारूपणं धर्मं एव प्रकृतस्यार्थः तदुक्तं तृतीयार्थस्य साध्यत्वं· न तु विशिष्टान्वयबलात्तल्लाभः तदुक्तं तृतीयया गुणस्यैव साधनत्वं कर्मं प्र
तिविसृष्टं गम्यते तत्तु द्रव्यद्वारैव सिद्ध्यतीति· आरूपणकर्मप्रतिसाधनत्वं च साधनतावच्छेदकतया प्रयोजकत्वं· यथा धूमाद्वह्निमानित्यादौ धूमपदस्य

ग० टी० मुख्यार्थपरतामते हेतुपंचम्याकारणतायां विषयंतयाऽवच्छेदकत्वरूपं वान्हिज्ञानं प्रतिप्रयोजकत्वं तद्वत् आहृतपयस्साधनतावच्छेदकत्वं वाधेयं
५६ तथा तत्र चद्रव्यद्वारैवेति आश्रयस्य साधनतयोक्तिप्यत्रुपपद्यतेऽयमर्थः एवं सति तिको निरुक्तसाधनतायां समभिव्याहृतपदांतरसिद्धायामाहृतप
56 यस्त्वावच्छेदकत्वे लाघवं द्रव्यांतरनिरुक्तसाधनतावच्छेदकत्वे गौरवमिति प्रतिसंधानाद्दो निरुक्तसाधनतायामाहृतपयस्त्वावच्छिन्नत्वनिर्णयः आहृतस्य वि
शेषणतोक्तसाधनत्वमर्थात् प्रतीयते तादृशबोधे चाहृतायेतिपदस्य तात्पर्यद्युतिपरतया गोपदसमानलिंगता निराबाधैवेति मीमांसकमते मा
द्रियते तत्रापि लोहितोष्णीषा ऋत्विजः प्रचरंतीत्यादौ ऋत्विक्प्रचारे लोहितत्वस्य परंपरयाऽन्वयात् तदन्वयिता रूपसाधनत्वेनान्वय इति च साक्षात्प्रकार
स्यैव तदन्वयिनान्वये इति नियमभंगो बोध्यः अथास्तु परंपरया विशेष्यतान्वयिनापि स्वान्वयः तथापि जन्यवाक्यार्थतानान्वये उपलक्षणतया भासया
न विषयांशे प्रकारीभूतायाः पक्षतायाः कथं तत्रान्वयः उपलक्षणपुच्छलग्नस्य विशेषणत्वायोगात् लोहितोष्णीषेत्यादौ च लोहितत्वविशेष्यीभूतो
ष्णीषाधेरपीरुक्तसाधनतायामन्वयोपगमेन लोहितस्य आहृतपयवत्तद्धर्मिणोपि क्तसाधनत्वेऽन्वयोपगमेनाहृतपयस्य चोपलक्षणपुच्छलग्नत्वाभा
वात् प्रकृते च परामर्शविषयेऽनुमितिजनकतावाधेन तत्र तदन्वयाभावेनोपलक्षणतायाएवावाच्यत्वादिति चेन्न प्रकृते जन्यपदं प्रयोज्यपरं का राम०
रणतावच्छेदकप्रविष्टविषयाणां चानुमितिप्रयोजकत्वेतितेषामपि जन्यपदार्थान्वयोपपादनसंभवात् न चैवमनुमित्यनुव्यवसायेऽतिव्याप्तिः त ५६
स्य परामर्शादिप्रयोज्यत्वादिति वाच्यं जनकतावच्छेदकत्वेनयान्यथासिद्धित्वं तदन्यजनकत्वादिनापाऽन्यथासिद्धस्य तन्निरूपकत्वेन प्रयोज्यताया

विशेषणीयत्वात्‌· विषयप्रयोजकताया अस्वार्थता मात्रं न तु लक्षणे तद्विवक्षा ऽतो लक्षणे न विशेषणत्वे पर्य्यवसंगः वस्तुतस्तु ज्ञानांशे पक्षताप्र
यथ र्मिह्नित्ताविषयत्वस्य प्रकारतया भाने पक्षताया अपि धर्मिपारतंत्र्येण त्वात्प्रयं धर्मिह्नित्ताविषयकत्वसंबंधेन तदन्वयः स्वीक्रियते इति ज्ञानांशे ना
हृशासंबंधे न त्वास्मात् प्रकारीभूतायाः पक्षताया जन्यत्वान्वयो निराबाधः अत एव दंडि न पुरुषमानयेत्यादौ अंतरभासमाने मत्वर्थघटकसंबंधे
ऽप्यानयनकर्मत्वाभावे पिदंडादौ तदन्वयः स्वसंबंध्यभेदसंबंधेन दंडादेः पारतंत्र्येण पुरुषादौ साक्षान्नप्रकारत्वादुपपद्यते पक्षतायाः सहहृततत्व
संबंध्येन ज्ञानान्वयाज्जन्यतायामन्वय इति तत्तुच्छं· परंपरया विशेषणस्य परंपराघटकतत्तत्पदार्थघटितपरंपरान्यपरंपरासंबंधेनान्वये निराकांक्षत्वाद
न्यथा दंडिपुरुष इत्यादौ एककालीनत्वादिसंबंधेन पुरुषादौ दंडत्वादेः पारतंत्र्येणान्वयापत्तेरिति· प्रसक्तविषयमेनप्रसक्तेऽतियाप्तिवारणाय परामर्शज
न्यत्वनिवेश इति भावः तस्याः पक्षतायाः व्यभिचारविरहेपीति नीलादिभासकसामग्रीविरहादेव नीलादिभानासंभवे न पर्याप्त निवेशात्‌ः सिध्यनुत्त
रत्वं। अन्यमात्रलिंगकेछाकालीनसिध्यनुत्तरत्वं॥ ॥तत्परस्मानुमितित्वेन परामर्शकत्वेनुमितिकरणमनुमानमिति लक्ष्यतावच्छेदकानुमानत्वे
नसहलक्षणाभेदः। उद्देश्यतावच्छेदकविधेययोरभेदेनान्वयानुपपत्तिश्च। लक्ष्यतावच्छेदकानुमानत्वशरीरेऽनुमितित्वजातिप्रवेशकारेणानिवेशात्।
अनुपूर्वकमाधातोस्तादृशजातिविशिष्टवाचित्वात्। अतस्तत्पदपरामर्शनीयमाहतत्पदेनेति। जातिघटितानुमितिलक्षणपक्षेपि तादृशज्ञानजन्य
ज्ञानवृत्तिरनुभवत्वव्याप्यजातिमत्वविशेषितानुमितित्वजात्यानुमितेस्तद्वदे न परामर्शः। अनुमितिकरणत्वरूपलक्ष्यतावच्छेदके चस्वरूपन एवत

स्यानिवेशान्नोक्तदोषस्यावकाशः। अनुमानपदार्थत्वेन लक्षतानुमानपदस्य च तदवच्छिन्नेव लक्षणेति न युक्तं। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः प्रमा
णानीति विभागेऽनुमानपदस्य लाक्षणिकतायां बीजाभावादनुमितिकरणत्वस्यैव विभाजकतया तदवच्छिन्नस्यैव लक्षणाकांक्षया लक्षणाभि
धानादनुमितिकरणत्वस्यैव लक्ष्यतावच्छेदकतायाश्चौचित्यात्। अनुमानपदार्थत्वस्यानुमितिसाधारणतयातिप्रसक्तत्वेन लक्ष्यतावच्छेद
कत्वायोगात्। अनुमितिकरणमिति षष्ठीतत्पुरुषः तच्छब्दो अनुमितिसंबंधिपरः। तस्य करणतायामभेदान्वयः एवं चानुमितिनिरूपिताभिन्नकर
णत्वं लक्षणाविधेयतावच्छेदकं अनुमानपदेन च निरूपितत्वसंबंधेन धात्वर्थान्वयिकरणत्वबोधनादनुमितिविशेषितकरणत्वमुद्देश्यतावच्छे
दकतया प्राप्यते। नातः उद्देश्यताविधेयतावच्छेदकयोरविशेष इति। न च सत्। अनुमितिविशेषितकरणत्वावच्छिन्ने पक्षे प्रत्यक्षादिरूपे तदभेद
संदेहे अनुमितिसंबंध्यभिन्नकरणत्वावच्छिन्ने पितत्संदेहसंभवेन तद्रूपेऽतदभेदव्याप्तिनिश्चयासंभवात्तल्लक्षणतायोगात्। तत्रैतदभेदस्याप्यवधारणे
उक्तपक्षतावच्छेदके पितदवधारणासंभवेन तदवच्छिन्नेऽतदभेदसंदेहाभोगात् उक्तलक्षणवैयर्थ्यात्। न तु गौरवं क्षावच्छेदकतायां वर्तकतायां
मानाभावः। तज्ज्ञानस्य मणिमंत्रादिन्यायेन प्रतिबंधकत्वं चेत्स तथाह अन्यथेति। व्यर्थविशेषणतया अनवच्छेदकत्वविशिष्टविशेषणतायेनेति णम०
।विशेषणतोन हेतुत्वं शेषप्रकारीभूतेन यद्धर्मधर्मितावच्छेदकीत्वेतिपावत्। अवच्छेद्यतानेऽवच्छेदकतानात्मकहेतुत्वाभिधानं च व्याप्तेरवच्छिन्नत्वनियमस्त
चर्कं। तत् निरुक्तविशेषणं तस्य हेतोः सार्थकं स...तत्र निरूपितव्याप्यतावच्छेदकमित्यर्थः। तच्चेति। अनुमितिकरणस्य स्वरूपाकांक्षायां तत्स्वरूपतमा ५७

हेतुत्वेनीत्यपि पाठः। मूले लिंगपरामर्श इति। फलोपहितत्वलक्षणं तेयतिदीधितिमते तृतीयपरामर्शपदार्थः। अन्ये तु व्याप्तिप्रकारकलिंगज्ञानमि
त्यर्थः। ननु तृतीयपरामर्शः। तस्य चरमकारणत्वेन निर्व्यापारत्वात्करणत्वानुपपत्तेर्व्यापारमाहात्म्यादित्याहुः। ननु धूमेनानुमिनोमीति व्यवहारा
द्धूमादेरेव करणत्वं। अन्यथा धूमादिपदोत्तरं करणत्वार्थकतृतीयानुपपत्तेः। तत्कथं लिंगपरामर्श इत्यत आह। नत्विति। व्यापारत्वं परामर्शस्यैवेत्यर्थः। लिंग
स्य करणत्वेऽतीतानागतलिंगज्ञानादनुमित्यनुपपत्तेरिति शेषः। एवं च धूमेनानुमिनोमीत्यादौ धूमपदस्य धूमज्ञाने लक्षणेति बोध्यं। परमतं निराकृ
त्य अनुमानप्रमाणत्वादिचार्वाकप्रतिपत्त्या पञ्चम्यध्यायस्यशान्तं जातं तत्राप्रमाणत्वज्ञानं संशयाद्या। धूमज्ञानत्वसामानाधिकरण्येनाप्रामाण्यं न साध
यितुं शक्यं नैयायिकैस्तथा प्रामाण्ये प्रमादत्वं तत्तदवच्छेदेनाप्रामाण्यं साध्यत इत्यत आह धूमादिज्ञानत्वावच्छिन्नमिति। हेतोरेकमेव पक्षतावच्छेदकमि
त्याह तथा चेति। अलौकिके विशिष्टबुद्धिविषये पारमार्थिके निर्विकल्पकविषयोगवादिव्यक्तिमात्रे तस्य विशिष्टबुद्धिविषयान्यत्वादिति अनुपदंस्फु
टं। प्रमाणतावच्छेदकरूपरूपत्वरूपहेतोर्न्यायमते सिद्ध्या निनिश्चयत्वमादाय संदिग्धासिद्धिं शंकाया मूले योग्येति व्यभिचारसंशयादिति। य
त्र यत्र व्याप्तिज्ञानं तत्र सर्वत्रैव व्यभिचारसंशयसंभवेन क्वचिदपि व्याप्तिनिश्चयासंभवादित्यर्थः। ननूपाधेर्व्यभिचारव्यापकत्वात्स्य च सद्धेता
वनुपलंभेनाभावनिश्चयात्तद्व्यभिचारसंशयसंभवः व्यापकाभाववत्तानिश्चयस्य व्याप्तवत्तधर्मे निश्चयत्वेन व्याप्यसंशयविरोधित्वादित्यत आह
योग्येति। उपाधेरतीन्द्रियस्यापि संभवात्। उपाधिसामान्याभावो मूर्त्तादिसामान्याभाववदयोग्य एवेति प्रतियोगिसत्त्वप्रसंजितप्रतियोगिकत्व

ग०टी० रूपयोग्यताशालिनः प्रतियोग्यनुपलंभस्याभावग्राहकस्य विरहात्· अतो योग्योपाध्यभाव एव योग्यानुपलब्ध्या प्रत्यक्षेणानिश्चेयः तथाप्ययोग्यो
५८ पाधिशंकानुच्छेदेनोपाधिसामान्याभावानिश्चयादित्यर्थः ननु यत्र यत्र धूमदर्शनं तत्र तत्र वन्हिदर्शने यत्र यत्र वन्ह्यभावदर्शनं तत्र तत्र धूमाभाव
दर्शने च सति धूमे वन्ह्यभावसहचाररूपव्यभिचारसंशयात्मकोऽपि व्यभिचारग्रहो न संभवति· धूमवति वन्ह्यभावसंदेहस्य वन्ह्यभाववति धूमसंदेह
58 स्य चोक्तविपरीतदर्शनप्रतिबंधकत्वात् अत आह· शतश इति· सहचरितयोः सहचारग्रहविषययोः व्यभिचारोपस्थितेरिति· सामान्यलक्षणयोप
स्थितमधिकरणांतरमादाय सामान्यरूपेणोपस्थिततत्तदधिकरणमादायापि तत्र कस्मिंश्चिदपराभावग्रहसंभवादित्यर्थः ग्रा० पर्वतादाविति·
तथा चासिद्धायामनुमितौ दोषविशेषस्य प्रतिबंधकतास्वीकृत्योपस्थितस्यापि व्यभिचारस्याभानवारणात् अव्यभिचारित्वव्याप्तिनिश्चयः सुघट
इति प्रभाकरणात्वनिर्वाह इत्याशयात् संभावनामात्रादिति· मात्रपदेन निश्चयव्यवच्छेदः प्रवृत्त्यादौ निश्चयत्वेन हेतुत्वे स्याग्रे व्यक्तं· संभावनामात्रादि
ति· अगृहीतासंसर्गकस्याध्यस्य तिमात्रादित्यर्थः मात्रपदाद्विशिष्टानुभवव्युदासः इत्यन्ये प्रवृत्त्यादिकार्यनिर्वाह इति अयं वन्ह्यादिव्यवहारपदा
र्थः अनुगतधर्मस्यानिश्चयत्वात् संभावनाया धूमदर्शनजन्यवन्ह्यादिज्ञानस्य प्रमात्वेति प्रत्यक्षप्रमाविषयकत्वस्येत्यर्थः संवादेनेति· अत एवा
ग्रे संवादाभिमानमुक्त्वा प्रामाण्याभिमानो निर्वाह्यते· संवादस्त्वे प्रामाण्यस्यावश्यकत्वात् यथा श्रुतासंगतेः तस्य च त्वादेः तन्मते वस्तुमात्रस्य स्वत्वात्स राम०
ण्णाद्यं· तद्घटितस्येति· तद्घटितस्येत्यावत्· अभिमानः भ्रमविषयत्वं· संभावनायां मितिविशेषः विकल्पः सविकल्पकं तन्मते तु लिंगस्य दर्शनानं ५८

तदोऽस्य ज्ञाने निष्कंपप्रवृत्तिजनकत्वेन हेतुतानिश्चयस्य ग्रहो जायते तदनुपपत्तिरेव संभावनात्वाभावस्य साधिकेति तस्यानुमितित्वं दुर्वारमित्या
शंकायामाह· संवादेनेति· संवादेन निष्कंपप्रवृत्तिजनकत्वेन· प्रामाण्यग्रहो निश्चयत्वादिग्रहः तस्याभिमानत्वाद्बाधितविषयकत्वादिति यावत्· त
याच तात्पर्यप्रवृत्तिजनकत्वस्य निश्चयत्वादिव्याप्यत्वानुपगमात् तत्त्वेऽपि तदसत्त्वोपपत्तिरिति भावः· हेतुकथनादिति अप्रामाण्यसाधने अप्रामाण्य
साधर्म्यस्यैव हेतुत्वरूपत्वात् अप्रामाण्यसाधर्म्यस्य तात्पर्यग्रिमग्रंथदर्शनात्· तदर्थस्य वक्ष्यमाणत्वादेवेति बोध्यम्· तात्पर्यादिति· अनुमानपदं तत्प्रपरं· प्रत्यक्ष
मानभिन्नपरं वा· पक्षेऽपि प्रत्यक्षभिन्नमानं· अतो नाध्यक्षसंभावनामित्युपहारविरोधः अनुमितिकरणस्य पक्षत्वे आश्रयासिद्धिः शब्दवत्· प्रत्यक्ष
भिन्नमानं च धूमादिरिति साधर्म्यज्ञानादिकं सकलमतसिद्धमिति नाश्रयासिद्धिः· धूमज्ञानमितिः सामान्याकारेणात्वं तत्साधयितुं शक्यं चार्वाकेण तत्स्य सं
भावनारूपमितिकारणत्वोपगमात् अनुमितिमानपदं· तदुपसंदानाच्च प्रमितिकरणत्वाभाववत्त्वमत्र साध्यमिति लभ्यते· प्रमितत्वं च सविषयकत्वं संभाव
नायाविषयज्ञानरूपतया तन्मते सिद्धविषयकत्वेन तज्जनकधूमादिज्ञाने प्रसिद्धविषयकज्ञानकारणत्वाभावोऽस्त्यतः अनाधिगतप्रमाणत्वान्यानुभवकर
णत्वाभाववत्त्वं तन्मते साध्यः साध्याप्रसिद्धेः वस्तुतस्तु स्वाविषयकसंशयकसंशयान्यानुभवकारणत्वाभावः साध्यः· सविकल्पकधूमादिज्ञानस्यानु
व्यवसायग्राह्यतया तत्र तस्य कारणतया बाध इत्यनुभवे स्वाविषयकत्वोपादानं· संभावनाकारणतया बाध इति संशयान्यत्वप्रवेशः संभावनायाः करणस्य
रणाद्रूपनात्वाद्वयरूपत्वे संशयान्यत्वं न देयं· पर्वताग्रगृहीतासंसर्गकवह्न्यादिस्मृतिं प्रत्येव धूमादिज्ञानस्य हेतुतया बाध इत्यनुभवपदमिति· प्रसाध्यां

गफः । संदिग्धासिद्धः योग्योपाधीनामित्यादिग्रन्थेनेति । अत्रायोग्योपाधिसन्देहानुच्छेदेनोपाधिसामान्याभावानिश्चयेन निर्भरः । योग्योपाध्यभावनिश्च
यस्यैव नैयायिकैर्व्याप्तिनिश्चायकत्वस्य क्वचिदकुशलत्वात् । किंतु व्याप्तेरिव व्यापकताया अपि तुल्ययुक्त्या दुर्निश्चयत्वात् दुरुपाधेर्व्यभिचारव्यापक
तानिश्चयाभाव एव । तथा च योग्योपाध्यभावनिश्चयेपि व्यभिचारसंशयो दुर्वारः । एवमुपाधित्वं साध्यव्यापकत्वं व्यभिचारितावच्छेदकावच्छिन्नत्वं तदवच्छिन्ना
भाव एवोपाध्यभावः व्यापकताया दुर्निश्चयत्वे प्रतियोगितावच्छेदकप्रकारकनिश्चयाभावादपि न तादृशाभावग्रहसंभवः । न चैवमुपाधिसंदेहोपि दुर्घटः
तन्नोपाध्यभावविषयतानियमात् । तथा च कारणाभावाद्व्यभिचारसंशयानुपपत्तिरिति वाच्यं । तदसंभवेपि सहचारादिसाधारणधर्मज्ञानकोट
युपस्थितिमात्रादपि व्यभिचारसंशयस्य नियमतः संभवात् । व्यभिचाराभावरूपव्याप्त्युपस्थितेर्व्यभिचारात्मककोट्युपस्थितेरावश्यकत्वात् । अत्र
नेषां व्याप्तिनिश्चयत्वाप्रसिद्धो अनुमानेन प्रमाकरणतावच्छेदकरूपाभावस्थापनानसंभवति । व्यभिचारसंशयसामग्रीनैयत्ये न तदभावसाधना
संभवात् इत्याशंकां व्याप्तिज्ञानत्वमित्यादिना समाधास्यन् व्ययवयववादिवोद्वेरपि आकांक्षानिर्वाहाय प्रतिजानीते तत्प्रयोक्ष्ये इत्याह एवं चेति । व्य
भिचारेति । न च व्यभिचाराभावो व्याप्तिः तथा च अभावांशे व्यभिचारप्रकारकतया प्रसिद्धसाधनमिति वाच्यं । साध्ये प्रकृतहेत्वंशे व्यभिचारप्रकारकत्वोप
दानात् । न च हेत्वंशे व्यभिचारप्रकारकं अभावांशे व्यभिचारप्रकारकं यज्ज्ञानं तन्मात्रवृत्तिधर्मो व्यभिचारः इति वाच्यम् । हेतावपि प्रकृतहेत्वंशान्तस्प्र
कारकत्वनिवेशात् । निरुक्तनिश्चयग्रहव्याप्तिज्ञानत्वं व्यभिचारप्रकारकत्वसमानाधिकरणमिति ग्रहः अनुमानत्वादिति मूलं प्रमाणतावच्छेदकरूप

शब्दस्य तद्धेतुनाऽनुमाने प्रामाण्यं अवस्थापयितुं न्यायप्रयोगेनादर्शयाहेतोस्तज्ज्ञानाद्यनुमितिसात्मकप्रमायाश्चार्वाकेणापि स्वीकार्यत्वात् इत्यर्थः अ
प्रामाण्यसिद्धेरनुमितिरूपत्वात्तस्याश्च तदुद्देश्यत्वादिति भावः ननु अनुमानाप्रामाण्यसिद्धिर्निर्णयसंभावनारूपे वा द्वैरूप्ये न त्वनुमितिरित्याशंक्य प्रका
रांतरेण तेषां विचारव्याघातमुपपादयति एतद्वाक्यस्येति अनुमानमप्रमाणमिति वाक्यस्येत्यर्थः संदिग्धेति संशयविपरीतनिश्चयत्वेन नि
श्चितप्रध्यस्य वाद्यन्तरं प्रतीत्यर्थः अर्थवत्वात् तदीयानुमानाप्रामाण्यसिध्यसिद्धता ज्ञानाधीनत्वात् तयोः संशयविपर्यययोः अप्रत्यक्षत्वात् प्र
त्यक्षेणाग्रहीतुमशक्यत्वात् तथा च तज्ज्ञानार्थं अनुमानप्रामाण्यमावश्यकं अन्यथा मध्यस्थादेरनुमानाप्रामाण्यसिद्धेरसिद्धतापाः संशयादि
लिंगेनैव निश्चेयतया तदज्ञाने तदसिद्धत्वनिश्चयाभावेन तदर्थिप्रसिद्धेः व्याघातादिति भावः गौ संभावनेवेत्यादि तथा च संशयाद्यनुमापकत्वेनाभिम
तात् किंगात्संशयादेः संभावनेनैव तत्तश्चाप्रामाण्यप्रसिद्धेः एतद्वलसंभवनानतरत्तदर्थिप्रवृत्तिरिति भावः अनुमानमप्रमाणमिति वाक्यस्येति वाक्यप्रामा
ण्योपगमे शब्दस्य साक्षादेव प्रामाण्यमंगीकृतं अप्रामाण्योपगमे चाप्रामाण्यस्य प्रमाकरणत्वरूपस्य स्वजन्यज्ञानां प्रमात्वाधीनतया अप्रमात्वस्य वि
षयवाधायत्ततयाऽप्रामाण्यरूपविषयवाधोप्युपगतः इति फलितो अनुमानप्रामाण्यमंगीकृतमिति ना प्रत्यक्षप्रमाणमित्यस्य व्याघात इत्यर्थः न
त्विति तयोर्भावाभावरूपत्वाभावेन तृतीयप्रकारस्यापि संभवादिति भावः पंक्तिसादिना दीधितिकृता व्याघात उद्भूतस्तं स्फुटयति सिद्धस्येति मूले अनु राम
मेयत्वादित्यस्यानुमानैकगम्यत्वादित्यर्थः ॥ इत्यनुमिति अ(डोपा)ह्रूस्वभ्मदीयं ॥ ॥श्री रामकृष्ण वासुदेवाय नमः ॥ श्री गणेश गोविंद शिव विष्णु

ग॰टी॰
६०
60

पत्रे ६०

श्लोक

पत्रें ३८९

राम॰
६०